

Ενημερωτικό Δελτίο
της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως

Εκδότρια: Ένωση Φίλων Ακροπόλεως
Επιμέλεια έκδοσης:
Φανή Μαλλούκου-Τιφάνο
Άννα Μαλικούρη

Καλλιτεχνική επιμέλεια:
Όλγα Σημαιοφορίδου

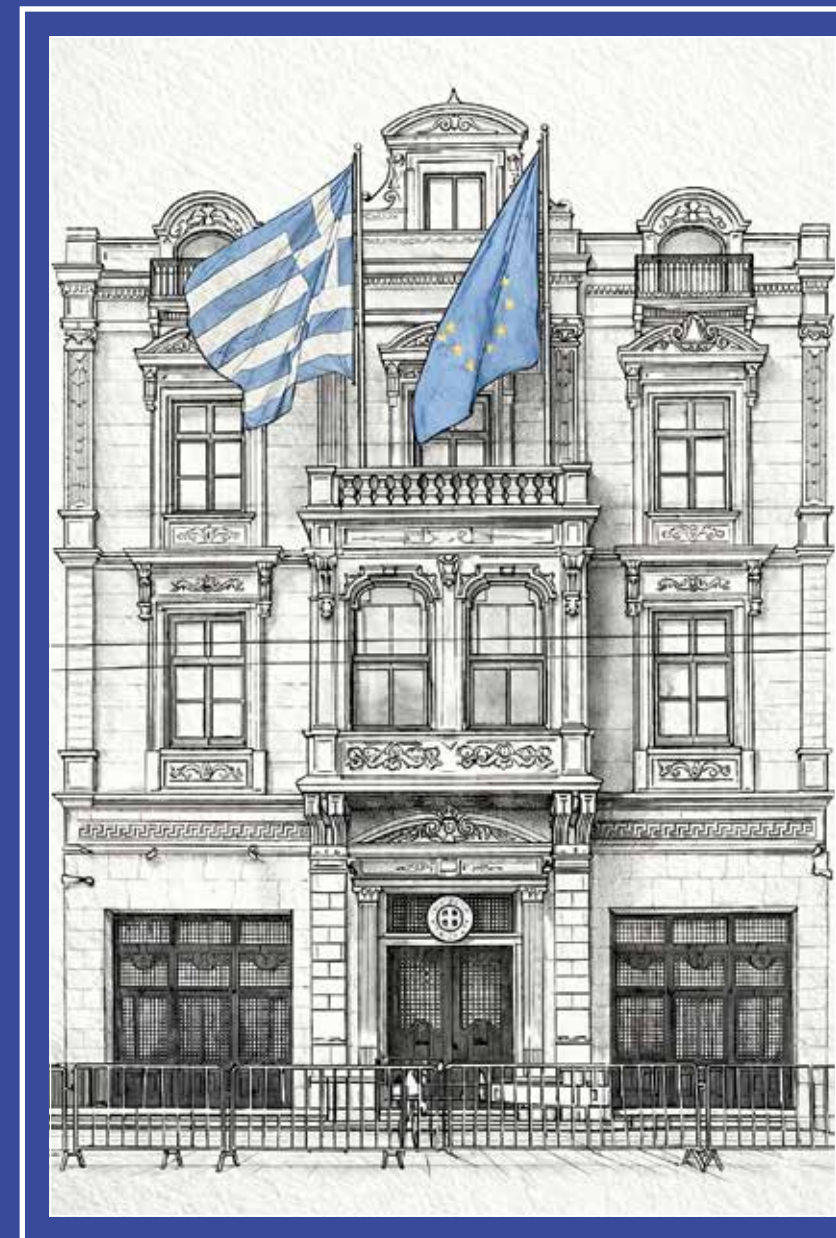
© ΕΝΩΣΗ ΦΙΛΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ
Μακρυγιάννη 2-4, 117 42 Αθήνα
Τηλ.: 210 9240011
E-mail: acropolisfriends@gmail.com
www. acropolisfriends.gr

ISSN: 1106-6628

Σχέδιο εξωφύλλου:
Το Σισμανόγλειο Μέγαρο
στην Κωνσταντινούπολη

Με την υποστήριξη

ΙΔΡΥΜΑ ΕΛΛΗΝΟΥ Φ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Εκδήλωση της ΕΦΑ
στο Γενικό Προξενείο της Ελλάδος
Σισμανόγλειο Μέγαρο, Κωνσταντινούπολη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τιμητική Εκδήλωση της ΕΦΑ στο Γενικό Προξενείο της Ελλάδος, στο Σισμανόγλειο Μέγαρο στην Κωνσταντινούπολη (σελ. 1)

Άννα Μαλικούρη, Αρχαιολόγος, Γενική Γραμματέας της ΕΦΑ (σελ. 1)

Ομιλία της ΑΘΠ του Οικουμενικού Πατριάρχου Κ.Κ. Βαρθολομαίου (σελ. 2)

Προσφώνηση του Πρέσβως ε.τ. Γεωργίου Σαββαΐδη, Επίτιμου Προέδρου της ΕΦΑ (σελ. 4)

Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνος στο Λονδίνο (σελ. 8)

Φανή Μαλλούχου-Τυφάνο, Καθηγήτρια, Αναπληρώτρια Πρόεδρος της ΕΣΜΑ, Αντιπρόεδρος της ΕΦΑ

Τα Τείχη της Ακρόπολης (σελ. 18)

Ιστορία, κατάσταση διατήρησης και επεμβάσεις αποκατάστασης

Μαρία Ιωαννίδου, Πολιτικός Μηχανικός, Επίτιμη Διευθύντρια της ΥΣΜΑ

Καταγράφοντας το Έργο (σελ. 26)

Μια αναφορά στο Αρχείο Τεκμηρίωσης των επεμβάσεων στα μνημεία της Ακρόπολης

Ευγενία Λεμπιδάκη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Γραφείου Τεκμηρίωσης της ΥΣΜΑ

Η δραστηριότητα των «Φίλων» το 2025 (σελ. 38)

Νέα της ΕΦΑ (σελ. 44)

Μνήμη Λίλας Μαραγκού (σελ. 45)

Νανώ Χατζηδάκη, Ομότιμος Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Οι «Φίλοι» που έφυγαν

Ισμήνη Τριάντη (σελ. 50)

Ιωάννης Μπουρλογιάννης-Τσαγαρίδης (σελ. 51)

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Την Πέμπτη, 16 Οκτωβρίου 2025, πραγματοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη εκδήλωση της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως (ΕΦΑ) για την Ακρόπολη. Η εκδήλωση έγινε με πρωτοβουλία και χορηγία του πρώην Προέδρου της Ένωσης, Πρέσβως ε.τ. κυρίου Γεωργίου Σαββαΐδη. Ο συνδυασμός των επίσημων εγκαινίων του Σισμανογλείου Γενικού Προξενείου της Ελλάδος στην Πόλη με την εκδήλωση της ΕΦΑ, υπό την αιγίδα της ΑΘΠ του Οικουμενικού Πατριάρχου Κ.Κ. Βαρθολομαίου, ήταν μία ευτυχής συγκυρία και εστέφθη από ιδιαίτερη επιτυχία. Παρέστησαν, μεταξύ άλλων, ο Πρόεδρος της Ένωσης, Πρέσβυς κύριος Μιχαήλ Χρήστος Διάμεσης, ο Επίτιμος Πρόεδρος Πρέσβυς ε.τ. κύριος Γεώργιος Σαββαΐδης, τα Μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης, κυρίες Μαρία Ιωαννίδου και Κορνηλία Χατζηασλάνη, εκπρόσωποι της ελληνικής ομογένειας, Ιεράρχες του Θρόνου και πολυπληθές κοινό.

Την εκδήλωση προλόγισε ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη, Πρέσβυς κύριος Κωνσταντίνος Κούτρας. Ακολούθησε η ομιλία της κυρίας Άννας Μαλικούρη, Αρχαιολόγου και Γενικής Γραμματέως της Ένωσης σχετικά με το Έργο της ΕΦΑ, ενός μη κερδοσκοπικού Σωματείου, το οποίο από την ημερομηνία ιδρύσεώς του (1988) μέχρι σήμερα στηρίζει την έρευνα, την ανάδειξη και την προστασία των μνημείων του Ιερού Βράχου. Κύρια ομιλία της εκδήλωσης ήταν αυτή της Καθηγήτριας και Αντιπροέδρου της Ένωσης, κυρίας Φανής Μαλλούχου-Τυφάνο, η οποία παρουσίασε το βιβλίο της «Από Κάστρο σε Μνημείο. Μεταμορφώσεις της Ακρόπολης από τον 19ο στον 21ο αιώνα», μία μοναδική αφήγηση της ιστορικής και αρχιτεκτονικής πορείας της Ακρόπολης, του σημαντικότερου μνημείου

του ελληνικού πολιτισμού, από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους έως τις μέρες μας.

Στη συνέχεια ο Πρέσβυς ε.τ. κύριος Γεώργιος Σαββαΐδης αναφέρθηκε στην ιστορία του Σισμανογλείου Μεγάρου και της οικογένειας Σισμάνογλου, η οποία δώρισε το εν λόγω κτήριο στο Ελληνικό Δημόσιο και της οποίας ο ίδιος είναι απόγονος.

Η εκδήλωση ολοκληρώθηκε με την ομιλία της ΑΘΠ του Οικουμενικού Πατριάρχου Κ.Κ. Βαρθολομαίου και την πραγματοποίηση τελετής αγιασμού των ανακαινιστικών έργων από τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη Σαράντα Εκκλησιών κύριο Ανδρέα.

Μετά το πέρας της εκδήλωσης έγινε και η αποκάλυψη αναμνηστικής πλακέτας προς τιμήν του Πρέσβως ε.τ. κυρίου Πάνου Καλογερόπουλου, ως αναγνώριση των ενεργειών του για την ανακαίνιση του Σισμανογλείου Μεγάρου κατά τη διάρκεια της θητείας του ως Γενικού Προξένου στην Πόλη.

Την επόμενη ημέρα τα Μέλη της αντιπροσωπείας της ΕΦΑ είχαν την ευκαιρία να επισκεφθούν το Οικουμενικό Πατριαρχείο, σχολεία και εκκλησίες της Ρωμαϊκής κοινότητας της Πόλης, όπως το Ζωγράφειον Λύκειον, τη Μεγάλη του Γένους Σχολή, τις εκκλησίες της Αγίας Τριάδας και των Εισοδίων της Θεοτόκου Σταυροδρομίου στο Πέραν, την Παναγία τη Μουχλιώτισσα, καθώς και ιστορικά μνημεία της Βασιλεύουσας, όπως την Παναγία των Βλαχερνών, το Τεκφούρ Σαράι, το Επταπύργιο (Γεντί Κουλέ), τον Ιουστινιάνειο ναό των Αγίων Σεργίου και Βάκχου. Επίσης την Αιγυπτιακή Αγορά και τα μουσουλμανικά τεμένη του Ρουστέμ Πασά και του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς.

*Άννα Μαλικούρη
Αρχαιολόγος, Γενική Γραμματέας της ΕΦΑ*

Η Γενική Γραμματέας της ΕΦΑ Άννα Μαλικούρη

Η Αντιπρόεδρος της ΕΦΑ Φανή Μαλλούχου-Τυφάνο

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Ομιλία της ΑΘΠ του Οικουμενικού Πατριάρχου Κ.Κ. Βαρθολομαίου

Εντιμότατοι Αδελφοί Ιεράρχαι, Εξοχώτατε Κύριε Πρέσβη, Κύριε Γενικό Πρόξενο της Ελλάδος εν τη Πόλει, Εξοχώτατοι και φίλτατοι Κύριοι Πρέσβεις, Εντιμολογιότατοι Άρχοντες, Ελλογιμότατοι ομιληταί, ομιλήτριαι, καλώς ήλθατε και πάλι. Εκλεκτή ομήγυρις, τέκνα εν Κυρίω, ευλογημένα.

Με πολλήν πνευματικήν τέρψιν ηκούσαμε τους εισηγητάς που ομίλησαν ως έξοχοι ειδήμονες εις τα θέματά των, αλλά και μέσα από την καρδιά τους. Όντως, πώς να χωρέσει η Ακρόπολη των Αθηνών εις μίαν ιστορικήν προσέγγισιν των περιπετειών της, χωρίς να γίνει ο λόγος ποίησης, θαυμασμός και βιωμένη μετοχή της αληθείας, αι οποίαι υπερβαίνουν τα όρια της τετράγωνης λογικής. Και αυτή θαυματουργή βεβαίως, ιδιαιτέρως εις την εποχήν μας. Υπάρχουν όμως διαστάσεις του είναι, τας οποίας δεν δύναται να φθάσει, ούτε καν να ανακαλύψει. Εις μίαν εκ των ομιλιών μας κάποτε, είχομεν αναφέρει τα εξής επί του προκειμένου: δεν υπάρχει μόνον η μετρήσιμος πραγματικότητα. Υπάρχει η διάστασις του βάθους των πραγμάτων. Το μυστήριον, το νόημα, η ομορφιά. Υπάρχει η ελευθερία, που αντιτίθεται εις κάθε προσπάθειαν αντικειμενοποίησης ή «επιστημονικής» προσεγγίσεως του ανθρωπίνου προσώπου. Συνεχίζομεν να αναζητώμεν νόημα ζωής, να θερμόμεθα από την ομορφιά, να αφουγκραζόμεθα την φωνήν του ουρανού.

Η φιλοσοφία εξακολουθεί να στοχάζεται το καθόλου, να τρέφεται από το θαυμάζειν, από τας υπαρξιακάς αντιφάσεις του ανθρωπίνου είναι. Θέλγει η τέχνη, η οποία μεγαλώνει το μυστήριον του κόσμου και αναδεικνύει το κάλλος. Υπάρχει ο θρησκευτικός συγκλονισμός απέναντι στο *mysterium tremendum et fascinans*, η πίστις εις τον προσωπικόν Θεόν, η ου κατασχύνουσα ελπίς και η μακαρία αγάπη. Υπάρχει ο πόθος της αιωνιότητος. Τα θαύματα της επιστήμης δεν εξηφάνισαν τας απορίας της ελευθερίας μας, δεν εγεφύρωσαν το χάσμα μεταξύ ουρανού και γης εντός ημών.

*Η Αυτού Θεσιτάτη Παναγιότης Οικουμενικός Πατριάρχης
Κ.Κ. Βαρθολομαίος*

Όταν επισκεπτόμεθα την Ακρόπολη, δεν μας αποκαλύπτεται τίποτε βαθύ, εάν ανερχόμεθα ως απλοί επισκέπται, με διάθεση τουρίστα. Αλλά μόνον όταν προσεγγίζομεν το μνημείον ως κοινωνοί του θαύματος, της μεταφυσικής, της καλλιτεχνικής εμπνεύσεως, της επιστημονικής γνώσεως, της ιδιοφυίας και της τεχνικής μαεστρίας της αρχιτεκτονικής. Και βεβαίως μιας υπερηφανείας διά το κατόρθωμα της δημοκρατίας, της τότε δημοκρατίας. «Δεν είναι αντικείμενο τα μνημεία της Ακροπόλεως», ελέχθη ήδη αυτό. Είναι φορείς μνήμης και ήθους. Ο Παρθενών, το Ερέχθειον, τα Προπύλαια είναι σύνοψις μίας προσεγγίσεως και κατανοήσεως της ανθρωπίνης υπάρξεως. Της κοινωνίας, της ανθρωπότητος και του κόσμου παντός, εκπεφρασμένη με το μάρμαρον ως γλώσσα φωτός και αληθείας. Αυτά ομιλούν και ο δυνάμενος χωρείν ακούει. Αφουγκράζεται ρήματα ελευθερίας και δικαιοσύνης. Επί 25 περίπου αιώνες τα σμιλεμένα μάρμαρα της Ακροπόλεως λάμπουν υπό το φως του Αττικού ουρανού και αι θαυμασταί κτιριακαί κατασκευαί κοσμούν τον σημαντικότερον λόφον των Αθηνών.

Όλαι αι παρεμβάσεις και αι αλλαγαι κατά την μακράν αυτήν περίοδον επί του βράχου της Ακροπόλεως και περίξ αυτού, συγκροτούν και χαρακτηρίζουν την ιστορίαν και την ταυτότητα του μνημείου, χωρίς όμως εντέλει να αλλοιώσουν το διαχρονικόν μήνυμά του, το πνεύμα του Παρθενώνος. Προκαλεί θλίψη και προβληματισμόν το γεγονός ότι πολλοί εξ ημών, όταν

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

επισκεπτόμεθα την Ακρόπολη, δεν ανακαλύπτομεν το αιώνιον αυτό πνεύμα, την αλήθειαν, όπως έγγραφεν ο μακαριστός Καθηγητής Χρήστος Γιανναράς ότι «όταν οι Έλληνες έχτιζαν τον Παρθενώνα ή την Αγία Σοφιά, όταν σμίλευαν άγαλαμα ή ζωγράφιζαν εικόνα, όταν δραματοουργούσαν την τραγωδία ή την εκκλησιαστική λειτουργία, δεν έψαχναν για το χρήσιμο, έψαχναν για το αληθινόν, δηλαδή για το Αθάνατο». Πόσον τυχαίον είναι ότι ο Χρήστος Γιανναράς, αναφέρει μαζί τον Παρθενώνα και την Αγία Σοφιά, τα δύο εξαίρετα και μνημεία και σύμβολα του Γένους μας. Θεωρούμεν ότι αυτά τα δύο θαύματα είναι έκφρασις των υψίστων δυνατοτήτων του ανθρωπίνου πνεύματος, με τον Παρθενώνα να εκπροσωπεί με τον ειδικόν του απαραίμιλλον τρόπον, αυτό που θα αποκτούσε ανυπέβλητη παγκοσμιότητα και οικουμενικότητα μέσα εις το φωτεινόν μεγαλείον της Αγίας Σοφιάς, του σημαντικότερου, ως έχει λεχθεί, μνημείου του βαπτισμένου Ελληνισμού, του κλεισματος απάσης της Οικουμένης.

Κατά τον σπουδαίον θεολόγον του παρελθόντος αιώνος, τον Πατέρα Γεώργιον Φλορόφσκι, «ο λεγόμενος εκχριστιανισμός του Ελληνισμού ενεπλούτισε όχι μόνον τον Χριστιανισμόν αλλά και τον Ελληνισμόν. Απετέλεσε δε και καθοριστικήν τομήν εις την ιστορίαν του πνεύματος. Ο Ελληνισμός προσέλαβε αιώνιο χαρακτήρα στην εκκλησία. Έχει ενσωματωθεί σε αυτήν την δομή της Εκκλησίας ως αιώνια κατηγορία της χριστιανικής υπάρξεως», γράφει ο Φλορόφσκι. Και υπενθυμίζει με έμφαση ότι «η απολογία υπέρ του Ελληνισμού ως αιώνιας κατηγορίας της χριστιανικής υπάρξεως, αναφέρεται εις τον Ελληνισμόν του δόγματος, της λειτουργίας, της εικόνας. Εις το γεγονός ότι το Ευαγγέλιον και η χριστιανική θεολογία άπαξ διά παντός διατυπώθηκαν εξ αρχής με ελληνικές κατηγορίες». Αυτή η δημιουργική συνάντησις και σύνδεσις, η οποία ουδόλως συνετελέσθη άνευ εντάσεων και συγκρούσεων, είναι η ταυτότης του Ελληνισμού, όπου ανήκουν τα περιλαμπρα μάρμαρα των αρχαίων μνημείων και οι Βυζαντινοί Ναοί που κρατούν ανοικτή την Πύλην του Ουρανού.

Περαίνοντας τον λόγον επιθυμούμεν να τονίσωμεν ότι

αυτός ο ενιαίος πολιτισμός, είναι ό,τι τιμαλφέστερον έχει να προσφέρει το Γένος μας ως πρότασιν ζωής εις τον σύγχρονον κόσμον. Αυτήν την τιμίαν παρακαταθήκην οφειλομεν να φυλάσσωμεν ως κόρην οφθαλμού. Να την προβάλλωμεν ως ζωήν ελευθερίας και αληθείας. Και να την μεταδίδωμεν εις την νέαν γενεάν. Η άποψις ότι αυτό το ήθος είναι αδύνατον να βιωθεί εν τω πλαισίω των συγχρόνων πολιτισμικών συνθηκών είναι τελείως ανεργμάτιστος.

Καλωσορίζομεν όλους τους παρόντας εις την ωραιότητα αυτήν σύναξίν μας και συγχαίρομεν τους συντελεστάς αυτής, ευχαριστώντας υμάς κύριε Πρέσβη, Γενικό Πρόξενο της Ελλάδος ενταύθα, διά την φιλοξενίαν της εκδηλώσεως εις το ιστορικόν Σισμανόγλειον, περί του οποίου ηκούσαμεν μεστάς ομιλίας. Ο Θεός της Αγάπης και της Σοφίας να ευλογεί πάντας υμάς και τους αγαπημένους σας και να τους χαρίζει όλα τα ουράνια αγαθά Του.

Δεν θα ομιλήσω φυσικά για το Σισμανόγλειον, όπως ομίλησα εν ολίγοις για την Ακρόπολη, διότι το Σισμανόγλειον δεν το περιγράφουμε, το ζούμε. Το καμαρώνουμε, το βιώνουμε, όχι μόνον κάθε φορά που φιλοξενούμεθα κάτω από τη φιλόξενη στέγη του, χάρις εις τας εκάστοτε ευγενείς προσκλήσεις των κυρίων Γενικών Προξένων της Ελλάδος, αλλά και όταν το σκεπτόμεθα, όταν βιώνουμε ότι μέσα στην καρδιά, στο κέντρο της Κωνσταντινούπολης, υπάρχει αυτό το σπίτι της Ελλάδος με μνήμες, με μέλλον, με οράματα. Έζησα τα χρόνια της ανασυγκροτήσεώς του, της ανακαινίσεώς του, με τον τότε Γενικό Πρόξενο, τον φίλτατο Πρέσβη ε.τ. κ. Καλογερόπουλο, είχαμε αγαστή συνεργασία για τα θέματα της Εκκλησίας και του Γένους και παρακολουθούσα από το Φανάρι όλες τις εξελίξεις. Ο μακαρίτης ο Χουσεΐν, ήταν, όπως το είπε ο κύριος Καλογερόπουλος, φίλος προσωπικός, όχι μόνον εμού αλλά και πολλών ανθρώπων του Πατριαρχείου. Η σύζυγός του, η Φυλλίς, η Ξανθιώτισσα επίσης πολύ φιλή του Γένους μας και τελικά εγκατασταθείσα εις την Αμερική, εβαπτίσθη και από Φυλλίς έγινε Φωτεινή. Μου έλεγε «Παναγιώτατε, δεν

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

αναπαύομαι όταν πηγαίνω για προσευχή στα τεμένη, έχω έρθει πολλές φορές σε λειτουργίες δικές σας, εκεί αναπαύομαι. Εκεί αισθάνομαι ανάταση». Τελικά στην Αμερική την βάφτισε ο Father Alex. Με τους παρόντες κύριους Πρόσβεις, τον κύριο Σαββαΐδη, τον κύριο Καλογερόπουλο, υμάς Εξοχότατε, είχαμε πάντοτε φιλία και συνεργασία, επί τω κοινώ αγαθώ, όπως λέμε. Και πώς να μην θυμηθώ τον αείμνηστο Στέλιο Μαλικούρη, που είναι εδώ η σύζυγός του Άννα και που ο γιος τους ο Γιάννης, πέρυσι που ήμουν στην Αυστραλία, μάς φιλοξένησε και μαζί θυμηθήκαμε τον αείμνηστο πατέρα του. Έχω λοιπόν πολλές αναμνήσεις από τη συνεργασία μας με τους Γενικούς Προξένους που πέρασαν από εδώ, τους κυρίους Πρόσβεις που υπηρέτησαν στην Άγκυρα και αυτό είναι αυτονόητον, εάν σκεφθεί κανείς ότι Εκκλησία και Πολιτεία πάντοτε

Προσφώνηση του Πρόσβεως ε.τ. Γεωργίου Σαββαΐδη, Επίτιμου Προέδρου της ΕΦΑ

Παναγιώτατε, Σεβασμιώτατοι Μητροπολίται του Οικουμενικού Θρόνου, Εντιμότητα Κύριε Γενικό Πρόξενε της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη, Αξιότιμε Κύριε Πρόεδρε της Ενώσεως Φίλων Ακροπόλεως των Αθηνών.

Κυρίες και Κύριοι

Με μεγάλη συγκίνηση ξαναβρίσκομαι σήμερα στην Κωνσταντινούπολη, στο Σισμανόγλειο Μέγαρο, στο σπίτι της Ελλάδος στην Πόλη αυτή και στην χώρα των προγόνων μου.

Ο λόγος πολλαπλός: Πρώτον, Παναγιώτατε, για να σας εκφράσω τα αισθήματα σεβασμού και ευγνωμοσύνης, εκ μέρους της οικογένειάς μας, διότι δεχθήκατε να παραστείτε στην σημερινή εκδήλωση της Ενώσεως Φίλων Ακροπόλεως και να την θέσετε υπό την υψηλή αιγίδα σας. Δεύτερον, διότι με την παρουσία σας τιμάτε την Ελλάδα και την πολιτιστική κληρονομιά της, όπως αυτή εκφράζεται διαχρονικά από την δόξα του μνημείου, το οποίο ονομάζεται Ακρόπολη των Αθηνών. Και Τρίτον διότι σήμερα, εδώ στο Σισμα-

νοπορεύθησαν. Έχουμε το ιστορικό παράδειγμα της συναλληλίας από το Βυζάντιο και στους μετέπειτα χρόνους αυτή η συνεργασία, επαναλαμβάνω επί τω κοινώ αγαθώ για το καλό του Γένους μας και της Πίστεώς μας, συνεχίστηκε, συνεχίζεται και σήμερα και συν Θεώ θα συνεχισθεί και εις το μέλλον.

Σας εύχομαι όλα τα καλά του Θεού και χαίρομαι διότι απόψε αναγνωρίζονται επί το επισημότερον οι κόποι του κυρίου Καλογερόπουλου, με τις εκδηλώσεις, τον Αγιασμό, έστω και ετεροχρονισμένα και με την πινακίδα την οποία έμαθα ότι θα αναρτηθεί εις μνημόσυνον αιώνιον.

Να είσθε όλοι καλά.

Ο Επίτιμος Πρόεδρος της ΕΦΑ, Πρόσβεις ε.τ. Γ.Σαββαΐδης

νόγλειο Μέγαρο της Κωνσταντινουπόλεως, ιδιοκτησίας του Ελληνικού Κράτους από το έτος 1939, μου δίδεται η μοναδική ευκαιρία να περιγράψω, με λόγο σύντομο και επιγραμματικό, την προσφορά της ευρύτερης οικογένειας Σισμάνογλου και του Οίκου αυτής, στον Ελληνισμό και το γένος μας, τόσο στην Τουρκία, όσο και στην Ελλάδα.

Να διευκρινίσω εξ αρχής ότι η οικογένεια Σισμάνογλου, με καταγωγή από την Άγκυρα και την Καππαδοκία, απετελείτο από δύο κλάδους, δηλαδή των αδελφών Ιωάννου και Προδρόμου Σισμάνογλου.

Ο πρώτος και σημαντικότερος σε πλούτο και προσφορά κλάδος, του Ιωάννου Σισμάνογλου, εξέλιπε το

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

έτος 1951, όταν απεβίωσε στην Αθήνα και ετάφη εδώ στην Κωνσταντινούπολη, στο νεκροταφείο Σισλί, ο τελευταίος υιός του Κωνσταντίνου. Ο δεύτερος κλάδος, του Προδρόμου Σισμάνογλου, μετρά μέχρι σήμερα επτά γενεές απογόνων και η ταπεινότης μου αποτελεί την πέμπτη, από της πλευράς της μητέρας μου, δισεγγονής του Προδρόμου.

Οι κυριότερες δωρεές της ευρύτερης οικογένειας στην Ελλάδα, υπήρξαν η ίδρυση και προικοδότηση λειτουργίας, με την προσφορά ολόκληρης της οικογενειακής περιουσίας, των δύο Σισμανογλείων Νοσοκομείων στην Αθήνα και στην Κομοτηνή, με επίκεντρο τον αγώνα κατά της φυματίωσης, η οποία εθέριζε τότε στην Ελλάδα, η αγορά και δωρεά στο κράτος ενός μεγάλου κτήματος/τσιφλικίου εκτάσεως 2.600 (δύο χιλιάδων εξακοσίων) στρεμμάτων, στην Ν. Καρβάλη του νομού Καβάλας, για την αποκατάσταση ακτημόνων/προσφύγων Γκεβεριωτών της Καππαδοκίας και τέλος η ανέγερση, εντός του οικοπεδικού χώρου του Νοσοκομείου του Ερυθρού Σταυρού στην Αθήνα, του Ι. Ναού της Αγ. Αικατερίνης, εις μνήμην της μητρός των δωρητών Αικατερίνης.

Σημειώνω ότι τα δύο Νοσοκομεία έχουν, από την δεκαετία του 1960, κρατικοποιηθεί και λειτουργούν έκτοτε ως Γενικά Κρατικά Νοσοκομεία, εντεταγμένα στο Εθνικό Σύστημα Υγείας.

Στην Τουρκία η οικογένεια υποστήριξε αρχικά έργα ελληνικής παιδείας. Τα κυριότερα εξ αυτών ήσαν η ίδρυση των εκπαιδευτηρίων στην Άγκυρα (Αρρεναγωγείο και Παρθεναγωγείο), καθώς και δωρεές στην Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή της Κωνσταντινουπόλεως.

Έρχομαι τώρα στο Σισμανόγλειο Μέγαρο της Κωνσταντινουπόλεως, στο οποίο φιλοξενούμεθα σήμερα. Το κτίριο ανηγέρθη στις αρχές του 20ού αιώνας και χρησιμοποιήθηκε επί δεκαετίες ως κατοικία των αδελφών Αναστασίου και Κωνσταντίνου Σισμάνογλου, όταν αυτοί διέμεναν εδώ, δηλαδή μέχρι το έτος 1933, δεδομένου ότι τα επιχειρηματικά τους συμφέροντα τους υποχρέωναν να ζουν για μεγάλα διαστήματα στην Ευρώπη.

Το 1939 ο Κωνσταντίνος Σισμάνογλου το εδώρησε

στο Ελληνικό Κράτος, υπέρ του οποίου και μετεγράφη στο Υποθηκοφυλακείο της συνοικίας του Beyoglu. Σήμερα, εξ όσων γνωρίζω, είναι το μόνο κτίριο ελληνικής ιδιοκτησίας και δη επίσημης, που υφίσταται επί της οδού Istiklal, δηλαδή της πάλαι ποτέ Μεγάλης Οδού του Πέραν.

Επισημαίνω ότι το Σισμανόγλειο Μέγαρο δεν αποτελεί απλώς την έδρα μιας Ελληνικής Προξενικής Αρχής στο εξωτερικό, αλλά συνιστά ουσιαστικά και συμβολικά, την ποιότητα και την διαχρονικότητα της ελληνικής παρουσίας, στο ιστορικότερο κέντρο του Ελληνισμού εκτός Ελλάδος.

Αφότου λοιπόν το Μέγαρο αποκτήθηκε από το Ελληνικό Δημόσιο, και χωρίς ποτέ να αμφισβητηθεί η ιδιοκτησία του από τις Τουρκικές Αρχές, μεσολάβησαν πολλά και διάφορα. Χρόνια και δεκαετίες εγκατάλειψης, χρόνια μισθωτικής εκμετάλλευσης από διάφορους φορείς, ιδιωτικούς και δημόσιους, τουρκικούς και ξένους, και με μισθώματα που δεν είχαν καμία σχέση με την αξία και την ιστορία του. Αυτά μέχρι την δεκαετία του 1990, οπότε το Ελληνικό Κράτος αποφάσισε, μετά από διάφορες παλινωδίες, να το χρησιμοποιήσει για επίσημους σκοπούς, δηλ. για την στέγαση της εκπροσωπήσεώς του στην Κωνσταντινούπολη, προβαίνοντας στην έξωση των μισθωτών του ισογείου του Μεγάρου.

Όμως η τελευταία αυτή απόφαση αμφισβητήθηκε επισήμως και στην πράξη οδηγήσαμε στα τουρκικά δικαστήρια για την έξωση των μισθωτών. Δυστυχώς όμως και εκεί τα πράγματα δεν είχαν αίσια τροπή. Κατόπιν αυτού και χωρίς να υπεισέρχομαι σε λεπτομέρειες, για προφανείς λόγους, το θέμα λύθηκε νομοθετικά στην Ελλάδα με την ψήφιση νόμου περί αμοιβαιότητας για την απόκτηση, χρήση και συντήρηση ακινήτων ιδιοκτησιών που ανήκουν σε τρίτα κράτη, εκτός Ευρωπαϊκής Ενώσεως, και χρησιμοποιούνται για τους επίσημους σκοπούς τους.

Μετά την εξέλιξη αυτή και μόνον, επηκολούθησε εποικοδομητική συνεννόηση με την τουρκική πλευρά, πάντοτε στην βάση αυστηράς αμοιβαιότητας, η οποία και κατέληξε σε επιτυχές αποτέλεσμα, όχι μόνο για το Σισμανόγλειο, αλλά για το σύνολο των ιδιοκτησιών

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

των δύο κρατών, που χρησιμοποιούνται για επίσημους σκοπούς στις αντίστοιχες χώρες.

Είχα ουσιαστική προσωπική συμμετοχή σε όλες αυτές τις διεργασίες, που διήρκεσαν επί μία δεκαετία (1993-2003), υπό διπλή ιδιότητα, δηλαδή του Διευθυντού Τουρκίας-Κύπρου και αργότερα του Γενικού Γραμματέως του Ελληνικού ΥΠΕΞ. Θέλω στο σημείο αυτό να επισημάνω και να επαινέσω επίσης την συμβολή του τότε Γενικού Προξένου Κωνσταντινουπόλεως και σήμερα Πρέσβη ε.τ. κ. Π. Καλογερόπουλου, στην τελική φάση της διαδικασίας που απαιτήθηκε, για την εκ βάθρων ανακαίνιση και εγκατάσταση του Γενικού Προξενείου, στο Σισμανόγλειο Μέγαρο από το έτος 2003 και εφεξής.

Περαίνοντας, ας μου επιτραπεί για καθαρά συναισθηματικούς λόγους, να επισημάνω δύο πράγματα: Πρώτον ότι το Σισμανόγλειο Μέγαρο, μέσω της αξιοποίησής του, κατά τον τρόπο που προεξέθεσα, απο-

τελεί σήμερα το κτιριακό και λειτουργικό κόσμημα της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη και, Δεύτερον ότι η προσφορά της Οικογενείας Σισμανόγλου, ως εθνικών ευεργετών, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Τουρκία, έχει ίσως μία μοναδική ιδιαιτερότητα:

Συνδυάζει δηλαδή εθνική προσφορά μιας επιφανούς οικογένειας ομογενών, τόσο στην πατρίδα καταγωγής τους, όσο και στην νέα τους πατρίδα. Προσωπικά δεν γνωρίζω άλλη παρόμοια περίπτωση αναλόγου μεγέθους και σημασίας.

Το έργο τους παραμένει πάντοτε ζωντανό και επίκαιρο, κυρίως όμως εθνικά επωφελές και για τις δύο χώρες, Ελλάδα και Τουρκία.

Οι φωτογραφίες των ομιλητών είναι από το Αρχείο του Γενικού Προξενείου Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη

Η αντιπροσωπεία της ΕΦΑ μπροστά στο Σισμανόγλειο Μέγαρο. Η ελληνική σημαία κυματίζει ξανά στη Μεγάλη Οδό του Πέραν

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κ.Κ. Βαρθολομαίος με τον Πρόεδρο της ΕΦΑ, Πρέσβη κ. Μ.Χ. Διάμηση. Φωτ. Αρχείο Γενικού Προξενείου Ελλάδος

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Η Αντιπροσωπεία της ΕΦΑ στο Ζωγράφειον Λύκειον. Από αριστερά: Π. Ρούσος, Μ. Ιωαννίδου-Ρούσου, Φ. Μαλλούχου-Τυφάνο, Γ. Δερμιτζόγλου (Διευθυντής Ζωγραφείου), Κ. Χατζησαλάνη-Μπούρα, Α. Τρικάρδου-Μαλικούρη, Σ. Τυφάνο.

Η αντιπροσωπεία της ΕΦΑ με μαθητές του Ζωγραφείου Γυμνασίου-Λυκείου (αριστερά) και στη Μεγάλη του Γένους Σχολή με τον Διευθυντή της κ. Δ. Ζώτο (δεξιά)

Άποψη από την Τιμητική Εκδήλωση της ΕΦΑ στο Σισμανόγλειο Μέγαρο. Φωτ. Αρχείο Γενικού Προξενείου Ελλάδος

Ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη, Πρέσβης Κωνσταντίνος Κούτρας. Φωτ. Αρχείο Γενικού Προξενείου Ελλάδος

ΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΓΛΥΠΤΑ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

Φανή Μαλλούκου-Tufano

Καθηγήτρια, Αναπληρώτρια Πρόεδρος της ΕΣΜΑ, Αντιπρόεδρος της ΕΦΑ

Για δέκα χρόνια, από το 1806 όταν τα αποσπασμένα από τον Λόρδο Elgin αρχιτεκτονικά γλυπτά των μνημείων της Ακρόπολης πρωτο-παρουσιάζονται στο κοινό στο Λονδίνο έως την απόκτησή τους, το 1816, από το Βρετανικό κράτος, αυτά βρίσκονται στο επίκεντρο μιας ζωηρής διαμάχης, που ξεσπά στους κύκλους των συλλεκτών, των ειδημόνων-εκτιμητών των αρχαίων έργων τέχνης, γνωστών ως *connoisseurs*, και των καλλιτεχνών σχετικά με τη χρονολόγηση, την αρχαιολογική και καλλιτεχνική αξία και ποιότητα, αλλά και τον τρόπο απόκτησής τους από τον Elgin. Η διαμάχη αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι τα γλυπτά, και ειδικότερα τα παρθενώνεια, στην εκ του σύνεγγυς θέασή τους αφενός δεν ανταποκρίνονταν στις έως τότε γνωστές απεικονίσεις και περιγραφές τους, αφετέρου ούτε και στις επικρατούσες θεωρητικές και ιστορικές προσεγγίσεις σχετικά με την αρχαία ελληνική τέχνη, και μάλιστα της περιόδου του Φειδία, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί από τον κατεξοχήν μελετητή της Johann Joachim Winckelmann (εικ. 1). Δεν ανταποκρίνονταν, επίσης, ούτε και στα καθιερωμένα ελληνορωμαϊκά γλυπτά, τα θεωρούμενα, ήδη από την περίοδο της Αναγέννησης, ως πρότυπα της μεγάλης υψηλής τέχνης και της ιδεατής ομορφιάς. Πριν όμως υπεισέλθει κανείς στις λεπτομέρειες αυτής της διαμάχης, νομίζω ότι θα πρέπει να αναφερθεί το πλαίσιο και οι προϋποθέσεις της, δηλαδή η εικόνα ή μάλλον η ιδέα που είχε σχηματιστεί στο συλλογικό ευρωπαϊκό φαντασιακό, στο μεταίχμιο του 18ου προς τον 19ο αιώ-

Εικ. 1. Ο Johan Joachim Winckelmann (1717-1768)

να, για τον Παρθενώνα και τα γλυπτά του καθώς και οι περιρρέουσες αντιλήψεις στους αρχαιοφίλους κύκλους της ηπειρωτικής Ευρώπης, και ειδικότερα της Αγγλίας, σχετικά με την αρχαία ελληνική τέχνη και τα αντιπροσωπευτικά γλυπτά της.

Ως γνωστόν, ο Παρθενών, περικλεισμένος μέσα στο κάστρο της Ακρόπολης, υπήρξε για πολλούς αιώνες ένα από τα πλέον ακριβοθώρητα μνημεία της αρχαιότητας. Οι λίγες διαθέσιμες περιγραφές και απεικονίσεις επισκεπτών του είναι βοηθητικές για τη διαγραφή της ιστορίας και των καταστροφών του, καθόλου όμως για την κατανόηση της τεχνοτροπίας του γλυπτικού του διακόσμου. Αντίθετα, θα μπορούσε κανείς να τις χαρακτηρίσει και ως παραπλανητικές, αφού, ιδιαίτερα οι απεικονίσεις, μεταπλάθουν την αντικειμενική πραγματικότητα με βάση τις εκάστοτε επικρατούσες αισθητικές αντιλήψεις. Επιπροσθέτως επιβαρυντικό για την ορθότητα της απόδοσης των στυλιστικών διαφορών των γλυπτών ή των αναλογιών των μορφών ή ακόμη και ολόκληρου του εικονογραφικού θέματος είναι το γεγονός ότι η σχεδίαση των κατά χώραν σωζόμενων αρχιτεκτονικών γλυπτών του μνημείου γίνεται από το έδαφος, και μάλιστα πολλές φορές και υπό παραμορφωτική γωνία. Τέλος, επικρατεί μία ανισότητα όσον αφορά τα απεικονιζόμενα τμήματα του μνημείου, πριμοδοτούνται δηλαδή τα πλέον ορατά και προσβάσιμα, όπως η δυτική όψη και η νότια πλευρά, σε βάρος της ανατολικής και της εσωτερικής ζωφόρου. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η ποιότητα και η πιστότητα των

ΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΓΛΥΠΤΑ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

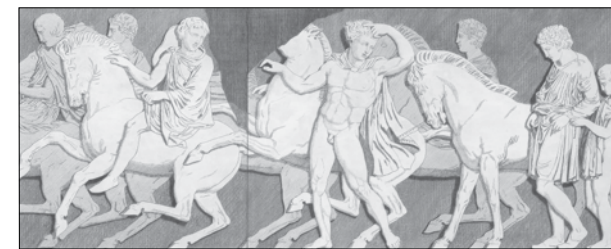
απεικονίσεων εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την ικανότητα του σχεδιαστή τους.

Περιγραφές και απεικονίσεις του Παρθενώνα, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εμπέδωση συγκεκριμένων αντιλήψεων σε σχέση με τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του, και οι οποίες σε γενικές γραμμές ανταποκρίνονται στα ανωτέρω χαρακτηριστικά, είναι εκείνες των Jacob Spon και George Wheeler, των πιο επιδραστικών περιηγητών του 17ου αιώνα (και όχι μόνον), λόγω της ευρύτατης διάδοσης και κυκλοφορίας των ταξιδιωτικών τους περιγραφών, σε πολλαπλές εκδόσεις και γλώσσες, σε ολόκληρη την Ευρώπη και των James Stuart και William Pars, των οποίων οι απεικονίσεις περιλαμβάνονται στη μνημειώδη έκδοση *The Antiquities of Athens*, που προσφέρει για πρώτη φορά στην Ευρώπη ένα ακριβές πανόραμα των αρχαίων μνημειακών καταλοίπων της πόλης.

Οι Jacob Spon και George Wheeler, επισκέπτες στην Αθήνα το 1675, παρέχουν την πιο πλήρη περιγραφή του Παρθενώνα δώδεκα χρόνια πριν την καταστροφή του από την έκρηξη, διαπράττουν όμως ορισμένα λάθη σχετικά με τον προσανατολισμό του μνημείου – εκλαμβάνουν τη δυτική πλευρά ως την κύρια όψη του και κατ' επέκταση αντιστρέφουν τη θέση των εικονογραφικών συνθέσεων των εναετίων συμπλεγμάτων – καθώς και σχετικά με την χρονολόγηση των γλυπτών – εκρωμαϊζουν τα δυτικά εναέτια, ανάγοντάς τα στην εποχή του Αδριανού – λάθη που, υιοθετούμενα από τη μια πλευρά, θα πρωταγωνιστήσουν στη διαμάχη γύρω από τα παρθενώνεια γλυπτά της συλλογής Elgin.

Η απεικόνιση της παναθηναϊκής ζωφόρου του Παρθενώνα από τον James Stuart, των δυτικών εναετί-

ων και ορισμένων νότιων μετοπών από τον William Pars, που δημοσιεύονται στον δεύτερο τόμο των *The Antiquities of Athens*, το 1789, διαπνέεται και στους δύο σχεδιαστές, από μια τάση εξιδανίκευσης. Υπάρχουν πάντως και διαφορές. Ο Stuart, που εξασκεί την αρχιτεκτονική, σχεδιάζει τη ζωφόρο (εικ. 2), η οποία με την ποικιλία και τον πλούτο της ανταποκρίνεται περισσότερο στις για διακοσμητισμό προτιμήσεις του αλλά και στις ανάλογες αξιώσεις των συμπατριωτών του και εν δυνάμει πελατών του. Στα σχέδια του Pars

Εικ. 2. Απεικόνιση βόρειας ζωφόρου Παρθενώνος τον J. Stuart, 1751-1753

Εικ. 3. Απεικόνιση δυτικών εναετίων Παρθενώνος από τον W. Pars, 1765

(εικ. 3) η εξιδανίκευση είναι πολύ πιο προωθημένη. Στις μορφές κυριαρχεί καθαρότητα, ευγένεια, εκλεπτυσση, όλα στοιχεία που τους προσδίδουν μια γενική στυλιστική ομοιογένεια και αφηρημένα ιδεώδη χάριτος και ομορφιάς πέραν της εμπειρικής πραγματικότητας.

Τα σχέδια των Stuart και Pars αποπνέουν τις σύγχρονες ιδεαλιστικές νεο-κλασικές τάσεις, που από τα μέσα του 18ου αι. έχουν κατακλύσει ολόκληρη την Ευρώπη. Διαμορφωτής τους ο Johan Joachim Winckelmann, ο οποίος με τη δημοσίευση του έργου του *Ιστορία της*

Τέχνης της Αρχαιότητας, το 1764, επιφέρει μια πραγματική επανάσταση στον τρόπο θεώρησης της αρχαίας τέχνης. Ο Winckelmann, με βάση μια ενδελεχή φιλολογική αλλά, κυρίως, σχολαστική στυλιστική ανάλυση των αρχαίων γλυπτών κατορθώνει να τα εντάξει, για πρώτη φορά, σ' ένα γενικό ιστορικό, εξελικτικό, πλαίσιο. Ταυτόχρονα, μέσα από τα ρωμαϊκά αντίγραφα ανακαλύπτει την τέχνη των αρχαιο-ελληνικών πρωτοτύπων, την οποία ανάγει σε αξεπέραστο πρότυπο τελειότητας και ομορφιάς. Στο πλαίσιο αυτό εμβληματικό χαρακτήρα προσλαμβάνουν τα αρχαία

γλυπτά, που από την εποχή της Αναγέννησης έρχονται στο φως στη Ρώμη εμπλουτίζοντας τις παπικές συλλογές, και ιδιαίτερα εκείνα που βρίσκονταν στην Αυλή Belvedere του Βατικανού (εικ. 4), όπως ο Απόλλων, ο Λαοκόων, ο Κορμός (Torso) αλλά και άλλα στη Ρώμη, όπως οι Διόσκουροι (που θεωρούνταν μάλιστα και έργο του Φειδία) ή σε συλλογές σε άλλες πόλεις, όπως η Αφροδίτη των Μεδίκων. Αυτά είναι στην πλειονότητά τους ρωμαϊκά αντίγραφα ελληνικών γλυπτών, ορισμένα έργα της ύστερης ελληνιστικής περιόδου. Με αυτά τα αγάλματα θα αναμετρηθούν τα μάρμαρα του Παρθενώνα.

Η νεοκλασική θεώρηση κυριαρχεί στις Ακαδημίες των Τεχνών σε όλες τις πρωτεύουσες της Ευρώπης. Εκεί η θεωρία θα εμπλουτιστεί, θα τεθούν κανόνες, θα προσδιοριστούν κατηγορίες και ιεραρχήσεις έργων ανάλογα με το θέμα που απεικονίζουν, θα προσδιοριστεί το *decorum*, ο χαρακτήρας δηλαδή που προσιδιάζει σε κάθε έργο ανάλογα με το θέμα του και την ιεραρχική τάξη, στην οποία αυτό ανήκει. Τα πάντα τα χαρακτηρίζει ο εξορθολογισμός της εποχής του Διαφωτισμού. Το μέτρο, η αρμονία, η ήρεμη μεγαλοπρέπεια, η κομψότητα, η χάρις είναι στην ημερήσια διάταξη. Στο Λονδίνο κυριαρχεί η Βασιλική Ακαδημία των Τεχνών, με τον πρώτο πρόεδρό της, τον ζωγράφο Joshua Reynolds, να προσδιορίζει σε σειρά διαλέξεων τον ιδεαλιστικό χαρακτήρα της νεοκλασικής τέχνης: Οι τέχνες φθάνουν στην τελειότητα με μια ιδεατή ομορφιά ανώτερη από αυτή που συναντάται στην επιμέρους φύση. Τα γλυπτά πρέπει να έχουν λείες και αρμονικές μορφές, εκλεπτυσμένη

στάση, στιλπνές επιφάνειες, που αντιπαραβάλλονται με τις ατέλειες, τις δυσμορφίες και τις δυσαναλογίες του ζωντανού ανθρώπινου σώματος, ώστε να γίνεται φανερή η υπεροχή της εξιδανικευμένης διανοητικής φύσης έναντι της ατελούς και απρόβλεπτης πραγματικότητας. Σε αυτόν τον κόσμο καταφθάνουν τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνος, που με τη φυσικότητα, τη ρωμαλεότητα και τον συγκρατημένο ρεαλισμό τους συγκρούονται με το κυρίαρχο θεωρητικό

οικοδόμημα της εξιδανικευμένης ομορφιάς και χάρις, της *ευγενικής απλότητας και του γαλήνιου μεγαλείου*, κύρια χαρακτηριστικά, κατά τον Winckelmann, της αρχαίας ελληνικής πλαστικής. Τα γλυπτά του Παρθενώνα δεν έφθασαν δια μιας στην Αγγλία, ούτε έκαναν θριαμβευτική είσοδο. Ως γνωστόν στο διάστημα 1801-1803 αποσπάται, από το συνεργείο του Elgin, το ήμισυ σχεδόν των αρχιτεκτονικών γλυπτών του Παρθενώνα και επιλεγμένα γλυπτά και αρχιτεκτονικά μέλη από τα υπόλοιπα μνημεία της Ακρόπολης. Ταυτόχρονα με τις εργασίες στην Ακρόπολη αρχίζει, το 1802, η αποστολή στην Αγγλία των πρώτων

κιβωτίων. Τελικά αυτή θα διαρκέσει 10 ολόκληρα χρόνια, έως το 1812. Αιτίες της μεγάλης καθυστέρησης απρόβλεπτα ατυχήματα, όπως το ναυάγιο του *Μέντορα*, οι δυσκολίες εξεύρεσης πλοίων λόγω των πολέμων, [αγγλο-τουρκικός (1807-1809) και ναπολεόντειοι], η τρίχρονη αιχμαλωσία του ίδιου του Elgin στη Γαλλία, από το 1803 έως το 1806.

Όταν τελικά φθάνει στην Αγγλία, το 1806, ο Elgin συγκεντρώνει και εκθέτει τα γλυπτά, κατά τρόπο πρό-

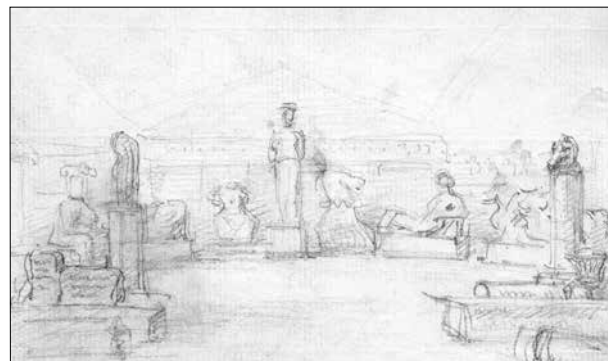
χειρο και ανάκατο, σε ένα παράπηγμα στην αυλή του μεγάρου που αγοράζει στο Park Lane (εικ. 5). Τα γλυπτά θα παραμείνουν εκεί έως το 1811, οπότε, μετά την πώληση του μεγάρου, θα φιλοξενηθούν στο Burlington House, μετά από ευγενή παραχώρηση του ιδιοκτήτη του, Δούκα του Devonshire, στον φίλο του Elgin. Εκεί θα εκτεθούν, κατά τρόπο πιο επιμελημένο, σε ένα ξύλινο οίκημα, που θα κατασκευαστεί επί τούτου στην πίσω αυλή του μεγάρου. Μετά την πώ-

μείο, ενώ τα ίδια τα γλυπτά θα βρεθούν στο επίκεντρο της οξείας διαμάχης, που προαναφέρθηκε.

Οι κατηγορίες εναντίον του Έλγιν για τη βιαιότητα του τρόπου απομάκρυνσης των γλυπτών από τον Παρθενώνα, με αποτέλεσμα την καταστροφή του μνημείου, είχαν αρχίσει πολύ νωρίς. Είναι πολύ γνωστές οι σχετικές επικρίσεις των Dodwell, Clarke, Aberdeen και Gell, που στο διάστημα 1801-1805 επισκέφθηκαν την Ακρόπολη, υπήρξαν μάλιστα και αυτόπτες μάρτυρες

Εικ. 4. Η Αυλή του Belvedere στο Μουσείο Pio Clementino στο Βατικανό, χαρακτηριστικό του V. Feoli, 1790-1827

Εικ. 5. Το προσωρινό μουσείο του Elgin στο Park Lane. Σχέδιο του C.R. Cockerell, 1810

Εικ. 6. Η ΝΑ γωνία του Παρθενώνος. Σχέδιο W. Gell, 1801

ληση του Burlington House, το 1815, τα γλυπτά θα μεταφερθούν στο Βρετανικό Μουσείο, αρχικά προς προσωρινή φύλαξη, ένα χρόνο αργότερα, μετά την αγορά τους από το Βρετανικό Δημόσιο, προς οριστική έκθεση.

Στη δεκαετία 1806-1816, κατά την οποία τα παρθενώνεια αρχιτεκτονικά γλυπτά εκτίθενται στα δύο μεγάλα, ο ίδιος ο Elgin θα γίνει στόχος κατηγοριών για τον τρόπο και τα μέσα απόσπασής τους από το μνη-

κατακρημνίσεων και συντριβής γλυπτών, τις οποίες και περιγράφουν στις ταξιδιωτικές τους αναμνήσεις (εικ. 6). Σε αυτούς προστίθεται, το 1809, και ο Byron, ο οποίος στο σατιρικό ποιητικό βιβλίο του *English Bards and Scotch Reviewers* καυτηριάζει τον Elgin και τους άλλους, που, όπως γράφει, *στο δρόμο της δόξας... παραμορφώνουν μνημεία και ακρωτηριάζουν αρχαιότητες, μετατρέποντας τα μεγάλα σαλόνια τους σε κοινή αγορά για όλα τα ακρωτηριασμένα έργα της τέχνης*. Ο Byron θα επανέλ-

θει στην καταδίκη της δράσης του Elgin και αργότερα, το 1810 και το 1812, με τα γνωστά ποιήματά του *The Curse of Minerva* και *Childe Harold*, όπου και πάλι θα θέσει ως επίκεντρο της κριτικής του την απογύμνωση του Παρθενώνα από τα γλυπτά του, που έως τότε σώζονταν πάνω στο μνημείο, και τις καταστροφικές συνέπειες της πράξης της βίαιης απόσπασής τους για το μνημείο. Στην ίδια γραμμή θα προστεθεί, το 1813, και μια σατιρική καταγγελία του ποιητή και μυθιστο-

ριογράφου Horatio Smith, στην οποία ο Elgin παρομοιάζεται με τον Αλάρικο, ενώ και το ναυάγιο του *Ménoptora* αποδίδεται σε θεϊκή (υποθέτω μάλλον της Αθηνάς ...) εκδικητική παρέμβαση.

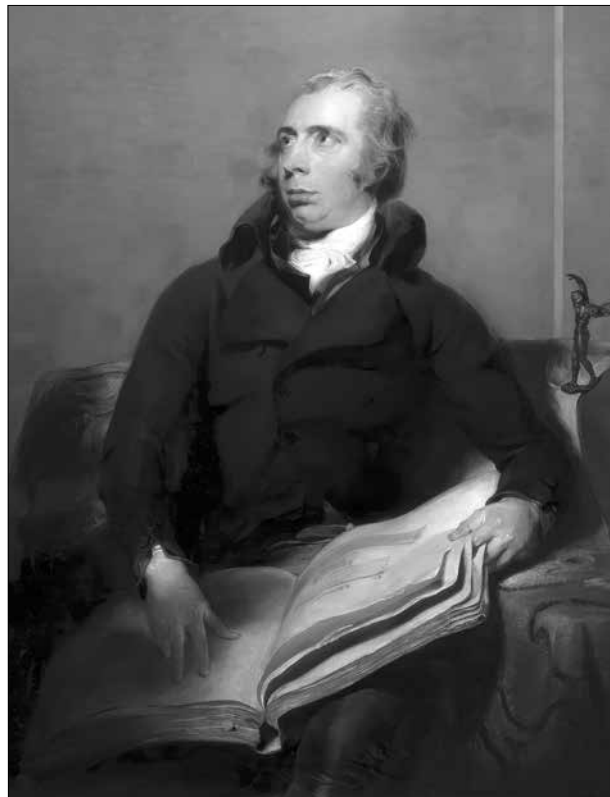
Ο Elgin θα επικριθεί ακόμη και για τις δωροδοκίες, με τις οποίες κατόρθωσε να αποκτήσει άδεια για τις εργασίες του στην Ακρόπολη και για αήθη εκμετάλλευση της επίσημης διπλωματικής του θέσης. Γι' αυτούς τους λόγους θα τεθεί επανειλημμένως σε αμφισβήτηση η νομιμότητα της κατοχής της συλλογής του. Σε όλες αυτές τις επικρίσεις ο Elgin απαντά με επίσημο Υπόμνημα (*Memorandum*)

σχετικά με τη δραστηριότητά του στην Ελλάδα, που δημοσιεύει για πρώτη φορά το 1810 και αναδημοσιεύει, επαυξημένο και βελτιωμένο, το 1811 και το 1815. Στο *Memorandum* υπεραμύνεται της νομιμότητας των πράξεών του, υπενθυμίζει ότι υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις, κατά τις οποίες διπλωμάτες συλλέγουν αρχαιότητες από τους τόπους όπου υπηρετούν και φέρει ως παράδειγμα τον πρέσβη της Γαλλίας στην Υψηλή Πύλη Choiseul Gouffier, ο οποίος μάλιστα, δια του προξένου στην Αθήνα Fauvel, είχε ήδη αποσπάσει

έναν λίθο ζωφόρου και μια μετόπη από τον Παρθενώνα. Τονίζει ιδιαίτερα ότι η κατάρτιση της συλλογής έχει γίνει αποκλειστικά με δικά του χρήματα. Στις κατηγορίες για καταστροφή του μνημείου απαντά ότι, αντιθέτως, αυτός έσωσε τα γλυπτά από βέβαιη καταστροφή από τους βάρβαρους Τούρκους, που είναι αντίθετοι στην απεικόνιση μορφών (*ειδώλων*). Επίσης τα διέσωσε από τις αρπακτικές διαθέσεις των Γάλλων Choiseul Gouffier και Fauvel.

Τέλος, όλα αυτά τα χρόνια, ο Elgin κατηγορείται για ιδιοτελή κωλυσιεργία – για λόγους επαύξησης της εμπορικής αξίας της συλλογής– όσον αφορά την επιδίωξη συνεννοήσεων με το Βρετανικό Κράτος για την πώλησή της, παρ' όλες τις διακηρύξεις του ότι διακαώς επιθυμεί να καταστήσει τη συλλογή του δημόσιο κτήμα για την ανύψωση των τεχνών και του γούστου στη Βρετανία. Πραγματικά, ο Elgin βρισκόμενος αντιμέτωπος από την πρώτη στιγμή της έκθεσης των γλυπτών με σφοδρή πολεμική εναντίον τους προτίμησε να περιμένει ελπίζοντας σε μεταστροφή των απόψεων. Παράλληλα

ενεργούσε με κάθε τρόπο προς αυτή την κατεύθυνση: καλλιεργούσε σχέσεις με ακαδημαϊκούς και καλλιτεχνικούς κύκλους και διατυμπάνιζε τη μοναδικότητα και την εν δυνάμει εμβέλεια της συλλογής του, καθότι απαρτιζόταν από γλυπτά που προέρχονταν, στο σύνολό τους, από το ίδιο μνημείο και μάλιστα από την περίοδο της υψηλότερης ακμής της ελληνικής τέχνης, και τα οποία θα μπορούσαν να παράσχουν στο ευρύτερο αλλά και στο ειδικό κοινό μια γενική εικόνα της τέχνης και της αρχιτεκτονικής της αρχαίας Ελ-

Εικ. 7. Ο Richard Payne Knight (1751-1824)

λάδας. Τέλος, προσέφυγε σε διεθνείς προσωπικότητες αδιαμφισβήτητου κύρους, όπως ο Visconti και ο Canova, προσκαλώντας τους να γνωμοδοτήσουν για τα παρθενώνεια γλυπτά. Πριν την τελική συμφωνία με την Βρετανική Κυβέρνηση, το 1815, ο Elgin μόνο μια φορά είχε προσπαθήσει να διαπραγματευθεί με το Βρετανικό Κοινοβούλιο και ακόμη και με τον ίδιο τον Πρωθυπουργό Spencer Perceval, το 1811, ζητώντας πλήρη κάλυψη των εξόδων κατάρτισης της συλλογής του, που κατ' αυτόν ανέρχονταν στις 62.440 λίρες, ποσό που θεωρήθηκε υπέρογκο και οδήγησε στο ναυάγιο των διαπραγματεύσεων. Ενδεικτικό για τον χαρακτήρα και τις πεποιθήσεις του ατόμου είναι το γεγονός ότι ο Elgin πρότεινε στον Πρωθυπουργό διευκολύνσεις για την καταβολή του ως άνω ποσού, είτε με δόσεις είτε με προσόδους, με την προϋπόθεση ότι θα του παρείχεται Βρετανικός τίτλος ευγενείας (τον οποίο ο Elgin θεωρούσε προφανώς ανώτερο του σκωτσέζικου). Στο αίτημα αυτό επανέρχεται, χωρίς επιτυχία, και το 1817, όταν πλέον η συλλογή έχει πωληθεί και εκτίθεται στο

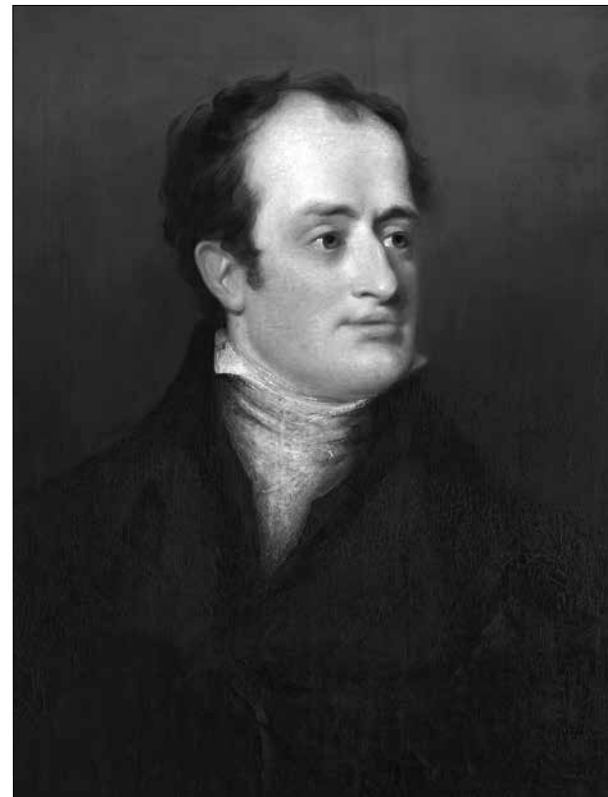
Βρετανικό Μουσείο, θεωρώντας δίκαιη την απονομή Βρετανικού τίτλου ευγενείας ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες, που είχε προσφέρει στο Βρετανικό έθνος. Το 1806, πριν καν ανοίξουν τα κιβώτια και εκτεθούν, τα παρθενώνεια γλυπτά της συλλογής Elgin δέχονται σφοδρή επίθεση δημόσια, σε δείπνο παρουσία τουλάχιστον 20 συνδαιτημόνων, ότι είναι υπερεκτιμημένα, γιατί δεν είναι ελληνικά αλλά ρωμαϊκά. Είναι ρωμαϊκά της εποχής του Αδριανού, που επισκεύασε τον Παρθενώνα (πρόκειται για την πλήρη υιοθέτηση της

θέσης των Spon και Wheler και αγνόηση των θέσεων των Stuart και Revett που την είχαν ανατρέψει). Αλλά ακόμη και αν ήταν ελληνικά ήταν του Ικτίνου και του Καλλικράτη και όχι του Φειδίου, που δεν είχε δουλέψει καθόλου σε μάρμαρο. Ίσως είχαν φιλοτεχνηθεί από κατώτερους τεχνίτες και δεν αποσαφηνίζουν τις λεπτομέρειες και την κατασκευή του κυρίως σώματος του ναού. Την κατηγορία εκστομίζει ο Richard Payne Knight (εικ. 7), μια πολυσχιδής προσωπικό-

τητα, αρχαιολόγος, συλλέκτης, συγγραφέας δοκιμών αισθητικής και ο πλέον διάσημος ειδήμων εκτιμητής (*connoisseur*) των αρχαιοτήτων των βρετανικών συλλογών. Κυρίως ο Payne Knight ήταν πρόεδρος της Society of Dilettanti, μιας κοινωνικής λέσχης αριστοκρατών, η οποία μετά την αποστολή στην Αθήνα των Stuart και Revett, την οποία είχε χρηματοδοτήσει, είχε μεταβληθεί στον κύριο μοχλό επιστημονικής διερεύνησης της ελληνικής Ανατολής, με μεγάλη επιρροή στους αρχαιόφιλους αριστοκρατικούς κύκλους και όχι μόνον. Η κατηγορία του Payne Knight ήταν στοχευμένη, ήθελε συνειδητά να

απαξιώσει μια συλλογή που προερχόταν κατευθείαν από την *Πηγή της Τέχνης*, και από ένα μνημείο *Λογικής και Υψηλής Διανόησης*, όπως είχαν χαρακτηρίσει οι Stuart και Revett την Αθήνα και τις αρχαιότητες της αντίστοιχα. Η υποβάθμιση της συλλογής Elgin ήταν απαραίτητη, προκειμένου να παραμείνει αλώβητη η αξία των συλλογών των ελληνο-ρωμαϊκών γλυπτών των Άγγλων ευγενών.

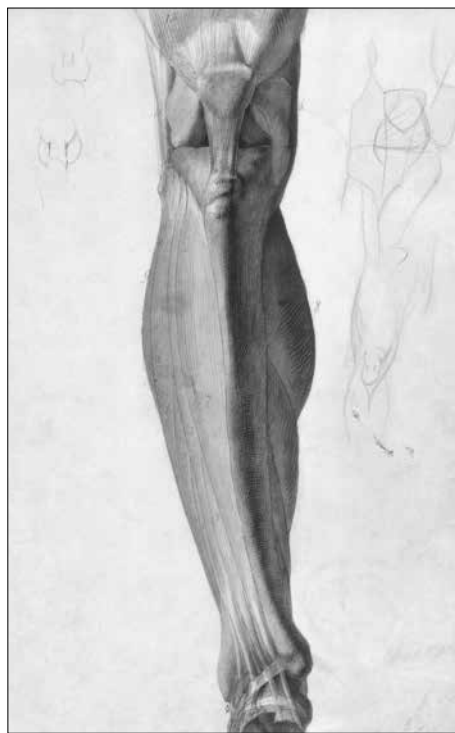
Ο Payne Knight αυτή τη θέση θα αναπτύξει και γραπτώς στον πρόλογο της μνημειώδους έκδοσης, του

Εικ. 8. Ο Benjamin Robert Haydon (1786-1846)

1809, της Society of Dilettanti *Specimens of Ancient Sculpture* με τα καλύτερα γλυπτά των αγγλικών συλλογών. Εκεί αγνοεί επιδεικτικά τα αγάλματα των αετωμάτων, ως ρωμαϊκά, μη αναφέροντάς τα καθόλου. Όσο για τη ζωφόρο και τις μετόπες δέχεται μεν ότι εί-

ναι της εποχής του Περικλή, αλλά ως έργα υποδεεστέρων τεχνιτών. Τη θέση αυτή ο Knight θα υποστηρίξει έως το τέλος της δεκαετούς διαμάχης, θα την επαναλαμβάνει σε κάθε ευκαιρία, ενώ πίσω του θα συνταχθούν οι κύκλοι των συλλεκτών και των connoisseurs. Απέναντί τους ορθώνουν σταδιακά το ανάστημά τους νέοι καλλιτέχνες, ζωγράφοι και γλύπτες, με επικεφαλής τον Benjamin Robert Haydon (εικ. 8). Ο Haydon, ένας πολλά υποσχόμενος νέος ζωγράφος ιστορικών πινάκων, παθιασμένος, ορμητικός και πολυγραφότατος θα μιλήσει και θα γράψει περισσότερο από κάθε άλλον υπέρ των παρθενωείων γλυπτών, ερχόμενος σε σύγκρουση με όποιον τους εναντιωθεί. Κατεξοχήν με τον Payne Knight, αλλά και με τους ουδέτερους κλασικιστές καθηγητές του στην Βασιλική Ακαδημία των Τεχνών, τέλος με τους συλλέκτες πατρώνες του, οδηγούμενος κατ' αυτόν τον τρόπο στην αυτοκαταστροφή. Ο Haydon, όταν βλέπει για πρώτη φορά τα γλυπτά, κεραυνοβολείται από τη φυσιοκρατική αλλά ταυ-

Εικ. 9-10. Ανατομικές λεπτομέρειες των γλυπτών του Παρθενώνα. Σχέδια του B.R. Haydon

τόχρονα επιβλητική και μεγαλειώδη ομορφιά τους και αισθάνεται ότι αυτά θα ανατρέψουν το ψυχρό και άκαμπτο, ιδεοκρατούμενο, κλασικιστικό σύστημα. Στα επόμενα χρόνια ο Haydon θα περάσει ώρες, μέρες και μήνες σχεδιάζοντας και μελετώντας τα γλυπτά (εικ. 9, 10), δίνοντας, κατά την τάση της εποχής,

ιδιαιτέρη έμφαση στις ανατομικές τους λεπτομέρειες, μια έμφαση που φθάνει σε βαθμό εμμονής, παρεμποδίζοντάς τον, εν τέλει, να εκτιμήσει σε βάθος και τις άλλες εγγενείς καλλιτεχνικές και πνευματικές αξίες τους. Ανάμεσα στους οπαδούς και τους πολέμιους των γλυπτών οι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι των εικαστικών τεχνών, που βλέπουν τους κανόνες του νεοκλασικού οικοδομήματος που δίδασκαν να καταρρέουν, στέκονται αμήχανοι. Ορισμένοι, όπως ο Henry Fuseli, αποστασιοποιούνται, αποφεύγοντας να εμπλακούν στη διαμάχη. Οι περισσότεροι, όπως ο γλύπτης John Flaxman και ο ζωγράφος Benjamin West, υποκύπτουν στη γοητεία των Παρθενωείων, χρησιμοποιούν τα εκμαγεία τους στα μαθήματά τους, ο West μάλιστα, όπως ο ίδιος γράφει στον Elgin, αντιγράφει ορισμένες μορφές σε πίνακές του, τα εκθειάζουν σε ιδιωτικούς κύκλους, δημοσίως όμως τα εξισώνουν καλλιτεχνικά με τα καθιερωμένα κλασικιστικά ελληνορωμαϊκά πρότυπα. Μαέστρος πάντως στην πολιτική των ίσων αποστάσεων αναδεικνύεται ο Ennio Quirino Visconti, τον οποίο ο Elgin καλεί, το 1814, στο Λονδίνο για να γνωμοδοτήσει για τη συλλογή του. Ο Visconti, ο πρώτος μουσειολόγος εγνωσμένου διεθνώς κύρους, διαβεβαιώνει τον Elgin για την αριστεία των γλυπτών ως έργων τέχνης,

για τη φειδιακή τους αυθεντικότητα, για τη μεγάλη τους αξία ως προτύπων στην εκπαίδευση των καλλιτεχνών. Τα εναέτια αγάλματα του Παρθενώνα υπερέβησαν τις προσδοκίες του, ενώ οι γυμνοί κορμοί τους με τη ρεαλιστική πλαστικότητα της διάπλασής τους και τη γενική τους ομορφιά μπορεί να συγκρι-

θούν με τον Λαοκόντα και τον Κορμό του Belvedere. Όσον αφορά τις χαριτωμένες μορφές, τις πλούσιες πτυχώσεις και τα μεγαλόπρεπα άλογα της Παναθηναϊκής ζωφόρου, αυτά τα μιμήθηκαν μεταγενέστερα έργα της ύστερης αρχαιότητας, όπως οι Διόσκουροι του Κυρηναίου λόφου ή ο Άρης της συλλογής Ludovisi της Ρώμης. Είναι φανερό ότι ο Visconti θέλει να κατοχυρώσει *es aeternum* την αξία των γλυπτών της γενέτειράς του, εγκαθιδρύοντας μια γραμμή καταγωγής με τους περικλείους προγόνους τους. Μία από τις πιο συχνές κατηγορίες των συλλεκτών και connoisseurs εναντίον των γλυπτών της συλλογής Elgin αφορούσε τη θραυσματική κατάσταση διατήρησής τους και την αδρή τους επιφάνεια. Συνηθισμένοι σε γλυπτά με στιλπνές επιφάνειες, «δημιουργικά» συμπληρωμένα, με προσθήκες στη συντριπτική τους πλειονότητα αυθαίρετες όσον αφορά το στυλ, το θέμα και το υλικό, στο πλαίσιο μιας εμπεδωμένης, ήδη από την πρώτη Αναγέννηση, πρακτικής (εικ. 11), για τη χρησιμοποίησή τους ως στοιχεία διακόσμησης αρχιτεκτονικών χώρων, είναι φυσικό το θέαμα των ακρωτηριασμένων παρθενωείων να τους γεννούσε αισθήματα αμηχανίας, ακόμη και απώθησης.

Εικ. 11. Εργαστήριο κατασκευής γύψινων εκμαγείων για τη συμπλήρωση αρχαίων γλυπτών. Χαρακτικό του F. Carradori, 1802

Εικ. 12. Ο Bartolomeo Cavaceppi (1716-1799)

Το θέμα της συντήρησης των γλυπτών απασχολούσε τον Έλγιν από την αρχή του εγχειρήματός του.

Ήδη το 1803, καθ' οδόν προς την Αγγλία, δείχνει στη Ρώμη τα σχέδια των γλυπτών στον πιο προβεβλημένο γλύπτη της περιόδου, τον Antonio Canova, και του ζητά να τα συμπληρώσει. Ο Canova αρνείται, καθώς τα γλυπτά είναι ανέγγιχτα και έργα των ικανότερων καλλιτεχνών που έχει δει έως τώρα ο κόσμος και θα ήταν ιεροσυλία ... να τολμήσει κανείς να τα αγγίξει με τη σμίλη. Στην επιμονή του Elgin ο Canova τον παραπέμπει στον θεωρούμενο ως Φειδία της Αγγλίας, John Flaxman, που θα έκανε τη δουλειά το ίδιο καλά με εκείνον. Το 1807 ο Flaxman στο Λονδίνο είναι εξίσου αρνητικός: κανείς σύγχρονος γλύπτης δεν μπορεί να αποδώσει την ποιότητα των γλυπτών, άλλωστε η ορθότητα των στάσεων των συμπληρώσεων είναι αβέβαιη και θα προκαλούσε διαρκείς συζητήσεις μεταξύ ειδικών. Το βέβαιο είναι ότι τα γλυπτά δεν θα κέρδιζαν τίποτε, αντίθετα θα υποβαθμιζόνταν από τη συμπλήρωσή τους. Ο

Flaxman δέχθηκε μόνο να τα επισκευάσει, να επανασυνδέσει σπασμένα μέλη ή άλλα συνανήκοντα θραύσματα, Ο Elgin θα επανέλθει για τελευταία φορά στο

ζήτημα, το 1814, ζητώντας σχετικά τη γνώμη του Visconti, ο οποίος είναι και αυτός κατηγορηματικά αντίθετος για τους ίδιους λόγους.

Η άρνηση των δύο καλλιτεχνών για τη συμπλήρωση των γλυπτών απορρέει από την αδυναμία ανταπόκρισής τους στους κανόνες, που είχαν θεθεί προσφάτως ως προς αυτό το ζήτημα στη Ρώμη από τους Winckelmann και τον Bartolomeo Cavaceppi, τον κατεξοχήν αποκαταστάτη γλυπτών –τον *restauratore*, όπως αυτό-χαρακτηρίζετο (εικ. 12). Οι νέες αρχές επιτάσσαν ακριβή πιστότητα στα συμπληρώματα σε σχέση με την τεχνοτροπία του αυθεντικού αγάλματος και το υλικό κατασκευής του, καθώς και βεβαιότητα ως προς το αρχικό εικονογραφικό του θέμα. Επιπροσθέτως, η στάση του Visconti αντανακλά, σε εποχή οργάνωσης των πρώτων δημόσιων αρχαιολογικών μουσείων, την προτίμηση για αυθεντικά, ανέγγιχτα εκθέματα έναντι συμπληρωμένων. Σε κάθε περίπτωση η μη συμπλήρωση των παρθενονείων αρχιτεκτονικών γλυπτών προαναγγέλλει μια νέα τάση, που θα γενικευθεί και θα επικρατήσει όμως στο τέλος του αιώνα.

Η διαμάχη περί τα γλυπτά τελειώνει οριστικά στις

αρχές του 1816, όταν στο Βρετανικό Κοινοβούλιο συστήνεται μια *Ειδική Επιτροπή για την εξέταση της*

συλλογής των γλυπτών μαρμάρων του Λόρδου Elgin.

Η Επιτροπή θα εξετάσει δύο θέματα, τη νομιμότητα των πράξεων και της κατοχής της συλλογής από τον Elgin και την καλλιτεχνική αξία των μαρμάρων. Για το πρώτο ερώτημα καταθέτει ο ίδιος ο Elgin και οι πιο στενοί του συνεργάτες σε όλο το εγχείρημα, ο γραμματέας του William Hamilton και ο πνευματικός του Dr Philip Hunt. Για το δεύτερο σειρά καλλιτεχνών, *connoisseurs* και συλλεκτών, πολλοί από τους οποίους είχαν λάβει μέρος στη διαμάχη: Payne Knight, John Flaxman, Richard Westmacott, Francis Chantrey, Charles Rossi, Thomas Lawrence, William Wilkins, Lord Aberdeen, Colonel Moritz, Alexander Day, Benjamin West. Οι ερωτήσεις που τους τέθηκαν αφορούσαν την ποιότητα των γλυπτών συγκριτικά προς εκείνα της Αυλής του Belvedere καθώς και προς τη ζωφόρο του ναού του Επικουρίου Απόλλωνα, που μόλις είχε φθάσει στο Λονδίνο. Οι απαντήσεις ήταν ποι-

κίλες. Όλοι οι ερωτώμενοι όμως συμφώνησαν ότι δεν θα έπρεπε ποτέ να συμπληρωθούν τα γλυπτά λόγω της μοναδικής τους ποιότη-

Εικ. 13. Ο «Θησέας» - μορφή D του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνος. Σχέδιο του B.J. Haydon

Εικ. 14. Ο Απόλλων Belvedere, χαρακτηριστικό του M. Raimondi, ca 1530.

τας –θα πρέπει να υπογραμμιστεί σε αυτή την απόφαση η επικράτηση κριτηρίων πολιτιστικών έναντι των χρηστικών και εμπορικών, γεγονός που προωθούσε τις νέες κατευθύνσεις– ενώ όλοι ομόφωνα (ακόμη και ο Knight) θεώρησαν τη συλλογή δημόσιο αγαθό, που θα έπρεπε να αγοραστεί από το κράτος. Ως προς το ακανθώδες θέμα του στυλ, για να συμβιβαστούν τα ασυμβίβαστα η *Ειδική Επιτροπή* αποφάνθηκε ότι ο Θησέας (η μορφή D δηλαδή του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνος) (εικ. 13) και ο Απόλλων Belvedere (εικ. 14) αντιπροσώπευαν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις του κλασικού στυλ: τη φυσιοκρατική και την ιδεαλιστική στην πιο υψηλή στιγμή της τέχνης τους. Ο Απόλλων είναι το καλύτερο δείγμα της ιδανικής ομορφιάς, ενώ ο Θησέας και ο Ιλιός (η μορφή A δηλαδή του δυτικού αετώματος) της φυσικής. Και τα δύο στυλ είναι εξίσου αποδεκτά.

Η έκθεση (*Report*) της *Ειδικής Επιτροπής* παρουσιάστηκε στη Βουλή των Κοινοτήτων τον Ιούνιο του 1816. Ο Πρόεδρος της Ειδικής Επιτροπής, ο εντιμότατος κύριος Banks, υπεραμύνθηκε της απόσπασης των γλυπτών από τον Elgin, πρόβαλε την αναμφισβήτητη αυθεντικότητά τους και την ανωτερότητα της συλλογής έναντι άλλων. Πρότεινε αυτή να αγοραστεί έναντι 35.000 λιρών. Ακολούθησε ζοηρή συζήτηση, κατά την οποία πολλοί βουλευτές τάχθηκαν εναντίον της εξαγοράς της συλλογής, λόγω του ανήθικου τρόπου και μέσω των οποίων αυτή αποκτήθηκε, τα οποία περιποιούσαν ντροπή για τη Βρετανία. Η πρόταση της Επιτροπής πέρασε τελικά σε ψηφοφορία, με πλειοψηφία 80 ψήφων έναντι 30 (εικ. 15). Ένας από τους πολέμιους

της αγοράς των μαρμάρων ήταν ο εντιμότατος κύριος Hamersley, ο οποίος κατηγορώντας τον Elgin για κατάχρηση της επίσημης διπλωματικής του ιδιότητας, τόνισε ότι μια ενδεχόμενη αγορά της συλλογής του από την Κυβέρνηση θα επηρέαζε αρνητικά τις μελλοντικές σχέσεις με την Ελλάδα, όταν αυτή θα αποκτούσε την ανεξαρτησία της (είναι φανερό ότι το φάντασμα της Ελληνικής Επανάστασης είχε ήδη αρχίσει να πλανάται πάνω από την Ευρώπη...). Ο εντιμότατος κύριος Hamersley πρότεινε να δοθούν 25.000 λίρες

ως αποζημίωση στον Λόρδο Elgin και τα γλυπτά να φυλαχθούν στην Βρετανία για να επιστραφούν στην Ελλάδα, όταν αυτά ζητηθούν.

Αυτά ειπώθηκαν στο Βρετανικό Κοινοβούλιο στις 7 Ιουνίου του 1816, πριν διακόσια δέκα χρόνια. Μήπως ήλθε ο καιρός να εισακουστεί αυτή η πρόταση;

Εικ. 15. Πρώτη έκθεση των γλυπτών της συλλογής Elgin στο Βρετανικό Μουσείο, χαρακτηριστικό του L. Jewitt, 1841

Επιλεγμένη βιβλιογραφία

Smith A.H., “Lord Elgin and his Collection”, *The Journal of Hellenic Studies*, vol. 36, November 1916, 163-372.
 Rothemberg J., *Descensus ad Terram, the acquisition and the reception of the Elgin Marbles*, New York and London, 1977.
 Haskel F. - Penny N., *Taste and the Antique: The lure of classical sculpture*, Yale University Press, 1981.
 Conti A., *Storia del restauro e della conservazione delle opere d' arte*, Milano 1988.
 Pinelli Rossi O., «Chirurgia della memoria: scultura antica e restauri storici», S.Settis (edit.), *Memoria dell' antico nell' arte italiana*, III, Milano 1994, 183-250.

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Μαρία Ιωαννίδου

Πολιτικός Μηχανικός, Επίτιμη Διευθύντρια της ΥΣΜΑ

Εισαγωγή

Τα τείχη της Ακρόπολης αποτελούν μνημείο μεγάλης ιστορικής και αρχαιολογικής σημασίας, αφού σε αυτά ενσωματώνονται τεκμήρια της ιστορίας της από τους μυκηναϊκούς χρόνους μέχρι τις μέρες μας. Η σημερινή εικόνα του μνημείου, αποτέλεσμα της επίδρασης του χρόνου, του φυσικοχημικού περιβάλλοντος, αλλά και των πολλαπλών ανθρωπογενών επεμβάσεων που υπέστη κατά τη διάρκεια της ζωής του, επιβάλλει τη λήψη μέτρων για τη στερέωση, αποκατάσταση και προστασία του. Απαραίτητη προϋπόθεση ενός συνεπούς αναστηλωτικού προγράμματος αποτελεί η μελέτη των ιστορικών και οικοδομικών φάσεων του μνημείου, η αρχιτεκτονική του τεκμηρίωση, η εξέταση της δομικής του παθολογίας και η διατύπωση των αρχών που θα διέπουν τις μελέτες και τις επεμβάσεις για την αποκατάσταση και ανάδειξή του. Τα θέματα αυτά θα παρουσιασθούν αδρομερώς στη συνέχεια, μαζί με κάποια παραδείγματα επεμβάσεων των τελευταίων ετών.

Ιστορικές φάσεις

Η Ακρόπολη των Αθηνών έχει κτισθεί επί ενός υψηλού ελλειψοειδούς βράχου, ο οποίος κυριαρχεί στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Οι απότομες κλιτύες τον καθιστούν φύσει οχυρά θέση, ενώ η εκτεταμένη και σχετικά ομαλή επιφάνειά του, καθώς και οι πηγές ύδατος στους πρόποδες του, ευνοούν την κατοίκησή του ήδη από την Νεολιθική εποχή.

Στα μυκηναϊκά χρόνια (13ο αι. π.Χ.) ο πληθυσμός της Ακρόπολης ζούσε κάτω από την προστασία του τοπικού άρχοντα, ο οποίος είναι ταυτόχρονα πολιτικός και θρησκευτικός αρχηγός και του οποίου η κατοικία, το *μέγαρον*, ανεγείρεται στο πλάτωμα του βράχου. Την περίοδο εκείνη ο κίνδυνος των ληστρικών επιδρομών αναγκάζει τον άνακτα να περιβάλει τον λόφο της Ακρόπολης με ένα ισχυρό τείχος με πάχος που φθάνει πολλές φορές τα 6.00 μ., από πελώριους ακανόνιστους ογκόλιθους, πολλά τμήματα του οποίου έχουν σωθεί. Το έργο αυτό αποδιδόταν από τους αρχαίους των κλασικών χρόνων στους Κύκλωπες και γι' αυτό το

ονόμαζαν Κυκλώπειο. Τμήματα της οχύρωσης αυτής πιθανόν διασώζονται μέχρι τους Περσικούς πολέμους (480-479 π.Χ.), όταν οι Πέρσες καταλαμβάνουν την Αθήνα και καταστρέφουν τα ιερά και τα τείχη της. Τα ελάχιστα εναπομείναντα σήμερα κατάλοιπα του μυκηναϊκού τείχους διακρίνονται εύκολα από τις μεταγενέστερες οχυρώσεις.

Μετά την επανεγκατάσταση στην πόλη τους οι Αθηναίοι, με σύσταση του Θεμιστοκλή, αποφάσισαν τον επανατειχισμό της Ακρόπολης παράλληλα με τον τειχισμό της πόλης τους. Η οικοδόμηση των τειχών της Ακρόπολης αποτέλεσε μεγάλης κλίμακας έργο του οικοδομικού προγράμματος του 5ου αι. Ιδιαίτερα ισχυροί αναλημματικοί τοίχοι υψώθηκαν περιμετρικά σε μήκος 740 μέτρων περίπου, γύρω και έξω από το μυκηναϊκό τείχος. Η κατασκευή των τειχών, εκτός από την προστασία της πόλης, είχε στόχο να συγκρατήσει τις βαριές επιχώσεις που διαμόρφωσαν τα νέα ανυψωμένα εδάφη, τα οποία αποτέλεσαν το υπόβαθρο για την ανέγερση των κλασικών ναών. Ο χώρος επεκτάθηκε, ενώ η ακανόνιστη επιφάνεια του βράχου διαμορφώθηκε σε μεγάλα οριζόντια επίπεδα, φθάνοντας τα 29.000 μ².

Το βόρειο τείχος, μήκους περίπου 308 μ., κατασκευάστηκε αμέσως μετά τα Μηδικά και τις καταστροφές του 479 π.Χ. Στην κατασκευή του έχουν ενσωματωθεί, συχνά κατά τρόπο προσχεδιασμένο και όχι ως απλό οικοδομικό υλικό, αρχιτεκτονικά μέλη αρχαϊκών οικοδομημάτων που καταστράφηκαν από τους Πέρσες. Έτσι, στο ανατολικότερο τμήμα του, μπροστά από το Ερέχθειο, εντάχθηκαν, μαζί με τα μάρμαρα της κρηπίδας του κατεστραμμένου Προπαρθενώνα, 26 μαρμάρινοι ημιτελείς αρράβδωτοι σπόνδυλοι του, ενώ πώρινα κιονόκρανα του *αρχαίου νεώ* (του «αρχαίου ναού» της Αθηνάς Πολιάδος ανάμεσα στον Παρθενώνα και το μεταγενέστερο Ερέχθειο) έχουν τοποθετηθεί ανατολικότερα. Στο δυτικότερο του τμήμα του βόρειου τείχους έχουν εντοιχισθεί αρχιτεκτονικά μέλη του θριγκού του *αρχαίου νεώ* (επιστύλια, τρίγλυφα και γείσα από πωρόλιθο και μετόπες από μάρμαρο). Η ενσωμάτωση στο τείχος συνόλων αρχιτεκτονικών μελών από τον Προπαρθενώνα και τον *αρχαίο νεώ*, πάνω από

τους σημαντικότερους δημόσιους χώρους της αρχαίας πόλης, μνημόνευε την βαρβαρότητα των Περσών και επιδείκνυε την ισχύ των Αθηναίων. Από την αρχαία κατασκευή διατηρείται σήμερα το μεγαλύτερο μέρος και μόνον τμηματικά έχει συμπληρωθεί από αργολιθοδομές κατά τις μεταγενέστερες επισκευές.

Λίγα χρόνια αργότερα ανεγείρονται το νότιο και το ανατολικό τείχος με λάφυρα που αποκόμισε ο Κίμων από τη νίκη του στον Ευρυμέδοντα ποταμό (469 ή 466 π.Χ.), ενώ κατά την ανέγερση του περικλείου Παρθενώνα (448-437 π.Χ.) τμήμα του κιμώνειου τείχους υπερυψώθηκε. Το νότιο τείχος, αποτελείται από δύο κατά προσέγγιση ευθύγραμμα τμήματα συνολικού μήκους 293 μ. περίπου. Έχει διαφορετική δομή από το βόρειο τμήμα, καθώς είναι κτισμένο από ορθογώνιες λιθοπλίνθους από πειραϊκό ακτίτη *εν ξηρώ*, σε οριζόντιες στρώσεις κατά το ισόδομο σύστημα, σε συνδυασμό με αναχρησιμοποιημένο οικοδομικό υλικό. Στις χαμηλότερες στρώσεις του, που υπολογίζεται ότι ξεπερνούν σε πάχος τα 5 μέτρα, έχουν ενσωματωθεί πώρινα αρχιτεκτονικά μέλη από τον αρχαϊκό Παρθενώνα, (επιστύλια, λιθόπλινθοι των τοίχων του σηκού και σπόνδυλοι) καθώς και θραύσματα αρχιτεκτονικών μελών από τα Προπύλαια. Η εξωτερική του επιφάνεια έχει υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις από τις νεότερες επισκευές – σύμμεικτες λιθοδομές από μάρμαρα και μικρές πέτρες χτισμένες με κονιάματα. Ωστόσο, ο πυρήνας του τείχους παραμένει αυτούσιος και το περίγραμμα του επιτρέπει να διαφανεί η γενική εικόνα της μορφής του.

Το ανατολικό τείχος αποτελείται από ένα ευθύγραμμο σε κάτοψη τμήμα μήκους 74 μ. περίπου. Έχει κατασκευασθεί σε συνέχεια του νότιου τείχους, με το οποίο έχει τα ίδια κατασκευαστικά χαρακτηριστικά, στα πλαίσια του ίδιου οικοδομικού προγράμματος. Στο βόρειο άκρο του καταλήγει σε δύο πύργους, έναν οκταγωνικό, γνωστό ως πύργο Belvedere, και έναν ορθογωνικής κατόψεως, ο οποίος εφάπτεται εξωτερικώς του τείχους, μεσαιωνικής ή οθωμανικής περιόδου. Είναι στο μεγαλύτερό του μέρος ανακατασκευασμένο στα νεότερα χρόνια, μετά την κατάρρευσή του, πιθανότατα από μεγάλο σεισμό του 1705 μ.Χ. Την ίδια

περίοδο πραγματοποιήθηκαν επισκευές στην εξωτερική πλευρά του τείχους και ανεγέρθηκαν οι 4 αντηρίδες στην εξωτερική πλευρά του.

Κατά την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο (3ος αι. μ.Χ.) οχυρώνεται η δυτική πλευρά της Ακρόπολης μετά την καταστροφική επιδρομή των Ερούλων (267 μ.Χ.) και τη δραματική συρρίκνωση της πόλης. Τότε κατασκευάζεται η πύλη Βευλέ με τους δύο πύργους της.

Σε όλη την Βυζαντινή περίοδο διατηρείται το αμυντικό σύστημα της Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου, χωρίς ιδιαίτερες μεταβολές. Αντιθέτως κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας (1204-1456) δίδεται εκ νέου έμφαση στην οχύρωση της Ακρόπολης, η οποία μετατρέπεται σε έδρα των ηγεμόνων της Αθήνας. Κατά την περίοδο αυτή λαμβάνεται πρόνοια για την αναδιάταξη και ενίσχυση της δυτικής πλευράς. Τα πλέον εμβληματικά έργα είναι η ανέγερση δύο υψηλών πύργων, ενός επί της νότιας πτέρυγας των Προπυλαίων (*Κουλάς*) και ενός στην ανατολική πλευρά της Ακρόπολης (*Belvedere*), με τους οποίους έγινε δυνατή η κατόπτευση του Αθηναϊκού λεκανοπεδίου και η επιτήρηση των τειχών της Ακρόπολης. Την περίοδο εκείνη έγιναν εκτεταμένες επισκευές και ενισχύσεις στο νότιο τείχος. Η εξωτερική του παρειά επενδύεται σε μεγάλη έκταση με τοιχοποιία από πωρόλιθο, ανεγείρονται 8 στενές αντηρίδες στην ανατολική περιοχή του και 3 πλατύτερες στην κεντρική περιοχή του νότιου τείχους, ενώ στην άνω απόληξή του διαμορφώνονται επάλξεις. Κατά την Οθωμανική περίοδο (1456-1833) τα τείχη της Ακρόπολης προσαρμόζονται στις απαιτήσεις της νέας τεχνολογίας των πυροβόλων όπλων και οι οχυρώσεις της δυτικής πλευράς ενισχύονται περαιτέρω. Στις παραμονές της επίθεσης του Μογοζίνι, το 1686, οι Τούρκοι πραγματοποίησαν εκτεταμένες οχυρωματικές εργασίες στην Ακρόπολη, ιδιαίτερα στη δυτική της πλευρά. Ο ισχυρός σεισμός του 1705 καθιστά αναγκαία την εκτεταμένη επισκευή των τειχών, ενώ οι σκληρές μάχες που εκτυλίχθηκαν γύρω από την Ακρόπολη κατά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας (1821-1828) προκαλούν σε αυτά σοβαρές βλάβες. Οι επεμβάσεις των μεσαιωνικών και οθωμανικών χρόνων επικαλύπτουν σε τέτοιο βαθμό την αρχαία κατασκευή,

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

κυρίως στο νότιο και ανατολικό τείχος, ώστε να δημιουργείται η εσφαλμένη εντύπωση ότι αυτή δεν διατηρείται. Αντίθετα στο βόρειο τείχος, η αρχαία κατασκευή διατηρείται σήμερα στο μεγαλύτερο μέρος της.

Επεμβάσεις στο τείχος κατά τον 19ο και 20ό αιώνα

Με την απομάκρυνση της οθωμανικής φρουράς από την Ακρόπολη, το 1833, ξεκινούν συστηματικές εργασίες καθαίρεσεων των μεσαιωνικών και οθωμανικών κτισμάτων συμπεριλαμβανομένων των επάλξεων και των οχυρώσεων της δυτικής πλευράς, ενώ στην άνω απόληξη του τείχους κατασκευάζεται στηθαίο. Από τα μέσα του 19ου αι. έως τα μέσα του 20ου τα τείχη γίνονται αντικείμενο αλληπάλληλων στερεωτικών επεμβάσεων. Όσον αφορά το βόρειο τείχος, καθοριστικής σημασίας υπήρξαν οι επεμβάσεις του Νικόλαου Μπαλάνου, οι οποίες κατά την περίοδο 1899-1910, επικεντρώθηκαν στη συστηματική στερέωσή του, ενώ κατά τα έτη 1934-1935 αποσκοπούσαν στη διασφάλιση των βραχιδών μαζών της βόρειας κλιτύς. Σε σχέση με το νότιο και ανατολικό τείχος, παρά τις κατά τόπους επεμβάσεις του Μπαλάνου, η σημερινή τους εικόνα είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα ενός ολοκληρωμένου προγράμματος στερέωσης και συμπλήρωσής τους, το οποίο εφαρμόστηκε από τον Αναστάσιο Ορλάνδο κατά την περίοδο 1947-1950 (εικ. 1, 2). Οι ασταθείς περιοχές συμπληρώνονται με ασβεστολιθικούς λίθους με εκτεταμένη εφαρμογή τοιμεντοκονιάματος.

Δομική παθολογία

Από δομική άποψη τα τείχη της Ακρόπολης, αποτελούν ένα εν ενεργεία ανάλημμα, μεγάλου μήκους, το οποίο εδράζεται στο πρηνές του λόφου της Ακρόπολης. Ο λόφος είναι ένα τέμαχος από ασβεστόλιθο του Ανώτερου Κρητιδικού με μέγιστο πάχος 40.00 μ., που επικάθεται στο σύστημα του Αθηναϊκού σχιστόλιθου. Λόγω του πυκνού δικτύου διαρρήξεων, διακλάσεων

και καρστικών μορφών που τον διαπερνούν, ο ασβεστόλιθος είναι υδροπερατός με αποτέλεσμα μεγάλο μέρος του ύδατος των βροχοπτώσεων να κατεισδύει εντός του υδροπερατού σχηματισμού. Το τείχος λειτουργεί ως τοίχος βαρύτητας που αντιστηρίζει τις επιχώσεις της επιφάνειας του βράχου –κυρίως στο νότιο τείχος– ενώ ορισμένες περιοχές του βόρειου τείχους λειτουργούν ως ελεύθερα ιστάμενοι τοίχοι.

Οι συνεχείς επισκευές των τειχών από την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο μέχρι τις μέρες μας συνέβαλαν στη διατήρησή τους έως σήμερα (εικ. 3). Παρόλα αυτά, δομικές βλάβες είναι εμφανείς σε πολλές περιοχές της αρχαίας κατασκευής αλλά και στα νεότερα επι-

σκευασμένα τμήματα.

Στις αιτίες των δομικών προβλημάτων περιλαμβάνονται:

- Οι ισχυρές καταπονήσεις από σεισμούς αλλά και ωθήσεις γαιών από τα εδάφη που αυτά αντιστηρίζουν.
- Η έλλειψη συνεργασίας των επισκευασμένων τμημάτων με τον κορμό της κύριας κατασκευής, με αποτέλε-

Εικ. 1. Εργασίες στερέωσης στη νοτιοανατολική γωνία των τειχών από τον Α. Ορλάνδο (1950)

Εικ. 2. Εργασίες στερέωσης στο νότιο τείχος από τον Α. Ορλάνδο (1950)

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

σμα τις εσωτερικές αποκολλήσεις των δομικών υλικών.

- Η γήρανση των δομικών υλικών των τειχών και η σταδιακή μείωση των μηχανικών αντοχών τους σε όλες τις περιοχές των τειχών.
- Η διάβρωση των δομικών στοιχείων των τειχών από την επιφανειακή υγρασία, αλλά κυρίως από τα όμβρια ύδατα που διαπερνούν τα τείχη.

Στο βόρειο τείχος εμφανίζονται αποκλίσεις από την

παρατηρείται λύση της δομητικής συνέχειας της κατασκευής με θραύσεις τεμαχίων και εκτενείς ρηγματώσεις

Τεκμηρίωση – μελέτες

Η ολοκληρωμένη προσέγγιση και ανάλυση των προβλημάτων των τειχών και η διαμόρφωση των προτάσεων για την αποκατάστασή τους αποτελούν ένα ιδιαίτερα σύνθετο επιστημονικό και τεχνικό πρόβλημα

Εικ. 3. Γενική άποψη της Ακρόπολης από ΝΑ. Νότιο και ανατολικό τείχος. Φωτ. Γ. Παγανής, 2008

κατακόρυφο, καμπυλώσεις, αποδιοργάνωση λιθοδομών με μεγάλα κενά. Στο νότιο τείχος τα κύρια προβλήματα προέρχονται από τις ισχυρές εδαφικές ωθήσεις από τα φορτία των επιχώσεων, που καλείται να συγκρατήσει, αλλά και από την υγρασία που εισχωρεί από την επιφάνεια της Ακρόπολης αλλά και από τα όμβρια ύδατα. Στην περιοχή της νοτιοανατολικής γωνίας

που επηρεάζεται από πολλές παραμέτρους: το ιδιαίτερα μεγάλο μέγεθος του μνημείου, τις δυσχέρειες πρόσβασης σε αυτό για την τεκμηρίωση και μελέτη του, την ποικιλία των δομικών υλικών και των τρόπων δόμησης, την διαφοροποίηση των δομικών υλικών και των τρόπων δόμησης.

Τα τελευταία 25 χρόνια διερευνήθηκε συστηματικά η

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

κατάσταση των τειχών. Το κύριο βάρος δόθηκε στην τεκμηρίωση της μορφής, της κατάστασης διατήρησης και των παραμορφώσεων των τειχών, με μηχανικά συστήματα, αλλά και με τις πλέον σύγχρονες μεθόδους ηλεκτρονικών καταγραφών, προκειμένου να δημιουργηθεί το απαραίτητο υπόβαθρο πληροφοριών για την εκτίμηση και τον υπολογισμό κάθε μελλοντικής επέμβασης.

Στις δράσεις που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια από την Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης περιλαμβάνονται:

- Η εγκατάσταση μηχανικών ρωγμομέτρων σε ρήγματα του τείχους για την μέτρηση της διεύρυνσης υφιστάμενων ρωγμών.
- Η εγκατάσταση υπόγειου αδιάστατου σύρματος INVAR, για έλεγχο των μικρομετακινήσεων του νότιου τείχους.
- Η πραγματοποίηση μετρήσεων με τοπογραφικά όργανα υψηλής ακρίβειας τοπογραφικών στόχων επί του νότιου και ανατολικού τείχους με στόχο την παρακολούθηση μικρομετακινήσεων των τειχών σε περιοχές μεγαλύτερης σχετικά επικινδυνότητας.
- Η διενέργεια γεωφυσικών διασκοπήσεων με συστήματα ηλεκτρικών τομογραφιών στην επιφάνεια των τειχών για τη διερεύνηση των μη ορατών επιφανειών του και του βάθους των επιχώσεων.
- Η εγκατάσταση συστήματος οπτικών ινών με αισθητήρες παραμόρφωσης, θερμοκρασίας και πίεσης σε χαρακτηριστικές θέσεις των τειχών για την παρακολούθηση μικρομετακινήσεων και παραμορφώσεων.
- Η πραγματοποίηση γεωτεχνικής έρευνας για τη διερεύνηση των γεωτεχνικών χαρακτηριστικών των αντιστηριζόμενων επιχώσεων του βράχου της Ακρόπολης, καθώς και τη συμπλήρωση των φυσικών και μηχανικών χαρακτηριστικών του γεωλογικού ασβεστολιθικού υποβάθρου.
- Η εγκατάσταση, από το 2008 σταδιακά στην Ακρόπολη, σε συνεργασία της ΥΣΜΑ με το Γεωδυναμικό Ινστιτούτο του Εθνικού Αστεροσκοπείου Αθηνών, δικτύου 11 επιταχυνσιογράφων σε χαρακτηριστικά σημεία του βράχου και του Παρθενώνα, με στόχο την καταγραφή των σεισμικών συμβάντων και την απόκριση

του λόφου και των μνημείων σε αυτά. Το σύστημα έχει ενταχθεί στο εθνικό δίκτυο, που έχει εγκαταστήσει το Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών.

Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην ακριβή γεωμετρική τεκμηρίωση των τειχών με αξιοποίηση της φωτογραμμετρίας, της επιστήμης που χρησιμοποιεί πληροφορίες για τα φυσικά αντικείμενα που προέρχονται από την καταγραφή, μέτρηση και ερμηνεία φωτογραφικών εικόνων. Τα τελευταία χρόνια η εισαγωγή ψηφιακών τεχνικών στη φωτογραμμετρία, αλλά και η εξειδίκευση των τοπογράφων μηχανικών στα θέματα των μνημείων, επέφερε σημαντικές αλλαγές και έδωσε τη δυνατότητα, με την κατάλληλη ψηφιακή επεξεργασία και σύνθεση σημαντικού αριθμού φωτογραφιών, δημιουργίας ορθοφωτομωσαϊκών και τρισδιάστατων μοντέλων με υφή, υψηλής ποιότητας και ακρίβειας, που συνδυάζουν την γεωμετρική ακρίβεια του σχεδίου με την οπτική-ποιοτική πληροφορία της φωτογραφίας. Έργο πρωτοποριακό σε διεθνές επίπεδο, λόγω του μεγέθους και της δυσκολίας του, αποτελεί η «Ανάπτυξη Γεωγραφικών Πληροφοριακών Συστημάτων στην Ακρόπολη των Αθηνών», που εκπονήθηκε κατά την περίοδο 2007-2009 και χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας» του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Σε αυτό περιλαμβάνονται η φωτογραμμετρική αποτύπωση της κάτοψης της Ακρόπολης και των όψεων των τειχών καθώς και η τρισδιάστατη σάρωση των τειχών (εικ. 4, 5) και του βράχου.

Καθοριστική για την επιλογή των απαιτούμενων επεμβάσεων στα τείχη είναι η εκπόνηση της «Γεωτεχνικής – Στατικής Μελέτης των περιμετρικών τειχών της Ακρόπολης των Αθηνών και του βραχώδους υποβάθρου τους σε 7 θέσεις άμεσης προτεραιότητας», που εκπονήθηκε από εξωτερικούς συνεργάτες της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης, μετά από διαγωνισμό. Αντικείμενο της μελέτης είναι η διερεύνηση της ευστάθειας των τειχών σε 7 περιοχές –αντιπροσωπευτικές των ευπαθέστερων κατά τεκμήριο τμημάτων τους– και ο σχεδιασμός μέτρων επέμβασης για τη βελτίωση της ευστάθειας. Για τη σύνταξη της μελέτης αξιοποιήθηκαν τα βιβλιογραφικά δεδομένα, οι πειρα-

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ματικές διερευνήσεις, τα σεισμικά δεδομένα από τις καταγραφές και οι συνταχθείσες μελέτες για την περιοχή της Ακρόπολης. Από τα αποτελέσματα της μελέτης αυτής προέκυψε ότι η απόκριση των τειχών έναντι κανονικών γεωστατικών συνθηκών φόρτισης χαρακτηρίζεται ως ευσταθής, ενώ από τις σεισμικές αναλύσεις προέκυψαν υπερβάσεις των ορίων έναντι σεισμικών δράσεων ελέγχου. Τα μέτρα επέμβασης που προτείνονται στη μελέτη περιλαμβάνουν:

- την ενίσχυση του δομικού φορέα και της θεμελίωσης των τειχών (αντικαταστάσεις και συμπληρώσεις με νέο υλικό, αποσυναρμολόγηση και επαναδόμηση, αποκατάσταση αρμού ποδός),
- τη μείωση των ωθήσεων με αποχωμάτωση-ελεγχόμενη επανεπίχωση (οπισμένη επίχωση με στρώσεις από συμπυκνωμένο αμμοχάλικο με παρεμβάσιμα μεταξύ των στρώσεων φύλλα γεωπλέγματος από υψηλής αντοχής γεωσυνθετικά).

Η δεύτερη πολύ σημαντική μελέτη, που εκπονήθηκε τα τελευταία χρόνια, είναι το «Στρατηγικό σχέδιο των επεμβάσεων στα τείχη της Ακρόπολης των Αθηνών» από προσωπικό της ΥΣΜΑ. Η μελέτη αποτελεί την πρώτη συνολική αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης του τείχους, που λαμβάνει υπ' όψιν στοιχεία της αρχαιολογικής, ιστορικής και αρχιτεκτονικής έρευνας. Αφορά στο σύνολο των τειχών της Ακρόπολης και επικεντρώνεται στην ανάλυση των διαδοχικών επισκευαστικών φάσεων του τείχους, στην αξιολόγηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν (προβλήματα δομικά, οικοδομικά, αλλά και ανάδειξης της αρχαιολογικής και αρχιτεκτονικής τους σημασίας), αναλύει το θέμα των δομικών υλικών του

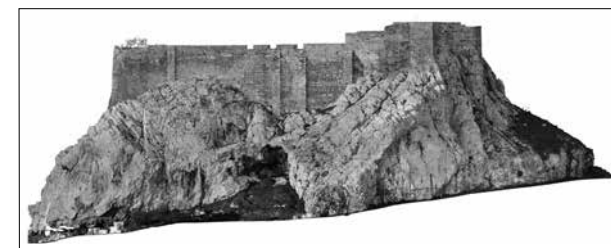
τείχους, της παθολογίας τους και της έρευνας για τον εντοπισμό των κατάλληλων υλικών συντήρησής τους και προσδιορίζει το θεωρητικό και τεχνικό πλαίσιο των αναγκαίων επεμβάσεων στα τείχη.

Τα αποτελέσματα των δύο τελευταίων μελετών συνθέτουν ένα αξιόπιστο πλαίσιο αρχών και μεθοδολογίας για τις μελλοντικές επεμβάσεις στα τείχη, που θα μπορεί να εφαρμοσθεί ανεξάρτητα από τον χρόνο υλοποίησης των έργων.

Επεμβάσεις στα τείχη

Η πρώτη επέμβαση, που πραγματοποιήθηκε στα τείχη, τη χρονική περίοδο 2014-15, είναι στο τμήμα του νότιου τείχους μεταξύ της 6ης-7ης αντηρίδας, προκειμένου να αντιμετωπισθεί η συνεχώς επιδεινούμενη κατάστασή του (εικ. 6). Στην περιοχή διατηρούνται όλες οι οικοδομικές φάσεις του τείχους, αρχαία (κλασική), μεσαιωνική, οθωμανική, αλλά και νεότερες επισκευές, της δεκαετίας του 1940. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από μεγάλο ύψος της τοιχοποιίας, μεγάλες επιχώσεις, υψηλή συγκέντρωση υγρασίας

στην εξωτερική επιφάνεια, διαχρονικές επισκευές με διαφορετικά υλικά και τρόπους δόμησης, διάβρωση και αποκολλήσεις δομικών υλικών. Στη μελέτη που εκπονήθηκε διερευνήθηκαν η υπάρχουσα κατάσταση και οι οικοδομικές φάσεις της τοιχοποιίας, η σύσταση των κονιαμάτων των διαδοχικών επισκευών, η εισροή υγρασίας, το πάχος των επιχωμάτων. Εξετάστηκε η αποτελεσματικότερη διεύθυνση των ομβρίων στην επιφάνεια της Ακρόπολης, προκειμένου να προστατευθούν τα θεμέλια των μνημείων και των τειχών. Η επέμβαση είχε στόχο την αποκατάσταση της συνέχειας

Εικ. 4. Ορθοφωτομωσαϊκό του ανατολικού τείχους

Εικ. 5. Τρισδιάστατο μοντέλο του νότιου τείχους

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

στην εξωτερική παρειά του τείχους, την ενίσχυση της συνοχής των δομικών στοιχείων και τη μείωση της επιβάρυνσης από τα κατεισδύοντα ύδατα.

Μετά τη διαμόρφωση στεγάνωσης στην άνω απόληξη του νότιου τείχους και την απομάκρυνση σαθρών κονιαμάτων έγινε προσθήκη νέων λίθων στα μεγάλα κενά της εξωτερικής επένδυσης από λίθους τραβερτίνη Πιτσών Κορινθίας και σφράγιση των αρμών με εφαρμογή νέου κονιάματος. Το έργο θεωρείται πιλοτικό και τα προβλήματα, που διαπιστώθηκαν τόσο στο ίδιο το μνημείο όσο και στη διαδικασία υλοποίησης των εργασιών, έδωσαν πολύτιμες πληροφορίες για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους στις μελλοντικές επεμβάσεις.

Η αποκατάσταση της περιοχής Β17 του βόρειου τείχους της Ακρόπολης πραγματοποιήθηκε τη χρονική περίοδο 2018-2020. Η περιοχή βρίσκεται ΒΑ των Προπυλαίων και αντιστοιχεί στο δυτικό διαμέρισμα του οικοδομήματος, που είναι γνωστό ως Βορειοδυτικό Κτήριο. Είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί διατηρεί σε μεγάλο ποσοστό την αυθεντική δομή του κλασικού τείχους από λιθόπλινθους από πειραϊκό πωρόλιθο δομημένου εν ξηρώ, χωρίς συνδετήρια στοιχεία.

Η περιοχή ανατολικά ορίζεται από πυργοειδή αντηρίδα, που αποτελεί οθωμανική επισκευή. Στη θέση αυτή το τείχος σωζόταν σε ύψος 9 στρώσεων εσωτερικά, αλλά μόνον 8 στρώσεων εξωτερικά, καθώς το ανώτερο τμήμα του είχε επισκευαστεί με αρχαίους λίθους σε δεύτερη χρήση και κονίαμα. Το δυτικό τμήμα της πε-

ριοχής επενδύθηκε κατά την οθωμανική περίοδο από λιθοδομή από μικρούς λίθους, πλίνθους και κονίαμα και βρίσκεται σε ικανοποιητική κατάσταση.

Κατά την αποκατάσταση αποφασίστηκε η διατήρηση του μεγαλύτερου μέρους της επισκευής και η αποκατάσταση της κλασικής φάσης έως τον 8ο δόμο. Για τον σκοπό αυτό κατασκευάστηκαν 3 νέες λιθόπλινθοι στον 7ο δόμο και 4 στον 8ο δόμο. Η υπερκείμενη τοιχοποιία υποστυλώθηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών, μέσω ενός πρωτότυπου μεταλλικού συστήματος αντιστήριξης. Ως δομικό υλικό χρησιμοποιήθηκε πωρόλιθος από την περιοχή Πιτσών Κορινθίας. Στο δυτικό τμήμα της περιοχής, που αποτελεί οθωμανική επισκευή, πραγματοποιήθηκε αντικατάσταση των κονιαμάτων και οι λίθοι αρμολογήθηκαν με κατάλληλα και συμβατά υλικά που έχουν προκύψει μετά από διερεύνηση (εικ. 7).

Οι τρέχουσες εργασίες στο βόρειο τείχος εστιάζονται στην περιοχή Β12 – Β13, δηλαδή στο τμήμα που βρίσκεται βορείως του Ερεχθείου και επάνω από τη σειρά αρράβδωτων σπονδύλων του Προπαρθενώνα, που είχαν ενσωματωθεί

στην θεμιστόκλεια οχύρωση της Ακρόπολης (εικ. 8). Η περιοχή σώζεται σε πλήρες ύψος 15 στρώσεων και είχε συντηρηθεί και συμπληρωθεί κατά τις αποκαταστάσεις του Μπαλάνου στις αρχές του 20ού αι, με χρήση τοιμεντοκονιαμάτων και σιδηρών στοιχείων, που έχουν πλέον οξειδωθεί. Το τείχος στην περιοχή αυτή παρουσιάζει προβλήματα διάβρωσης, διεύρυνσης των οριζόντιων αρμών και ρηγματώσεις.

Η μελέτη αποκατάστασης αποσκοπεί στη δομική

Εικ. 6. Το νότιο τείχος με τα ικρίσματα της επέμβασης στην περιοχή μεταξύ 6ης - 7ης αντηριάδας

Εικ. 7. Η περιοχή Β17 του βόρειου τείχους μετά την αποκατάσταση

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

αποκατάσταση του εν λόγω τμήματος του τείχους, με αφαίρεση των νεότερων προσθηκών, όλων των οξειδωμένων σιδηρών στοιχείων και τοιμεντοκονιαμάτων και την αντικατάσταση των ιδιαίτερα καταπονημένων αρχαίων πόρινων λιθοπλίνθων με νέο λίθο. Μετά την εγκατάσταση του ικρίσματος εργασίας σε μια περιοχή με ιδιαίτερες δυσκολίες, απομακρύνθηκαν από το τείχος οι αρχαίες λιθόπλινθοι και τα μικρότερα λίθινα τεμάχια, που είχαν ενσωματωθεί κατά την επέμβαση Μπαλάνου. Με την ανατοποθέτηση των αποκατεστημένων λιθοπλίνθων, αλλά και λίθων από νέο υλικό, θα αποκατασταθεί μια περιοχή σε άμεση σχέση με τα εντειχισμένα αρχαία μέλη αλλά και τα μνημεία στο εσωτερικό της Ακρόπολης.

Επίλογος

Η σημερινή μορφή των τειχών της Αθηναϊκής Ακρόπολης είναι το αποτέλεσμα αλληπάλληλων επεμβάσεων στα τείχη της Κλασικής περιόδου από την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο μέχρι τις μέρες μας, όμως οι επεμβάσεις αυτές στις περισσότερες περιπτώσεις στερούνται διακριτών χαρακτηριστικών. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων τους αποτελεί ένα σύνθετο πρόβλημα, με πολλές παραμέτρους, που απαιτεί πολυεπίπεδη διαχείριση, καθώς πρόκειται για ένα μνημείο μεγάλης κλίμακας που συνδέεται με τρόπο μοναδικό με το φυσικό του υπόβαθρο.

Εκείνο που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι, κατά τον σχεδιασμό, τις επιλογές των προτεινόμενων μέτρων και την εκτέλεση των εργασιών αποκατάστασης, λαμβάνονται υπ' όψιν οι ισχύουσες αρχές του διαμορφωμένου θεωρητικού πλαισίου που καθορίζεται από τον Χάρτη της Βενετίας. Η εφαρμογή των αρχών αυτών αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση σε ένα τόσο απαιτητικό έργο, όπου έχει επιλεγεί η διατήρηση και ανάδειξη των μεταγενέστερων ιστορικών φάσεων και όπου, κατά τις επεμβάσεις, κάθε περίπτωση θα πρέπει να

εξετάζεται ξεχωριστά, προκειμένου να επιλέγεται η βέλτιστη λύση. Η συστηματική τεκμηρίωση της κατάστασης πριν την επέμβαση, αλλά και όλων των ενδιάμεσων φάσεων των εργασιών, αρχή που εφαρμόζεται στα έργα της Ακρόπολης, διασφαλίζει το ενδεχόμενο αναθεώρησης ή και επανάληψης της επέμβασης. Το έργο της στερέωσης των τειχών και του βράχου είναι τεράστιο και οπωσδήποτε θα πρέπει να κλιμακωθεί χρονικά κατά στάδια. Η αξιολόγηση της επικινδυνότητας των περιοχών τους, βάσει των αποτελεσμάτων αποτίμησης της ευστάθειάς τους, αποτελεί ένα κριτήριο για τη χρονική κλιμάκωση των εργασιών. Ωστό-

σο πολύ σημαντικά κριτήρια αποτελούν οι επιλογές που θα γίνουν για την ανάδειξη των ιστορικών φάσεων και της αρχιτεκτονικής αξίας των τειχών, αφού σε αυτά αποτυπώνεται η ιστορία της Αθήνας, από τις απαρχές της μέχρι τις μέρες μας.

Εικ. 8. Η περιοχή Β12 - Β13 στο βόρειο τείχος της Ακρόπολης με τους εντειχισμένους σπονδύλους του Προπαρθενώνα

Επιλογή βιβλιογραφίας

Δ. Εγγλέζος, Μ. Ιωαννίδου, Χρ. Παπαδόπουλος, Χρ. Βλαχίωτης, Ε. Σκαρή, Β. Παπαβασιλείου, Χρ. Γκούβας, Π. Συγγελάκη, Κ. Γιαννέλης, Ε. Βλαχάκη, Λ. Κοκόλα, *Γεωτεχνική – Στατική Μελέτη των περιμετρικών τειχών της Ακρόπολης των Αθηνών και του βραχώδους υποβάθρου τους*, Αθήνα 2018.

Μ. Κορρές, «Τα τείχη της Ακροπόλεως – Παρούσα κατάσταση και προτάσεις αντιμετώπισης αυτής», στο Χ. Μπούρας - Β. Ελευθερίου (επιμ.), *Πρακτικά 6ης Διεθνούς Συνάντησης για την αποκατάσταση των Μνημείων της Ακρόπολης*, Αθήνα 2015, 179-214.

Κ. Κουτσαδέλης, Ε. Κακογιάννου, Χρ. Πινάτση, Δ. Μιχαλοπούλου, Ε. Αγγελακοπούλου, Α. Χατζηπαπά, Ε. Ξυνοπούλου, Α. Τοιμερέκη, *Στρατηγικό σχέδιο των επεμβάσεων στα τείχη της Ακρόπολης των Αθηνών*, Αθήνα 2021.

Μ. Μπρούσκαρη, *Τα Μνημεία της Ακρόπολης*, Αθήνα 2000.

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Ευγενία Λεμπιδάκη

Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Γραφείου Τεκμηρίωσης ΥΣΜΑ

Το αρχείο τεκμηρίωσης των αναστηλωτικών έργων Ακροπόλεως αποτελεί ένα μακρόπνοο, σύνθετο και επιστημονικά απαιτητικό έργο που ξεκίνησε πριν από 50 χρόνια με την επιμονή και την προσήλωση του αείμνηστου καθηγητή Χαράλαμπου Μπούρα. Ένα έργο που υπηρετεί το όραμα του για την προστασία και διατήρηση των μνημείων της Ακρόπολης, παρακολουθώντας συστηματικά και υποστηρίζοντας αδιάλειπτα την υλοποίηση των εργασιών αποκατάστασης των μνημείων, χωρίς ιδιαίτερη προβολή.

Κύριο χαρακτηριστικό των σύγχρονων αναστηλωτικών επεμβάσεων στην Ακρόπολη από την έναρξή τους είναι η λεπτομερής τεκμηρίωσή τους: η αποτύπωση της κατάστασης των μνημείων πριν από κάθε επέμβαση, η συγκέντρωση των μαρτυριών κάθε μεταβολής που έχει συντελεστεί σε αυτά στο παρελθόν και βέβαια η αναλυτική καταγραφή όλων των φάσεων των εργασιών αναστήλωσης και συντήρησης που πραγματοποιούνται στα μνημεία. Ακολουθώντας τις επιταγές του άρθρου 16 του «Χάρτη της Βενετίας», του πρώτου διεθνούς αποδοχής θεωρητικού πλαισίου αρχών (1964) για την αποκατάσταση των μνημείων, η Επιτροπή Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως (ΕΣΜΑ) είχε ως πρώτιστο μέλημα, όταν ανέλαβε την επιστημονική εποπτεία των σωστικών επεμβάσεων στα μνημεία, την πιστή εφαρμογή αυτής της διαδικασίας τεκμηρίωσης, και στη συνέχεια την οργάνωση των παραγόμενων τεκμηρίων σε ένα δημόσιο επιστημονικό αρχείο. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίστηκε η διαφάνεια των ενεργειών και η θεωρητική αρχή της αναστρεψιμότητας των επεμβάσεων, δηλαδή η δυνατότητα ανάκτησης του αυθεντικού υλικού στην προ της επέμβασης κατάσταση του.

Σήμερα το αρχείο που συνέστησε η ΕΣΜΑ για τη συστηματική συγκέντρωση, διαφύλαξη, αρχειοθέτηση και περαιτέρω διαχείριση των τεκμηρίων των επεμβάσεων, αποτελεί ένα πολύτιμο, διαρκώς εμπλουτιζόμενο, απόθεμα γνώσης που αριθμεί περισσότερα από 350.000 πρωτογενή τεκμήρια. Το πολύτιμο αρχείο που στεγάζεται στο κεντρικό κτήριο της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης (ΥΣΜΑ), περιλαμβάνει φωτογραφικά τεκμήρια των

επεμβάσεων (αρνητικά/διαφάνειες, ψηφιακές λήψεις και εκτυπώσεις φωτογραφιών θεματικά αρχειοθετημένες), αναλογικά και ψηφιακά σχέδια καθώς και αρχεία αυτοματοποιημένης σχεδίασης (CAD). Στα σχέδια περιλαμβάνονται αποτυπώσεις της υπάρχουσας κατάστασης και της δομικής αποκατάστασης των μελών, γραφικές αναπαραστάσεις των μνημείων και των οικοδομικών τους φάσεων, αποτυπώσεις των εργοταξίων και του μηχανολογικού εξοπλισμού των έργων, χαρτογραφήσεις των φθορών και των επεμβάσεων συντήρησης της επιφάνειας των μελών. Το αρχείο φωτογραμμετρικών αποτυπώσεων περιλαμβάνει τρισδιάστατα μοντέλα αρχιτεκτονικών μελών και μνημείων, καθώς και ορθοφωτογραφίες υψηλής ακρίβειας, που αποτυπώνουν την κατάσταση των μνημείων και των μελών πριν και μετά τις επεμβάσεις αναστήλωσης και συντήρησης. Το αρχείο περιλαμβάνει επίσης τεκμήρια οπτικοακουστικού υλικού σε φιλμ, μαγνητικά και ψηφιακά μέσα με πρωτότυπα πλάνα κινηματογραφικών λήψεων τεκμηρίωσης των επεμβάσεων και ολοκληρωμένες ταινίες για τα έργα και τα μνημεία της Ακρόπολης, δελτία καταγραφής διασπάρτων μελών, καταγραφές εκμαγείων και αντιγράφων, καθώς και τεκμήρια –κυρίως φωτογραφικά– αναπαραγωγές από άλλα αρχεία ή δωρεές τρίτων που σχετίζονται με την ιστορία και την τέχνη των μνημείων της Ακρόπολης και ιδιαίτερα τις παλαιότερες επεμβάσεις. Η βιβλιοθήκη περιλαμβάνει χειρόγραφα ημερολόγια εργασιών, πρωτότυπες εκθέσεις, εισηγήσεις και μελέτες των έργων αποκατάστασης, καθώς και έντυπες μελέτες, περιοδικά και ανάτυπα άρθρων περιοδικών ή συλλογικών επιστημονικών εκδόσεων, σχετικών με αρχαιολογικά θέματα και θέματα αποκατάστασης μνημείων.

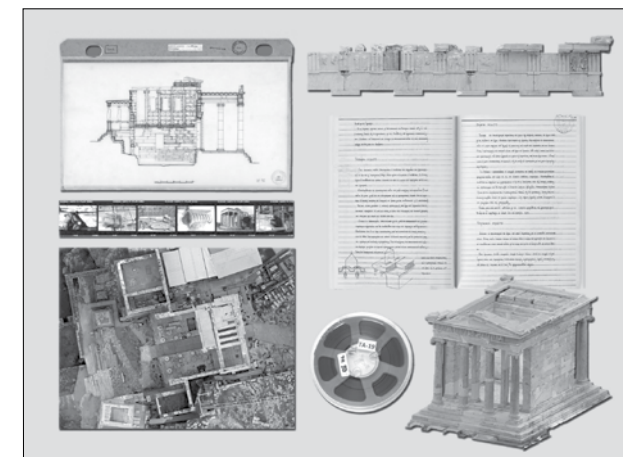
Την ευθύνη της υποστήριξης των διαδικασιών καταγραφής των επεμβάσεων καθώς και της διαχείρισης και της εξασφάλισης της βιωσιμότητας των τεκμηρίων έχει τα τελευταία 25 χρόνια ο Τομέας Τεκμηρίωσης της ΥΣΜΑ. Οι εργασίες τεκμηρίωσης κατά την αποκατάσταση των μνημείων περιλαμβάνουν την καταγραφή των εργασιών σε ημερολόγια και τη συστηματική τεκμηρίωσή τους με σχέδια φωτο-

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

γραφίες και κινηματογραφικές λήψεις. Η διαδικασία αυτή, διαρκής, επίπονη αλλά καθοριστική για τη διάσωση της πληροφορίας και την αξιοποίηση του περιεχομένου της, ξεκινά πριν από την έναρξη της αναστηλωτικής επέμβασης, αποτελεί τη βάση της προκαταρκτικής μελέτης για το μνημείο που αναστηλώνεται, συνεχίζεται ο' όλη τη διάρκεια της επέμβασης και ολοκληρώνεται με την απόδοση του έργου αποκατάστασης.

Μετά από μια πρώτη φάση ηλεκτρονικής διαχείρισης της τεκμηρίωσης του έργου αποκατάστασης του Ερεχθείου, την περίοδο 1989-1994, η ανάπτυξη ενός ολιστικού συστήματος ψηφιακής διαχείρισης των παντοειδών τεκμηρίων, που παράγονται καθημερινά κατά την αναστήλωση των μνημείων, ξεκίνησε από την ΕΣΜΑ στο τέλος της δεκαετίας του 1990. Η Βάση Δεδομένων τεκμηρίωσης των έργων αποκατάστασης της ΥΣΜΑ, διαχειρίζεται, από το 1998, με διαδοχικές αναβαθμίσεις, κάθε είδους τεκμήριο, φωτογραφίες, σχέδια, κείμενα και οπτικοακουστικό υλικό, με κεντρικό άξονα τα μνημεία, τα επιμέρους δομικά τους τμήματα και κάθε μέλος τους ξεχωριστά. Η άμεση συστηματική, και παράλληλα προς την εκτέλεση των έργων, εισαγωγή του υλικού τεκμηρίωσης ξεκίνησε το 2001 από αρχαιολόγους, υπεύθυνους τεκμηρίωσης των αναστηλωτικών εργασιών, με την εγκατάσταση για το σκοπό αυτό σταθμών εργασίας στα εργοτάξια, αρχικά στο ναό της Αθηνάς Νίκης και το επόμενο έτος στον Παρθενώνα και τα Προπύλαια. Στο πλαίσιο της χρηματοδότησης των επεμβάσεων από ευρωπαϊκά κονδύλια το προσωπικό του τομέα ενισχύθηκε με έκτακτο προσωπικό, και η εισαγωγή τεκμηρίων εντατικοποιήθηκε. Η ψηφιακή καταχώρηση τεκμηρίων σε εγγύτητα με τα ίδια τα μνημεία και τους μελετητές που τα παράγουν καθημερινά, καθώς και σε χρονική εγγύτητα με τις εργασίες, συνετέλεσε στην υψηλή αξιοπιστία των εγγραφών. Από το 2011 η καταχώρηση τεκμηρίων πραγματοποιείται με ανάλογο τρόπο και από τους τομείς της υπηρεσίας που διαχειρίζονται τα έργα της καταγραφής και διαχείρισης των διασπάρτων αρχιτεκτονικών μελών και της συντήρησης της επιφάνειας των μνημείων.

Είδη τεκμηρίων του αρχείου τεκμηρίωσης των εργασιών αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης

Επειδή τα αρχαία μνημεία αποτελούνται από αυτόνομα αρχιτεκτονικά μέλη, η διαδικασία της τεκμηρίωσης αφορά όχι μόνο το μνημείο στα επιμέρους τμήματά του αλλά και κάθε μέλος ξεχωριστά, που αποκτά έναν αριθμό και ένα φάκελο, ψηφιακό σήμερα, στον οποίο καταγράφεται όλη η τεκμηρίωση, που αποτυπώνει σε κείμενα σχέδια και φωτογραφίες την κατάσταση του τη στιγμή της αποσυναρμολόγησής του από το μνημείο, τα ίχνη των περιπετειών του στις διάφορες ιστορικές περιόδους καθώς και στοιχεία από τυχόν παλιότερες επεμβάσεις αποκατάστασης που φέρει. Στη διάρκεια της επέμβασης ο φάκελος ενημερώνεται με τα σχέδια και τις φωτογραφίες που τεκμηριώνουν τη δομική του αποκατάσταση, τη συντήρηση της επιφάνειάς του και τέλος την ανατοποθέτησή του στο μνημείο.

Σήμερα η Βάση Δεδομένων της ΥΣΜΑ, με 242.000 καταχωρήσεις, χάρη στη συστηματική ψηφιοποίηση και αξιόπιστη καταχώρηση των τεκμηρίων, τόσο αυτών που είχαν παραχθεί πριν από την έναρξη των έργων όσο και αυτών που παράγονται καθημερινά κατά τις επεμβάσεις στα μνημεία, αποτελεί βασικό εργαλείο διαχείρισης του υλικού τεκμηρίωσης, για την εκπόνηση μελετών, την εκτέλεση των αναστηλωτικών εργασιών και την προετοιμασία της τελικής απόδοσης των προγραμμάτων που έχουν ολοκληρωθεί, ακριβώς λόγω της δυνατότητας να παρουσιάζει ταχύτητα και με κάθε επιθυμητό τρόπο –στην περίπτωση του Ερεχθείου και μέσω του τρισδιάστατου μοντέλου του μνη-

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Ψηφιακό δελτίο λίθου του τυμπάνου του δυτικού αετώματος του Παρθενώνα (Δ.ΤΥ.5) στο αρχείο μελών της Βάσης Δεδομένων της ΥΣΜΑ, ενημερωμένο με την φωτογραφική τεκμηρίωση των εργασιών αποκατάστασης του λίθου (540 τεκμήρια)

μείου— αρχιτεκτονικά μέλη ή και ευρύτερα τμήματα των μνημείων με το σύνολο της τεκμηρίωσής τους. Η διατήρηση απομακρυσμένου αντίγραφου ασφαλείας της Βάσης Δεδομένων στις υποδομές του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ), μέσω του Εθνικού Δικτύου Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας, διασφαλίζει την μακροπρόθεσμη επιβίωση των τεκμηρίων. Την τελευταία δεκαετία η ψηφιοποίηση αναλογικών τεκμηρίων του αρχείου που βρίσκονταν σε άμεσο κίνδυνο φυσικής υποβάθμισης, επέτρεψε την διάσωση του υλικού, την καταγραφή του περιεχομένου του, καθώς και την παραγωγή ποικίλων εφαρμογών διάθεσης και προβολής του με εντυπωσιακά αποτελέσματα: Το 2014 ψηφιοποιήθηκε φωτογραφικό υλικό του αρχείου της ΕΣΜΑ σε format dx6 που τεκμηριώνει την κατάσταση διατήρησης των μνημείων καθώς και εργασίες στην Ακρόπολη της περιόδου 1969-1975. Την περίοδο 2014-2019 πραγματοποιήθηκε η ψηφιοποίηση των πρωτότυπων πλάνων κινηματογραφικών λήψεων τεκμηρίωσης των επεμβάσεων της ΕΣΜΑ. Η εργασία αυτή επιτρέπει σήμερα την ανάδειξη αυτών των πολύτιμων τεκμηρίων της ιστορίας των αναστηλώ-

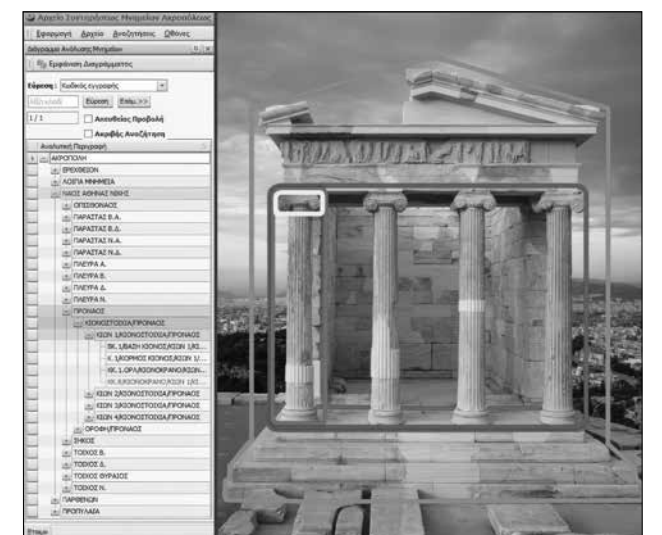
σεων και τη διάθεσή τους στο κοινό σε αρχεία υψηλής ανάλυσης. Της συστηματικής καταχώρησης, σε βάση δεδομένων access MS, τόσο του νεότερου ψηφιακού όσο και του παλαιότερου αναλογικού ψηφιοποιημένου υλικού της συλλογής οπτικοακουστικών τεκμηρίων επεμβάσεων, προηγήθηκε μελέτη κωδικογράφησης, εμπλουτισμός και διαμόρφωση των μεταδεδομένων τους και υπομνηματισμός των τεκμηρίων. Τέλος το 2023 πραγματοποιήθηκε η επιλογή και ψηφιοποίηση ενός συνόλου 2.800 τεκμηρίων του αρχείου που περιλάμβανε σχέδια, κυρίως του Παρθενώνα, μελέτες, εκθέσεις, ημερολόγια εργασιών, καθώς και βιβλία και χειρόγραφες αποδελτιώσεις αρθρογραφίας για τα μνημεία της Ακρόπολης της καθηγήτριας Φ. Μαλλούχου-Tufano. Στο πλαίσιο της μελέτης αρχειοθέτησης και περαιτέρω διαχείρισης νέων τύπων τεκμηρίων των επεμβάσεων, συντάχθηκε από την αρχαιολόγο Σ. Πούλου, κανονισμός καταγραφής και τρόπου παράδοσης των αρχείων αυτοματοποιημένης σχεδίασης (CAD), και πραγματοποιήθηκε ο υπομνηματισμός και η συστηματική καταχώρηση των αρχείων που έχουν κατατεθεί

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

στο αρχείο σε βάση δεδομένων MS Access. Επίσης, στο πλαίσιο της ψηφιακής διαχείρισης όλων των συμβατικών καταγραφών του αρχείου, δημιουργήθηκε, με μεταγραφή όλων των καταγραφών των χειρόγραφων βιβλίων εισαγωγής σχεδίων της υπηρεσίας σε υπολογιστικό φύλλο, ο ενιαίος ηλεκτρονικός κατάλογος σχεδίων του αρχείου, χωρίς κατάργηση της αρχικής συμβατικής καταγραφής για λόγους ασφαλείας. Η ψηφιακή τεκμηρίωση των επεμβάσεων αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης πολλαπλασίασε τις δυνατότητες γνωριμίας του κοινού με τα μνημεία και τα έργα, καθώς επέτρεψε την διάθεση υλικού στο διαδίκτυο μέσα από τον σχεδιασμό διαδικτυακών εφαρμογών διάθεσης περιεχομένου και προβολής των μνημείων και των έργων: *Το Αποθετήριο της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης* <https://repository-ysma.ekt.gr/> αποτελεί υποδομή οργανωμένου ψηφιακού περιεχομένου για τη συστηματική διάθεση του αρχειακού υλικού τεκμηρίωσης των επεμβάσεων αποκατάστασης στην Ακρόπολη, αρχής γενομένης με την διάθεση ενός συνόλου ~3500 πρωτογενών τεκμηρίων από το έργο αποκατάστασης του Ερεχθείου την περίοδο 1979 έως 1987 (μελετών, ημερολογίων εργασιών, σχεδίων, φωτογραφικού και οπτικοακουστικού υλικού). Η εφαρμογή σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε την περίοδο 2014-2015 με την σύμπραξη της ΥΣΜΑ με το ΕΚΤ, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ψηφιακή Σύγκλιση». Στο πλαίσιο της ίδιας συνεργασίας, αναπτύχθηκε και διατίθεται στο κοινό και ο κατάλογος της Βιβλιοθήκης της ΥΣΜΑ <https://ysma.openabekt.gr/> στο περιβάλλον του συστήματος βιβλιοθήκης του ΕΚΤ, με στόχο την αναβάθμιση των εργαλείων διαχείρισης της βιβλιοθήκης και την μεγιστοποίηση των δυνατοτήτων ανάδειξης του περιεχομένου της. Για τη διάθεση του υλικού απαιτήθηκε η επεξεργασία των θησαυρών ορολογίας της Βάσης Δεδομένων της ΥΣΜΑ, που αφορούν την αρχαία ελληνική αρχιτεκτονική, τις επεμβάσεις αναστήλωσης και συντήρησης, καθώς και τις εργασίες τεκμηρίωσης. Την παρακολούθηση του έργου είχαν η γράφουσα, ο πληροφορικός Γ. Αλεξόπουλος, ο αρχαιολόγος Μ. Κατσιάνης και ο βιβλιοθηκονόμος του ΕΚΤ Π. Καμάτσος.

Όλες οι δράσεις του τομέα καθώς και η αρχαιολογική και αρχειακή έρευνα και τεκμηρίωση που πραγματοποιεί στο πλαίσιο των αναστηλωτικών επεμβάσεων στα μνημεία, δημοσιεύονται συστηματικά από τους υπεύθυνους για την υλοποίησή τους, στην περιοδική έκδοση και τις επιστημονικές εκδόσεις της ΥΣΜΑ και αλλού. Ένα σημαντικό εύρημα που παρουσιάστηκε από την αρχαιολόγο Ε. Καρακίτσου στο κοινό το 2020, ήταν η ανακάλυψη, το 2012, στη διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης της δυτικής πλευράς του Παρθενώνα, χάλκινης ομφαλωτή φιάλης του βου αι. π.Χ. κατά την αποσυρμαρμολόγηση του θριγκού της ΝΔ γωνίας του δυτικού πτερού. Τα συνευρήματα υποδεικνύουν τη χρήση της σε τελετή σπονδής ως ευχαριστήριας προσφοράς στο θείο περί το 442 π.Χ., για την επιτυχή συνέχιση των εργασιών και την ασφαλή αποπεράτωση του μνημείου, στη περιοχή από την οποία ξεκινά και η πομπή της ιωνικής ζωφόρου. Θα αναφερθώ επίσης στην καταγραφή των 55 τον αριθμό λαξευμένων και εγχάρακτων παιχνιδιών που σήμερα αναγνωρίζονται στο δάπεδο του Παρθενώνα, την οποία πραγματοποίησε η Ε. Καρακίτσου το 2018, καθώς και στην καταγραφή και τεκμηρίωση από την ίδια και τον πολιτικό μηχανικό του Παρθενώνα Ζ. Κοντέα των ξύλινων στοιχείων σύνδεσης σπονδύλων

Διάγραμμα ανάλυσης του ναού της Αθηνάς Νίκης στη Βάση Δεδομένων του αρχείου τεκμηρίωσης των αναστηλωτικών έργων της ΥΣΜΑ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

που βρέθηκαν κατά την αποσυναρμολόγηση κιονοκράνων και σπονδύλων του Παρθενώνα και των Προπυλαίων. Άξια αναφοράς είναι και η καταγραφή και φωτογραφική τεκμηρίωση από την ίδια των αρχαίων σιδηρών συνδετηρίων των μελών του Παρθενώνα, καθώς και αυτών των παλαιότερων αναστηλωτικών επεμβάσεων που προέρχονται από την αποσυναρμολόγηση των μελών κατά τις εργασίες αποκατάστασης στο μνημείο, που πραγματοποιείται συστηματικά στον Παρθενώνα. Τέλος, θα αναφερθώ στην σημαντική συλλογή των αντιγράφων-εκμαγείων του ανάγλυφου και γλυπτού διακόσμου των μνημείων της Ακρόπολης που φυλάσσονται στο εργαστήριο εκμαγείων στο υπόγειο του κτηρίου Weiler, και την καταγραφή σε βάση δεδομένων μητρών εκμαγείων και αντιγράφων προερχόμενων από διάφορα μουσεία που πραγματοποίησε η αρχαιολόγος.

Ένα εξαιρετικό παράδειγμα της σημασίας της ψηφιακής τεχνολογίας στη διαχείριση της τεκμηρίωσης των επεμβάσεων στα μνημεία της Ακρόπολης, και των δυνατοτήτων που αυτή προσφέρει όταν συνδυάζεται με την αρχαιολογική έρευνα, ήταν η οριστική απόδοση από τους Μ. Κατσιάνη και Ε. Καρακίτσου μικρού θραύσματος που είχε αρχικά αποδοθεί στην βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα σε λίθο της νότιας. Στην ταύτιση του θραύσματος που σήμερα έχει οριστικά ενταχθεί στην έκθεση της νότιας ζωφόρου στο Μουσείο της Ακρόπολης, οδήγησαν η πρόσβαση σε οπτικοακουστικό απόσπασμα τεκμηρίωσης εργασιών αποκατάστασης του 5ου κίονα της νότιας κιονοστοιχίας του 1992, την οποία επέτρεψε η ψηφιοποίηση των πρωτογενών κινηματογραφικών λήψεων τεκμηρίωσης του αρχείου της ΕΣΜΑ, η αντιπαραβολή διαφορετικών τύπων τεκμηρίων του αρχείου με άλλες αρχαιολογικές πηγές, και η νέα σχεδιαστική και φωτογραμμετρική τεκμηρίωση του θραύσματος.

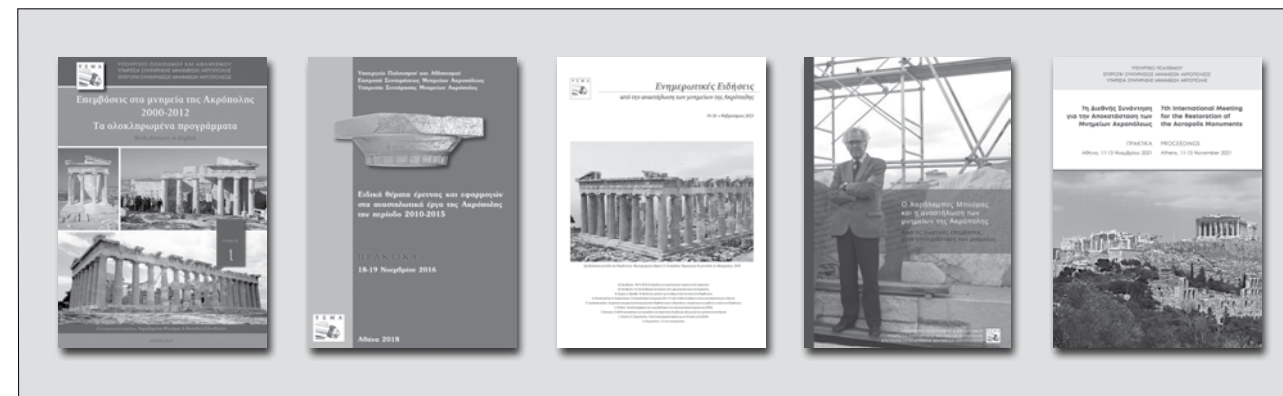
Κλείνοντας την αναφορά στην αρχαιολογική έρευνα και τεκμηρίωση που αφορά τον Παρθενώνα θα αναφερθώ στις σημαντικές ταυτίσεις που πραγματοποίησε την περίοδο 2024-2025 η αρχαιολόγος Δ. Ανδρικού. Εν προκειμένω θραύσματος κιονοκράνου του ισογείου της κλασικής εσωτερικής κιονοστοι-

χίας του Παρθενώνα και γωνιαίου μέλους του στυλοβάτη του Προπαρθενώνα, καθώς και στην έρευνα που πραγματοποίησε την ίδια περίοδο στα κατά χώραν και διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη και το θραυσματικό υλικό του μνημείου και του περιβάλλοντος του και στον εντοπισμό και την αναγνώριση σε όλη την έκταση της Ακρόπολης 130 διασπάρτων αρχιτεκτονικών μελών του νότιου και του βόρειου τοίχου του σηκού του μνημείου, παράλληλα με την επίβλεψη του έργου της ψηφιακής τοπογραφικής αποτύπωσής τους. Η αρχαιολόγος συμμετείχε επίσης, το 2024, στο πλαίσιο της μελέτης αποκατάστασης μελών της οροφής του δυτικού πτερού του Παρθενώνα, στην έρευνα για την σύνταξη του συνοπτικού χρονικού των φθορών, των μεταβολών και των πρόσθετων κατασκευών του. Η επισκόπηση ιστορικών φάσεων και νεώτερων επεμβάσεων στο πλαίσιο της σύνταξης του *Στρατηγικού σχεδίου επεμβάσεων στα τείχη της Ακρόπολης*, είναι το αποτέλεσμα της τεκμηρίωσης που πραγματοποίησε ο αρχαιολόγος Κ. Κουτσαδέλης μετά από ενδελεχή βιβλιογραφική και αρχαιολογική έρευνα σε φωτογραφικά αρχεία αρχαιολογικών και ιστορικών ιδρυμάτων. Στο ίδιο τόμο δημοσιεύεται και η μελέτη κωδικογράφησης των τειχών που πραγματοποίησε, στην οποία βασίστηκε η διαμόρφωση του διαγράμματος των τειχών και των αντίστοιχων εγγραφών στο αρχείο μελών της Βάσης Δεδομένων.

Στα Προπύλαια το άρθρο των αρχαιολόγων Ε. Πετροπούλου - Κ. Κουτσαδέλη με τίτλο *Η καθαίρεση του μεσαιωνικού πύργου των Προπυλαίων: Επαναπροσεγγίζοντας μια παλαιά διαμάχη* του 2015, αναφέρεται στην ιστορία και τη λειτουργία του μεσαιωνικού πύργου των Προπυλαίων που κατεδαφίστηκε το 1875, και κυρίως στην συμβολή της καθαίρεσης των καταλοίπων του στην αναστήλωση, ανάδειξη και μελέτη της νότιας πτέρυγας. Οι ίδιοι στο άρθρο τους με τίτλο *Η ανασύνθεση της πρόσφατης ιστορίας των αρχιτεκτονικών μελών των Προπυλαίων μέσω της ηλεκτρονικής Βάσης Δεδομένων της ΥΣΜΑ* του 2018, παρουσιάζουν, μετά την ολοκλήρωση της καταχώρησης των τεκμηρίων του έργου αποκατάστασης του μνημείου, το περιεχόμενο της βάσης δεδομένων για τα Προπύλαια και

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Εκδόσεις της ΥΣΜΑ που επιμελήθηκε το γραφείο τεκμηρίωσης την περίοδο 2018-2025

αναδεικνύουν, μέσα από παραδείγματα, τη δυνατότητα αξιοποίησης από τον μελετητή της εισηγμένης πληροφορίας. Η υπό έκδοση μελέτη της Ε. Πετροπούλου με τίτλο *Το χρονικό της αποκατάστασης των Προπυλαίων της Ακρόπολης 1975-2015: Διαχρονική προσέγγιση στις επεμβάσεις της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως* αποτελεί συμβολή στην απόδοση του έργου αποκατάστασης του μνημείου, καθώς προσεγγίζει διαχρονικά μέσα από την αποδελτίωση όλων των καταγραφών του αρχείου τις επεμβάσεις στο μνημείο της ανωτέρω περιόδου.

Στο ναό της Αθηνάς Νίκης, στο άρθρο της γράφουσας με τίτλο *Η λατρεία της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη των Αθηνών – Από την Αθηνά την Νίκη στη Νίκη Άπτερο* του 2013, συνοψίζονται τα αποτελέσματα της έρευνας για την ιστορία του ναού και του πύργου και σκιαγραφείται η εξέλιξη της λατρείας της θεάς από τα αρχαϊκά χρόνια μέχρι την ύστερη αρχαιότητα. Στο άρθρο της ίδιας με τίτλο *Από τη σωστική επέμβαση στην πλήρη αποκατάσταση: Η περίπτωση του ναού της Αθηνάς Νίκης* (υπό έκδοση το 2026) καταγράφεται μέσα από την αποδελτίωση όλων των καταγραφών του αρχείου, η μακρά διαδρομή των ενεργειών που οδήγησαν στην απόφαση για την υλοποίηση του έργου και στη συνέχεια η υλοποίηση της πλήρους αναστήλωσης του μνημείου. Τα ανωτέρω αποτελούν μέρος της συνολικής απόδοσης του έργου αποκατάστασης του μνημείου που ολοκληρώθηκε το 2020.

Οι μελέτες και τα έργα στην Ακρόπολη και τα αποτελέσματά της έρευνας που υλοποιείται κατά τις επεμ-

βάσεις, λαμβάνουν πλήρη δημοσιότητα, καταρχήν μέσω της έκδοσης των μελετών και των αποδόσεων αποκατάστασης των μνημείων με την επιμέλεια του τομέα τεκμηρίωσης. Από τους 47 τόμους που έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα από την ΕΣΜΑ και την ΥΣΜΑ, οι 29 αφορούν μελέτες που παρουσιάστηκαν σε επτά μέχρι σήμερα διεθνείς συναντήσεις, προκειμένου να ενημερωθούν οι ειδικοί για τις μεταβολές που συνεπάγονται οι προγραμματιζόμενες επεμβάσεις στα μνημεία και να εκφράσουν τις απόψεις τους, διευρύνοντας τις ιδέες και συμβάλλοντας στις τελικές προτάσεις. Αφορούν επίσης αποδόσεις αναστηλωτικών προγραμμάτων, πρακτικά συνεδρίων, συλλογικές εκδόσεις παρουσίασης του επιστημονικού έργου που παράγεται κατά τις επεμβάσεις, ενημερωτικές εκδόσεις, καταλόγους εκθέσεων, κ.ά. Στην καταξιωμένη περιοδική έκδοση των *Ενημερωτικών Ειδήσεων από την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης* της ΥΣΜΑ, που εκδίδεται από το 2001 στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα, με την ιδιαίτερα προσεγμένη επιμέλεια από το 2010 της Ε. Πετροπούλου, καταγράφεται, με κείμενα που συντάσσονται από το επιστημονικό προσωπικό της Υπηρεσίας και πλούσιο εποπτικό υλικό, η εμπειρία και η γνώση που παράγεται καθημερινά κατά την εκτέλεση των έργων.

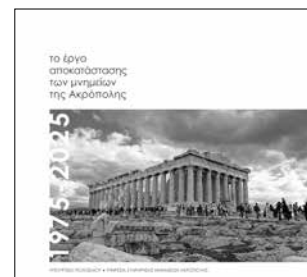
Το 2015 εκδόθηκαν με την επιμέλεια του τομέα τεκμηρίωσης οι τρεις μελέτες αποκατάστασης του Παρθενώνα και των Προπυλαίων που παρουσιάστηκαν στην 6η Διεθνή Συνάντηση για την Αποκατάσταση των μνημείων της Ακρόπολης. Το 2018 το αρχείο τίμησε

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

τον αείμνηστο καθ. Χαράλαμπο Μπούρα, με την έκδοση ενός τόμου με τίτλο *Ο Χαράλαμπος Μπούρας και η αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης. Από τις σωστικές επεμβάσεις στην αποκατάσταση των μνημείων*, όπου συγκεντρώθηκαν, σχολιάστηκαν και εμπλουτίστηκαν με εποπτικό υλικό από την γράφουσα, με την επιστημονική επιμέλεια της Β. Ελευθερίου, όλες οι ανέκδοτες εισηγήσεις του στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο ως Προέδρου της ΕΣΜΑ, για την έγκριση των μελετών των αναστηλωτικών έργων της ΥΣΜΑ. Η έκδοση συνοδεύεται από σχετικό άρθρο της Ε. Πετροπούλου.

Το 2025 ολοκληρώθηκαν με επιστημονική επιμέλεια των Μ. Κορρέ - Β. Ελευθερίου, και επιμέλεια της έκδοσης από την αρχαιολόγο Σ. Αλεξιάκη, τα *Πρακτικά της 7η Διεθνούς Συνάντησης για την αποκατάσταση των μνημείων Ακροπόλεως* που πραγματοποιήθηκε στο Μουσείο της Ακρόπολης το 2021, με την οποία δημοσιοποιήθηκαν τα τρέχοντα και ολοκληρωμένα στα τέλη του 2021 έργα και τέθηκαν σε συζήτηση προτάσεις για την αποκατάσταση της δυτικής προσέλασης και την στερέωση, αποκατάσταση προστασία και ανάδειξη των τειχών της Ακρόπολης. Στην έκδοση δημοσιεύονται επίσης οι απαντήσεις των συνέδρων σε ερωτηματολόγιο σχετικό με τις προτάσεις που τέθηκαν στην Συνάντηση.

Η πρόσφατη ενημερωτική έκδοση του τομέα με τίτλο *Το έργο αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης 1975-2025*, παρουσιάζει συνοπτικά με την επιστημονική επιμέ-

λεια της Β. Ελευθερίου και της γράφουσας, το αναστηλωτικό έργο που έχει υλοποιηθεί στην Ακρόπολη τα τελευταία πενήντα χρόνια. Η έκδοση έρχεται να συμπληρώσει παλαιότερη του 2011, με την ίδια πλούσια εικονογράφηση, σύντομα αλλά περιεκτικά κείμενα και με εκτενέστερη αναφορά στο έργο των τομέων της υπηρεσίας που υποστηρίζουν τα αναστηλωτικά έργα. Η έκδοση περιλαμβάνει περίληψη στα αγγλικά της Β. Ελευθερίου.

Δράσεις ενημέρωσης κοινού

Στον χώρο της Ακρόπολης δίγλωσσες ενημερωτικές πινακίδες ενημερώνουν από το 2012 τους επισκέπτες για το αναστηλωτικό έργο που πραγματοποιείται από την ΥΣΜΑ. Εκδίδονται επίσης ενημερωτικά έντυπα και φυλλάδια, και σε σύστημα Braille και μεγαλογράμματη γραφή (σε έξι γλώσσες) για επισκέπτες με προβλήματα όρασης και πραγματοποιούνται από αρχαιολόγους του τομέα εκπαιδευτικές παρουσιάσεις των έργων αποκατάστασης σε επισκέπτες από ελληνικά και ξένα ακαδημαϊκά ιδρύματα.

Το έργο αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης γίνεται γνωστό στο ευρύ κοινό και μέσα από τη διοργάνωση εκθέσεων εμπνευσμένων από τα έργα αποκατάστασης και τον πλούτο του αρχείου. Το 2016, με αφορμή την ολοκλήρωση του έργου αποκατάστασης των Προπυλαίων, διοργανώθηκε φωτογραφική έκθεση με αντιπροσωπευτικά στιγμιότυπα από το έργο της αναστήλωσης του μνημείου της περιόδου 1985-2015, με έμφαση στην συμβολή του ανθρώπινου παράγοντα, με τίτλο *Εγγραφές στη μνήμη: ανακαλώντας στιγμές από την αναστήλωση των Προπυλαίων*. Η έκθεση, μια ιδέα της Ε. Πετροπούλου που σχεδιάστηκε από τον τομέα τεκμηρίωσης και υλοποιήθηκε με την καλλιτεχνική επιμέλεια του φωτογράφου Γ. Σουβλάκη, φιλοξενήθηκε στην Αθήνα στο Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, ενώ ταξίδεψε στην Τήνο (2017) και στο Βίλνιους της Λιθουανίας (2018).

Η επιτυχία της έκθεσης οδήγησε στην αναμόρφωση της ώστε να συμπεριλάβει φωτογραφικό υλικό και από όλα τα μνημεία του βράχου της Ακρόπολης. Η νέα Έκθεση με τίτλο *Σμίλη και Μνήμη. Η συμβολή της μαρμαροτεχνίας στην αναστήλωση των μνημείων* με την οποία η ΥΣΜΑ συμμετείχε στον εορτασμό του Ευρωπαϊκού Έτους Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2018, σε συνεργασία με την Διεύθυνση Νεότερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, ανέδειξε την συμβολή των μαστόρων στο έργο της αποκατάστασης των μνημείων καταγράφοντας, στη ροή της καθημερινότητας του εργοταξίου, τη βιωματική σχέση με τα εμπνευσμένα έργα της αρχαίας αρχιτεκτονικής που

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

αναπτύσσουν, καθώς και τις συλλογικές σχέσεις και μνήμες μέσω των οποίων η τέχνη αυτή μεταδίδεται αιώνες τώρα από γενιά σε γενιά στον τόπο μας. Την σύλληψη και την επιμέλεια της έκθεσης και του καταλόγου της είχε η Ε. Πετροπούλου, την καλλιτεχνική επιμέλεια ο Τ. Σουβλάκης και τον σχεδιασμό του καταλόγου η Σ. Πούλου. Η έκθεση παρουσιάστηκε στην Κέρκυρα, την Μυτιλήνη, τη Θεσσαλονίκη (2018), ενώ στην Αθήνα φιλοξενήθηκε στο χώρο των περιοδικών εκθέσεων του Μουσείου της Ακρόπολης (2019-2020) και στο μέγαρο Δουκίσσης Πλακεντίας στο πλαίσιο του φεστιβάλ Πεντελικού όρους (2022). Ταξίδεψε επίσης και στο εξωτερικό, στον Τάραντα της Ιταλίας (2020), στην πόλη Chengdu της Κίνας (2020-2021) και στην Washington στην Αμερική (2024-2025). Η ταινία που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της έκθεσης, με τίτλο *Μικρές Ιστορίες Αναστήλωσης*, σε σενάριο των Ε. Πετροπούλου και Σ. Πούλου, βασίστηκε σε κινηματογραφικά αποσπάσματα των εργασιών αποκατάστασης του αρχείου της ΥΣΜΑ και συνεντεύξεις μαρμαροτεχνιτών που συμμετείχαν στις εργασίες.

Την περίοδο 2021-2022 με την υποστήριξη του τομέα τεκμηρίωσης παρήχθησαν δύο ακόμα ταινίες: Η ταινία με τίτλο *Στιγμιότυπα από τα έργα αναστήλωσης στα μνημεία της Ακρόπολης 2017-2021* με επιμέλεια της τότε

διευθύντριας της ΥΣΜΑ Β. Ελευθερίου, και η ταινία η αφιερωμένη στο αρχείο τεκμηρίωσης των επεμβάσεων με τίτλο *Επεμβάσεις στην Ακρόπολη: το Αρχείο* με επιμέλεια της γράφουσας.

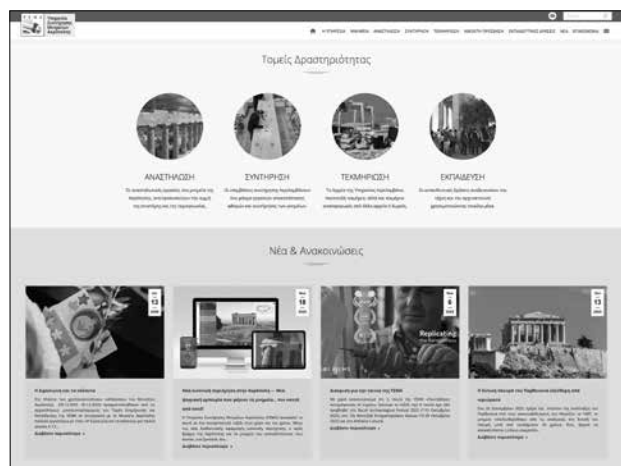
Η ταινία με τίτλο *Πονταδόρος: αντιγράφοντας το τυχαίο*, μια παραγωγή του τομέα τεκμηρίωσης του 2025, σε σενάριο των Ε. Πετροπούλου και Σ. Πούλου, πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο η παραδοσιακή μέθοδος αντιγραφής γλυπτών του πονταδόρου αξιοποιήθηκε στην αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης και αντλεί από το πλούσιο υλικό του αρχείου των επεμβάσεων, για να διαφυλάξει τη μνήμη για αυτή την παραδοσιακή μέθοδο μαρμαρογλυπτικής, που διασφαλίζει την άριστη εφαρμογή των μαρμάρινων συμπληρωμάτων στα αρχαία θραύσματα των αρχιτεκτονικών μελών, μιλώντας με την αφορμή αυτή για το παρόν και το μέλλον των έργων Ακροπόλεως. Τέλος η ταινία με τίτλο *Το έργο αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης 1975-2025*, μια πρόσφατη παραγωγή του τομέα τεκμηρίωσης που υλοποιήθηκε με επιμέλεια της Β. Ελευθερίου, αποτυπώνει, μέσα από την επιλογή σπάνιων κινηματογραφικών αποσπασμάτων του αρχείου, σημαντικές στιγμές της διαδρομής των 50 χρόνων αναστήλωσης των μνημείων της Ακρόπολης.

Η Έκθεση Σμίλη και Μνήμη. Η συμβολή της μαρμαροτεχνίας στην αναστήλωση των μνημείων στο Μουσείο της Ακρόπολης

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Ο επίσημος ιστότοπος της ΥΣΜΑ
<https://www.ysma.gr/>

Δράσεις ενημέρωσης και προβολής στο διαδίκτυο

Ο επίσημος ιστότοπος της ΥΣΜΑ που λειτουργεί από το 2001 στην διεύθυνση <https://www.ysma.gr/>, προσαρμοσμένος από το 2018 σε διαφορετικά είδη κοινού, παρέχει ολοκληρωμένη ενημέρωση για τις δραστηριότητες της υπηρεσίας και την εξέλιξη των αναστηλωτικών έργων και ανοιχτή πρόσβαση στις εκδόσεις, τις ταινίες, τα βίντεο, τις ψηφιακές εφαρμογές και τις ψηφιακές δράσεις της υπηρεσίας.

Οι ψηφιακές δράσεις που υλοποιήθηκαν το 2020 για

τον εορτασμό των 45 χρόνων της ΕΣΜΑ, έδωσαν την δυνατότητα στο κοινό να προσεγγίσει και να συνδεθεί ουσιαστικά με τα μνημεία της Ακρόπολης και την ιστορία της αποκατάστασής τους, δίνοντάς του πρόσβαση για πρώτη φορά σε όλες τις εκδόσεις της υπηρεσίας, σε επιλεγμένες πρόσφατα ψηφιοποιημένες ταινίες του αρχείου, και στο εμπλουτισμένο με ανέκδοτες φωτογραφίες χρονολόγιο των έργων, καθώς και την δυνατότητα να συμμετέχει σε φωτογραφική δράση με τον τίτλο *Ακρόπολη: Εστιάζοντας στην αναστήλωση*.

Η νέα διαδικτυακή εφαρμογή <https://www.acropolisvirtualtour.gr>, επιτρέπει στον επισκέπτη να περιηγηθεί εικονικά, από επιλεγμένα σημεία του αρχαιολογικού χώρου, στα μνημεία της Ακρόπολης. Να εισέλθει για πρώτη φορά στο εσωτερικό τους και να παρατηρήσει λεπτομέρειες και στοιχεία των μνημείων που δεν μπορεί να δει από κοντά κατά την επίσκεψη στο χώρο. Μια σπάνια οπτική στην μακράιωνη ιστορική συνέχεια του ιερού βράχου προσφέρουν οι αποκαλυπτόμενες όψεις των τειχών της Ακρόπολης, ενός απρόσιτου στο κοινό τμήματος του μνημειακού συνόλου. Η εφαρμογή, πλήρως επανασχεδιασμένη το 2025 και εμπλουτισμένη με οπτικοακουστικό και αρχαιακό υλικό, ενημερωτικά κείμενα, και μενού προσβάσιμο σε ανθρώπους με ανα-

Η νέα διαδικτυακή εφαρμογή εικονικής περιήγησης στα μνημεία της Ακρόπολης <https://www.acropolisvirtualtour.gr>

ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

πηρία (ΑμεΑ), δίνει τη δυνατότητα στο κοινό να προσεγγίσει τα μνημεία με νέο πολυεπίπεδο τρόπο και να κατανοήσει το έργο συντήρησης και αποκατάστασης που υλοποιείται από την ΥΣΜΑ.

Οι προοπτικές για το μέλλον του αρχείου

Είναι γεγονός ότι το μέλλον του αρχείου τεκμηρίωσης των αναστηλωτικών έργων Ακροπόλεως, όπως αυτό διαμορφώνεται με την ραγδαία ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας, τόσο στην τεκμηρίωση των εργασιών όσο και στην μακροπρόθεσμη διατήρηση και διάθεση των παντός τύπου τεκμηρίων, απαιτεί μακρόπνοο σχεδιασμό, σταθερή ροή χρηματοδοτήσεων και συστηματική υποστήριξη στον σχεδιασμό και την αναβάθμιση των εργαλείων διαχείρισης του. Την τελευταία μόνο η ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων διάθεσης περιεχομένου με τη σύμπραξη με άλλους φορείς του δημοσίου, εξειδικευμένους σε αυτόν τον τομέα μπορεί να τη διασφαλίσει. Πρώτης προτεραιότητας υποχρέωση για την υπηρεσία αποτελεί φυσικά η μέριμνα για την οριστική οργάνωση και ασφαλή διατήρηση του αυθεντικού αρχαιακού υλικού τεκμηρίωσης των επεμβάσεων και την πρόσβαση των μελετητών σε αυτό. Η παραχώρηση από το ΥΠΠΟ του διατηρητέου αρχοντικού του 19ου αι. γνωστού ως «οικία Κωλέττη», επί της οδού Πολυγνώτου 13 και η χρήση του ως *Κέντρον Τεκμηρίωσης των έργων Ακροπόλεως Χαράλαμπος Μπούρας*, σε άμεση γειτνίαση με την Ακρόπολη και τον αρχαιολογικό χώρο της αρχαίας αγοράς εξασφάλισε αυτή τη δυνατότητα. Το ακίνητο, μετά την αποκατάστασή του, προβλέπεται να φιλοξενήσει στους χώρους του το μοναδικό αρχαιακό σύνολο και να διευκολύνει την πρόσβαση των μελετητών σε αυτό, εκπληρώνοντας το όραμα του αείμνηστου Καθηγητή και Προέδρου της ΕΣΜΑ για περισσότερο από 30 χρόνια, για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης για τα μνημεία της Ακρόπολης και την ανάδειξη των αξιών τους. Εύχομαι το όραμά του να έχει πάντα αξίους συνεχιστές. Το παραπάνω έργο πραγματοποιήθηκε με την ανεκτίμητη συμβολή του προσωπικού του γραφείου Τεκμηρίωσης, μόνιμου και έκτακτου, που ανταποκρίθηκε στις επιστημονικές ανάγκες και τις απαιτήσεις της

μετάβασης από το αναλογικό στο ψηφιακό αρχείο με γνώση, επαγγελματισμό και φροντίδα.

Επιλογή βιβλιογραφίας

Λεμπιδάκη, Ε. 2015. «Η τεκμηρίωση των αναστηλωτικών έργων στην Ακρόπολη και η ψηφιακή διαχείρισή της», στο *6η Διεθνής Συνάντηση για την Αποκατάσταση των Μνημείων Ακροπόλεως*, Πρακτικά, Αθήνα 4-5 Οκτωβρίου 2013, ΥΣΜΑ, Αθήνα, 217-231.

Ελευθερίου, Β. - Λεμπιδάκη, Ε. 2016. «Ψηφιακές εφαρμογές διαχείρισης πολιτιστικού περιεχομένου στα αναστηλωτικά έργα της Ακρόπολης», στο Σκριάπας Κ. - Δεμεσλής, Α. (επιμ.), *1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψηφιοποίησης Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Πρακτικά, Βόλος 24-26 Σεπτεμβρίου 2015, Δίκτυο Περραιβία, 526-31.

Λεμπιδάκη, Ε. Καρακίτσου, Ε, Πετροπούλου, Ε. Αλεξόπουλος, Γ. 2018. «Η ψηφιακή διαχείριση της τεκμηρίωσης στα αναστηλωτικά έργα της Ακρόπολης (2000-2012)», στο Μπούρας Χ. - Ελευθερίου Β. (επιμ.), *Επεμβάσεις στα μνημεία της Ακρόπολης 2000-2012. Τα ολοκληρωμένα προγράμματα*, τόμος III, ΥΣΜΑ, Αθήνα, 812-47.

Άρθρα στο Πετροπούλου, Ε. (επιμ.), 2012-2024. *Ενημερωτικές ειδήσεις από την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης*, αρ. 12 έως 23-24, ΥΣΜΑ, Αθήνα:

- Αλεξόπουλος, Γ. - Κατσιάνης, Μ. 2012. «Ψηφιακές εφαρμογές για την προβολή των αναστηλωτικών εργασιών στην Αθηναϊκή Ακρόπολη στο διαδίκτυο», αρ. 12, 20-23.

- Κατσιάνης, Μ. 2013. «Σύγχρονες προκλήσεις στην τεκμηρίωση των αναστηλωτικών έργων της αθηναϊκής Ακρόπολης», αρ. 13, 22-26.

- Κατσιάνης, Μ. - Καμάτσος, Π. 2016. «Το ψηφιακό αποθετήριο της ΥΣΜΑ. Συμβολή στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης των αναστηλωτικών επεμβάσεων», αρ. 16, 22-26.

- Πετροπούλου, Ε. - Καρακίτσου, Ε. 2018. «Δράσεις για την προώθηση της έρευνας και την προβολή των έργων αποκατάστασης των μνημείων της Ακρόπολης», αρ. 17-18, 26-29.

- Πούλου, Σ. 2023. «Η κωδικογράφηση και τα μεταδεδομένα του οπτικοακουστικού αρχείου της ΥΣΜΑ», αρ. 19-20, 28-31.

- Λεμπιδάκη, Ε. 2024. «Κέντρο Τεκμηρίωσης Έργων Ακροπόλεως "Χαράλαμπος Μπούρας"». Γ. Μια νέα εποχή για το αρχείο της ΥΣΜΑ», αρ. 21-22, 30-33.

**ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΡΟΜΗ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»
ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΛΛΑ**

Ξεναγήση των «Φίλων» στη Ροτόντα της Θεσσαλονίκης από την Π. Μάστορα. Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης από την Κ. Χατζηγκολάν. Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο

Ξεναγήση των «Φίλων» στις αρχαιότητες του σταθμού Βενιζέλου από την Κ. Κωνσταντινίδου. Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο

Ξεναγήση των «Φίλων» στη Μονή Βλατάδων από την Φ. Καραγιάννη (αριστερά) και στο Βυζαντινό λουτρό της Άνω Πόλης από τον Κ. Ράπτη (δεξιά). Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο

**ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΡΟΜΗ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»
ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΛΛΑ**

Οι «Φίλοι» στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας με την Έφορο Πέλλας Ε. Τσιγαρίδα (αριστερά) και στο Βυζαντινό Μουσείο με τον αρχαιολόγο Α. Αντιονάρα (δεξιά).

Ξεναγήση των «Φίλων» στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας από τον Ν. Παππά (αριστερά) και στον αρχαιολογικό χώρο της Πέλλας από την Ε. Τσιγαρίδα (δεξιά). Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο

Ξεναγήση των «Φίλων» στο ανακτορικό συγκρότημα της πλατείας Ναυαρίνου από την Τ. Πρωτοψάλτη (αριστερά) και στη Ρωμαϊκή Αγορά από την Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο (δεξιά). Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο, Μ. Κριθάκη

Πέμπτη 09 Ιανουαρίου: Επίσκεψη των «Φίλων» στην Περιοδική Έκθεση του Μουσείου Ακρόπολης, με τίτλο «Οι αρχαίοι πολιτισμοί της Basilicata. Θησαυροί που έρχονται στο φως». Ομιλήτρια ήταν η Αρχαιολόγος-Φροντίστρια του Μουσείου Ακρόπολης Δώρα Παναγιωτίδου.

Παρασκευή 17 Ιανουαρίου: Ο Καθηγητής Νικόλαος Χρ. Σταμπολίδης, Γενικός Διευθυντής του Μουσείου Ακρόπολη έδωσε διάλεξη για τα Παρθενώνεια και την ιστορία τους κάνοντας παράλληλα αναφορά και στις Εκθέσεις που διοργανώθηκαν στο Μουσείο και ιδιαίτερα στη δημιουργία του εξαιρετικού «Μουσείου της Ανασκαφής». Η διάλεξη δημοσιεύθηκε στο περυσινό τεύχος, αρ. 35, του *Ανθεμίου*.

Ακολούθησε η κοπή της Πρωτοχρονιάτικης πίτας της Ένωσης στο café του ισόγειου του Μουσείου Ακρόπολης.

Τετάρτη 22 και 29 Ιανουαρίου 2025: Οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν το Μουσείο Μπενάκη και ξεναγήθηκαν από την κυρία Ειρήνη Παπαγεωργίου, Αρχαιολόγο και Επιμελήτρια της Περιοδικής Έκθεσης με τίτλο «ΤΕΧΝΗ ΣΕ ΧΡΥΣΟ. Το κόσμημα στους ελληνιστικούς χρόνους».

Παρασκευή 07 Φεβρουαρίου: Οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν το Μουσείο Μαρία Κάλλας και ξεναγήθηκαν από τους Επιμελητές του Ιδρύματος, Ελένη Κατσαμάγκου και Ευάγγελο Καφίρη.

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στην Έκθεση της Basilicata στο Μουσείο Ακρόπολης από τη Δ. Παναγιωτίδου. Φωτ. Ε. Μασσαλά

Τετάρτη 19 Φεβρουαρίου: Επίσκεψη των «Φίλων» στην Περιοδική Έκθεση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης, με τίτλο «Κυκλαδίτισσες: Άγνωστες ιστορίες γυναικών των Κυκλάδων». Ομιλητές ήταν οι Επιμελητές του Μουσείου, Παναγιώτης Χρανιώτης και Μαριζώ Θεοφιλοπούλου.

Παρασκευή 14 Μαρτίου: Οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν και ξεναγήθηκαν στις Μόνιμες Εκθέσεις του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης από Επιμελητές του Μουσείου.

Πέμπτη 20 Μαρτίου – Παρασκευή 21 Μαρτίου: Οι «Φίλοι» πραγματοποίησαν διήμερη εκδρομή στον νομό Μεσσηνίας. Την Πέμπτη 20 Μαρτίου ξεναγήθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μεσσηνίας στην Περιοδική Έκθεση για τον «Πρίγκιπα Πολεμιστή»

Ξεναγήση των «Φίλων» στην Έκθεση «ΤΕΧΝΗ ΣΕ ΧΡΥΣΟ» στο Μουσείο Μπενάκη από την Ε. Παπαγεωργίου (αριστερά) και στο Μουσείο της Μαρίας Κάλλας από την Ε. Κατσαμάγκου (δεξιά). Φωτ. Κ. Μοσχούρη

Ξεναγήση των «Φίλων» στην Έκθεση «Κυκλαδίτισσες» στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης από τη Μ. Θεοφιλοπούλου (αριστερά) και στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (δεξιά). Φωτ. Δ. Κανελλόπουλος, Α. Κορομπίλη

από την Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, Δρα Ευαγγελία Μηλίτση-Κεχαγιά. Την ίδια ημέρα η Μαρίνα Κομπόκη, Υπεύθυνη του Μουσείου «Βικτωρία Γ. Καρέλια» ξεναγήσε τους «Φίλους» στη συλλογή των Ελληνικών Ενδυμασιών .

Την Παρασκευή 21 Μαρτίου Οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν τους πρόσφατα ανασκαφέντες, από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθηνών, Θολωτούς Τάφους VI και VII στον Άνω Εγκλιανό, όπου και ξεναγήθηκαν από την ίδια την ανασκαφέα, Δρα Sharon R. Stocker. Στη συνέχεια η Αρχαιολόγος της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, Ευαγγελία Μαλαπάνη ξεναγήσε τους Φίλους στο Ανάκτορο του Νέστορος καθώς και στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πύλου.

Παρασκευή 11 Απριλίου: Διάλεξη της Έλενας Κου-

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στο Μουσείο «Βικτωρία Γ. Καρέλια» από τη Μ. Κομπόκη (αριστερά) και στους θολωτούς τάφους του Άνω Εγκλιανού από τη Δρα S.R. Stocker (δεξιά). Φωτ. Ν. Μαλλοΐκος

ντούρη, Προϊσταμένης της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Αναπληρώτριας Προϊσταμένης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών με θέμα «Το Έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών κατά την τελευταία τριετία». Η διάλεξη αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μποδοσάκη, www.blod.gr. Η διάλεξη θα δημοσιευθεί στο επόμενο τεύχος του *Ανθεμίου*.

Ακολούθησαν η Τακτική Γενική Συνέλευση της Ένωσης και Αρχαιρεσίες για την ανάδειξη νέου ΔΣ και Ελεγκτικής Επιτροπής. Την ίδια ημέρα διανεμήθηκε στα Τακτικά Μέλη της Ένωσης το 35ο τεύχος του *Ανθεμίου*.

Τα αποτελέσματα των αρχαιρεσιών έχουν ως εξής: Διοικητικό Συμβούλιο: Πρόεδρος: Μιχαήλ Χρήστος Διάμεσης, Αντιπρόεδρος: Φανή Μαλλούχου-Τυφανο, Γενική Γραμματέας: Άννα Μαλικούρη, Αναπληρώ-

Διάλεξη της Ε. Κουντούρη στο Αμφιθέατρο του Μουσείου Ακρόπολης (αριστερά) και ξενάγηση των «Φίλων» από τη Ρ. Χριστοδουλοπούλου στα αναστηλωτικά έργα Ακροπόλεως (δεξιά). Φωτ. Ι. Πρίφτης

τρια Γενική Γραμματέας: Ειρήνη Καϊμάρα, Ταμίας: Μαρία Ιωαννίδου, Μέλη: Κορνηλία Χατζηασλάνη-Μπούρα, Άλκηστις Παπαγρηγοράκη, Έφη Σπυροπούλου, Ex officio Μέλος: Έλενα Κουντούρη (Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών). Αναπληρωματικά Μέλη: Αριάν Κοντέλη, Δημήτριος Μιμίκος, Εξελεγκτική Επιτροπή: Πρόεδρος: Χρήστος Αποστολίδης, Μέλη: Ασημίνα Λεοντή, Δημήτριος Μπιλής, Αναπληρωματικά Μέλη: Μηνάς Φύτος, Στέφανος Χαραλαμπίδης.

Τετάρτη 30 Απριλίου και Πέμπτη 29 Μαΐου: Οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν τα αναστηλωτικά έργα Ακροπόλεως, όπου και ξεναγήθηκαν από την Αρχιτέκτονα Μηχανικό και Διευθύντρια της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης (ΥΣΜΑ), Ροζαλία Χριστοδουλοπούλου.

Δευτέρα 12 Μαΐου έως Παρασκευή 16 Μαΐου: Οι «Φίλοι» πραγματοποίησαν πενήνήμερη εκδρομή στους Νομούς Θεσσαλονίκης και Πέλλας:

Δευτέρα 12 Μαΐου: Αναχώρηση για Θεσσαλονίκη, άφιξη και το απόγευμα περίπατος στις Αποθήκες-Μουσεία (Μομύς) της προβλήτας του λιμανιού Θεσσαλονίκης και στην Παλαιά και Νέα παραλία.

Τρίτη 13 Μαΐου: Επίσκεψη στον ναό της Αχειροποιήτου, όπου ξεναγήθηκαν από τον αρχαιολόγο της Εφο-

ρείας Αρχαιοτήτων της Θεσσαλονίκης Δρα Κ. Ράπτη, στις αρχαιότητες των σταθμών του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου Αγίας Σοφίας (ομιλήτρια η αρχαιολόγος Σ. Τσεβρένη) και Βενιζέλου, όπου και ξεναγήθηκαν από την Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πέλλας και Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης Δρα Ελισάβετ Τσιγαρίδα, καθώς και την αρχαιολόγο Κ. Κωνσταντινίδου. Στη συνέχεια οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν και ξεναγήθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης από την αρχαιολόγο Κ. Χατζηνικολάου. Το απόγευμα οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν τον ναό της Αγίας Σοφίας, τη Ρωμαϊκή Αγορά και τον ναό του Αγίου Δημητρίου. Και στα τρία μνημεία ξεναγήθηκαν από την Αντιπρόεδρο της ΕΦΑ Καθηγήτρια Φανή Μαλλούχου-Τυφάνο.

Τετάρτη 14 Μαΐου: Εκδρομή στην Πέλλα (στον Αρχαιο-

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στον ναό του Αγίου Δημητρίου από την Φ. Μαλλούχου-Τυφάνο. Φωτ. Σ. Παπαδάκης

Οι «Φίλες» στον περίπατό τους στην παραλία της Θεσσαλονίκης. Φωτ. Σ. Παπαδάκης

λογικό χώρο και το Μουσείο), όπου ξεναγήθηκαν από την Προϊσταμένη της Εφορείας Δρα Ελισάβετ Τσιγαρίδα και τον αρχαιολόγο Δρα Ν. Παππά. Καθ' οδόν προς την Πέλλα οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν τον Μακεδονικό Τάφο του Αγίου Αθανασίου.

Πέμπτη 15 Μαΐου: Οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν την Αψίδα και το ανακτορικό συγκρότημα του Γαλερίου στην Πλατεία Ναυαρίνου, όπου ξεναγήθηκαν από την αρχαιολόγο Τ. Πρωτοψάλτη. Στη συνέχεια επισκέφθηκαν την Ροτόντα, όπου ξεναγήθηκαν από την αρχαιολόγο Π. Μάστορα. Ακολούθησε επίσκεψη τα μνημεία της Άνω Πόλης: Άγιος Νικόλαος Ορφανός (με ομιλήτρια την αρχαιολόγο Δρα Φ. Καραγιάννη), Βυζαντινό Λουτρό (με ομιλήτη τον αρχαιολόγο Δρα Κ. Ράπτη), Επταπύργιο (με ομιλήτη την αρχαιολόγο Χ. Σαρηγιαννίδη). Το απόγευμα οι «Φίλοι» παρέστησαν

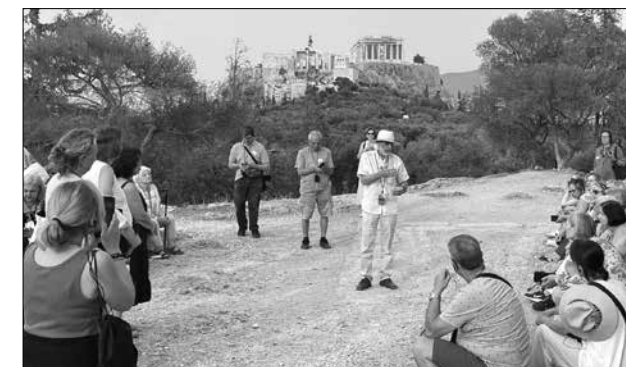
στα εγκαίνια της Περιοδικής Έκθεσης «Στη Σπηλιά. Ιστορίες από το σκοτάδι στο φως», στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, η οποία συν-διοργανώθηκε από το Μουσείο και την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας του Υπουργείου Πολιτισμού.

Παρασκευή 16 Μαΐου: Η εκδρομή των «Φίλων» στη Θεσσαλονίκη ολοκληρώθηκε με την επίσκεψη, το πρωί, στο Βυζαντινό Μουσείο της πόλης, όπου και ξεναγήθηκαν από τον αρχαιολόγο Α. Αντωνάρα.

Τρίτη 10 Ιουνίου: Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από την Χριστίνα Παπασταμάτη-φον Μόοκ, Αρχαιολόγο στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών και υπεύθυνη για τα μνημεία της νότιας κλιτύς της Ακρόπολης, στο Θέατρο του Διονύσου Ελευθερώς καθώς και στο Ασκληπιείο.

Οι Χρ. Παπασταμάτη-φον Μόοκ, Β. Ελευθερίου και Α. Μαλικούρη κατά την επίσκεψη στο θέατρο του Διονύσου (αριστερά) και ξενάγηση των «Φίλων» στην Γνίκα από τον Μ. Κορρέ (δεξιά). Φωτ. Α. Κορομπίλη, Φ. Μαλλούχου-Τυφάνο

Από την επίσκεψη των «Φίλων» στην Έκθεση για τον Απόστολο Παύλο, στο Φετιχέ Τζαμί, της Ρωμαϊκής Αγοράς. Στο κέντρο διακρίνεται η αρχαιολόγος Μ. Λιάσκα. Φωτ. Α. Κορομπίλη

Παρασκευή 20 Ιουνίου: Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν στον Λόφο της Πνύκας από τον Ομότιμο Καθηγητή Αρχιτεκτονικής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου και Ακαδημαϊκό Μανόλη Κορρέ.

Τρίτη 16 Σεπτεμβρίου: Οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν την Περιοδική Έκθεση του Μουσείου Ακρόπολης, με τίτλο “All spice | Michael Rakowitz & Ancient Cultures”, όπου και ξεναγήθηκαν από τις Αρχαιολόγους-Φροντίστριες του Μουσείου, Ιωάννα Πατέρα και Ελισάβετ Μερκούρη.

Παρασκευή 3 Οκτωβρίου: Λόγω της μεγάλης απήχησης, επαναλήφθηκε η επίσκεψη και άλλης ομάδας «Φίλων» στο Θέατρο του Διονύσου Ελευθερώως καθώς και στο Ασκληπιείο, στη Νότια Κλιτύ της Ακρόπολης, όπου είχαν τη χαρά να ξεναγηθούν και πάλι από την

υπεύθυνη αρχαιολόγο της Εφορείας της Πόλης των Αθηνών Χριστίνα Παπασταμάτη-φον Μόοκ.

Τετάρτη 8 Οκτωβρίου: Η Μαρία Λιάσκα και ο Δημήτρης Σούρλας, Αρχαιολόγοι στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών ξενάγησαν τους «Φίλους» της Ένωσης στην Περιοδική Έκθεση με τίτλο «Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου: Ο Απόστολος Παύλος στην Αθήνα», στο Φετιχέ Τζαμί της Ρωμαϊκής Αγοράς.

Παρασκευή 31 Οκτωβρίου: Εν όψει της επικείμενης αποκατάστασής του, οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν το Ωδείο Ηρώδου Αττικού, όπου και ξεναγήθηκαν από την υπεύθυνη για το μνημείο αρχαιολόγο της ΕΦΑΠΑ, Χριστίνα Παπασταμάτη-φον Μόοκ.

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στην Έκθεση «All spice» του Μουσείου Ακρόπολης από την Ι. Πατέρα (αριστερά) και στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο από τον Κ. Πασχαλίδη (δεξιά). Φωτ. Ε. Χατζοπούλου, Α. Κορομπίλη

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται από τον Δ. Σούρλα στην Έκθεση «Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου» στο Φετιχέ Τζαμί (αριστερά) και στο Ωδείο Ηρώδου Αττικού από τη Χρ. Παπασταμάτη-φον Μόοκ (δεξιά). Φωτ. Φ. Μαλλούχου-Τυφάνο, Κ. Μοσχούρη

Παρασκευή 14 Νοεμβρίου: Η Μαρία Ιωαννίδου, Επίτιμη Διευθύντρια της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης και Μέλος του ΔΣ της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως, έδωσε διάλεξη με θέμα «Τα τείχη της Ακρόπολης. Ιστορία, κατάσταση διατήρησης και επεμβάσεις αποκατάστασης». Η διάλεξη, που αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μποδοσάκη, www.blod.gr, δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος του *Ανθεμίου*.

Παρασκευή 28 Νοεμβρίου 2025: Ο Δρ Κώστας Πασχαλίδης, Αρχαιολόγος στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, ξενάγησε τους Φίλους της Ακρόπολης στη Μυκηναϊκή Συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

Τετάρτη 10 Δεκεμβρίου: Οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν

και ξεναγήθηκαν, από τις κυρίες Ειρήνη Σαββανή και Μυροϊνή Πήχου, στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, που στεγάζεται στην Πλάκα, στο ιστορικό κτήριο, γνωστό ως «Οικία Κλεάνθους» ή Παλιό Πανεπιστήμιο.

Παρασκευή 19 Δεκεμβρίου: Η Καθηγήτρια Φανή Μαλλούχου-Τυφάνο, Αναπληρώτρια Πρόεδρος της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως (ΕΣΜΑ) και Αντιπρόεδρος της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως, έδωσε διάλεξη με θέμα «Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνος στο Λονδίνο». Η διάλεξη, που αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μποδοσάκη, www.blod.gr, δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος του *Ανθεμίου*.

Διάλεξη της Μ. Ιωαννίδου στο Αμφιθέατρο του Μουσείου Ακρόπολης (αριστερά) και της Φ. Μαλλούχου-Τυφάνο (δεξιά). Φωτ. Ε. Καϊμάρα, Μ. Κριθάκη

Συνεργασία της ΕΦΑ με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών και την ΥΣΜΑ

Η Ένωση Φίλων Ακροπόλεως, στο πλαίσιο της υποστήριξης του έργου της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, διαχειρίστηκε, όπως κάθε χρόνο και κατά το έτος 2025, χρηματική δωρεά της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών για την κάλυψη λειτουργικών αναγκών της Εφορείας.

Συνεργασία με τρίτους φορείς

Η ΕΦΑ συνέχισε την συνεργασία της με το Ίδρυμα Μποδοσάκη και αναρτήθηκαν οι διαλέξεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των εκδηλώσεών της, στον ιστότοπο του Ιδρύματος, Bodossakis Lectures on Demand (www.blod.gr).

Εκδόσεις κατά τα έτος 2025

Κατά το έτος 2025 έγινε επανέκδοση των αρχαιολογικών οδηγιών της ΕΦΑ *Ακρόπολη και Μουσείο* στην αγγλική και γαλλική γλώσσα και *Μουσείο Αρχαίας Αγοράς* στην αγγλική γλώσσα.

Δωρεές προς τρίτους

Συνεχίζοντας την παράδοση, που είχε αρχίσει η ιδρύτρια της ΕΦΑ, η αξέχαστη Έβη Τουλούπα, η Ένωση έκανε δύο δωρεές, 300 και 100 ευρώ, στον Φάρο Τυφλών Ελλάδος. Η δωρεά των 100 ευρώ έγινε εις μνήμην της Ζαφειρίας Φύτου.

Η ΕΦΑ έκανε δωρεά ποσού €200 στο Σωματείο ΠΙΝΟΗ - Φίλοι Εντατικής Θεραπείας Παιδιού, εις μνήμην Ισμήνης-Αλίκης Τριάντη, Μέλους της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως και πρώην Εφόρου της Α' Εφορείας Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως.

Η ΕΦΑ παρείχε δωρεάν:

– αντίτυπα των αρχαιολογικών οδηγιών και βιβλίων έκδοσής της σε αρχαιολόγους - ομιλητές κατά τις επισκέψεις των Μελών της σε αρχαιολογικούς χώ-

ρους και Μουσεία, στο πλαίσιο του προγράμματος εκδηλώσεών της.

– αντίτυπα των αρχαιολογικών οδηγιών και βιβλίων έκδοσής της στο Προσωπικό της Διεύθυνσης της ΥΣΜΑ, της ΕΦΑΠΙΑ και στους αρχαιολόγους του Μουσείου Ακρόπολης.

– αντίτυπα του υπ' αριθμ. 35 τεύχους του Περιοδικού *Ανθέμιον* στις Βιβλιοθήκες των Ξένων Αρχαιολογικών Σχολών, σε Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού και σε επιλεγμένους Φορείς και επιστήμονες.

Χορηγίες και Δωρεές προς την ΕΦΑ

2025

Griffin Charles	€ 988,00
Georgia Institute of Technology (Athanasios Economou)	€ 250,00
Pieger Bruno	€ 140,00
Μπιλής Δ., εις μνήμην Β. Μπιλή	€ 100,00
Σαββαΐδης Γ. και Σαββαΐδου-Πολύζου Μ.	€ 1500,00

για κάλυψη εξόδων εκδήλωσης Κωνσταντινουπόλεως

2026

Ίδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου	€ 3000,00
συμβολή στην έκδοση του Ανθεμίου 2026	
Ξαρλή Ζ., εις μνήμην Μ. Χωραφά	€ 100,00
Accademia Adrianea di Architettura e Archeologia για την κάλυψη αναγκών ΥΣΜΑ	€ 500,00

Οι «Φίλοι» που έφυγαν το έτος 2025

Αλίκη-Ισμήνη Τριάντη
 Λίλα Μαραγκού
 Ιωάννης Μπουρλογιάννης-Τσαγαρίδης

Νανώ Χατζηδάκη
 Ομότιμος Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Απονομή διδακτορικού τίτλου
 Tubingen, 27 Ιουλίου 1967
 Φωτ. Αρχείο οικογένειας Λίλας Μαραγκού

Τα πρώτα χρόνια: «...φιλία, μέγιστον αγαθόν, ἴδιστον ἀνθρώποις» (Λίλα Μαραγκού, «Έβη Στασινοπούλου-Τουλούπα», *Ανθέμιον* 24, 2013-2014, 49)

Στη δεκαετία του 1950 στο πάνθεον των φίλων των γονιών μου ξεχώριζαν στην ζωή και στη καρδιά τους οι αρχαιολόγοι και ανάμεσά τους οι αγαπημένες «θείες» Μαρία (Φιλίνη-Αναγνωστοπούλου) με την Μάρω (Τσώνη-Κύρκου), Σέμνη (Καρούζου) –συγγενής του εκ μητρός παππού μου Κ. Βέη από την Τρίπολη– και ο πολύ σοβαρός και ολιγομίλητος «θείος» Χρήστος (Καρούζος). Τακτικά ερχόταν σπίτι μας και η Αθηνά Καλογεροπούλου, ο Μιχάλης και η Αγνή Σακελλαρίου, η Έβη Στασινοπούλου (Τουλούπα) και ο Μανόλης Ανδρόνικος όποτε βρισκόταν στην Αθήνα, ενώ ο Γιάννης Μηλιάδης με τη γυναίκα του έρχονταν σε πιο επίσημες βραδινές προσκλήσεις. Σε αυτούς προστέθηκε στα τέλη της δεκαετίας και η μικρότερη, Λίλα Μαραγκού, «το αμοργιανάκι» της θείας Σέμνης, που πήγαινε τότε στο Β' Γυμνάσιο Θηλέων (στο Μαράσλειο). Παρά τη διαφορά ηλικίας, με τη σπάνια ευφυΐα και το μοναδικό ταμπεραμέντο της, πολύ γρήγορα έγινε αναπόσπαστο μέρος της παρέας. Ιδιαίτερα μάλιστα με τους γονείς μου, Μανόλη και Ευγενία, την Έβη, την Αγνή και τον Μιχάλη, συνδέθηκε με άρρηκτους δεσμούς φιλίας και έως το τέλος του βίου τους. (Βλ. περισσότερα Νανώ Χατζηδάκη, «Ο Νίκος Ζαφειρόπουλος και η Φωτεινή, όπως τους γνώρισα», *Από τη Μύκονο στο Αιγαίο, Νίκος Ζαφειρόπουλος, ένας λόγιος αρχαιολόγος στο β' μισό του 20ού αιώνα*, Αθήνα 2023, σ. 175-176 και Λίλα Μαραγκού, «Έβη Στασινοπούλου-

Τουλούπα», *Ανθέμιον*, τευχ. 24, 2013-2014, σ. 49-50). Για την «ανακάλυψη» της Λίλας γράφει η Έβη Τουλούπα («Αναμνήσεις από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο», *Ανθέμιον*, τευχ. 24, σ. 38): «Την ανακάλυψε η Σέμνη, αφού τα σπίτια τους, στην οδό Αλωπεκής και Μαρασλή, ήταν τόσο κοντά και είχε μάθει από την Ελένη, την βοηθό τους, ότι η οικογένεια Μαραγκού είχε έρθει από την Αμοργό, έμεναν σε ένα υπόγειο και ότι το ένα από τα κορίτσια τους μελετούσε μέρα-νύχτα σε μια σοφίτα στην ταράτσα της πολυκατοικίας. Την έβλεπαν και στο περίπτερο να αγοράζει τα εβδομαδιαία τεύχη της *Ιστορίας της Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης* του Χρήστου Τσούντα». Από τότε η Λίλα, άρχισε να πηγαίνει στο μικρό και σκοτεινό διαμέρισμα των Καρούζων, στην οδό Αλωπεκής 54, όπου τα βιβλία ξεχειλίζουν σε πολυθρόνες και πατώματα. Διάβαζε τα βιβλία που τις έδιναν και κάτω από την αιγίδα τους, αγάπησε την αρχαία τέχνη και μυήθηκε στα μυστικά της επιστήμης, αλλάζοντας προσανατολισμό, εφόσον στο σχολείο είχε αρχικά επιλέξει το «Πρακτικό!» Παράλληλα, με την προτροπή τους και μέχρι να τελειώσει το Πανεπιστήμιο είχε πάρει όλα τα διπλώματα –και με πόση ευκολία– των γερμανικών και των αγγλικών καθώς και το ισότιμο του baccalaureat (!) που έδινε τότε το Γαλλικό Ινστιτούτο. Ο Χρήστος Καρούζος και η Σέμνη, αυτές οι δύο κορυφαίες προσωπικότητες όχι μόνον της ελληνικής και της διεθνούς αρχαιολογίας, αλλά και της πνευματικής ζωής του τόπου, σημάδεψαν τον χαρακτήρα και τη σταδιοδρομία της. Κοντά τους έμαθε την αρχαία γραμματεία και τη νεοελληνική ποίηση, τον Δάντη, τον Γκέτε και τον Σολωμό και για να θυμηθούμε λίγο την εποχή: Ο Καρούζος έχοντας ήδη γράψει το «Περικαλλές άγαλμα» (1946) ετοίμαζε τις κορυφαίες μελέτες του, τον «Αριστόδοκο» (1961) και το «Τηλαυγές μνήμα» (1967), που παρουσίαζε στα περίφημα μαθήματα του πολιτιστικού Συλλόγου «Αθήναιον» στην αίθουσα της ΧΕΝ, που ξεχειλίζει από κόσμο. Η Λίλα, φοιτήτρια στη Φιλοσοφική, (1959-1963) έχτισε φιλίες σταθερότητας και αγάπης με τους συμφοιτητές της και αργότερα σπουδαίους αρχαιολόγους, όπως ο Άγγελος Δεληβορριάς, Γιώργος Δεσποίνης,

Χώς Ζερβουδάκη, Γιάννης και Έφη Σακελλαράκη και βέβαια ο Χρήστος Ντούμας καθώς και η Φωτεινή και ο Νίκος Ζαφειρόπουλος, με τους οποίους αργότερα συνεργάστηκε στην Κέρο. Πολύ ενωρίς, το 1959, άρχισε να εργάζεται όπως γράφει η ίδια, (*Ανθέμιον*, 2013-2014, σελ. 49-50) «στο μεγάλο Σχολείο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου» κοντά στη Σέμνη ... Αξέχαστα εκείνα τὰ πρώτα μαθήματα «έφηρμοσμένης αρχαιολογίας» στο «Φαρμακείο» τῆς Ἑβης, στην Χαλκοθήκη, καὶ στο «Boudoir» της Αγνής ... ὅπου προετοίμαζε τὴν Ἑκθεση τῶν Προϊστορικῶν ἢ αὐστηρὴ δασκαλίτσα, ἡ ἀλησμόνητη Αγνή Ξενάκη-Σακελλαρίου». Ασχολήθηκε τότε ιδιαίτερα με τα ελεφάντινα από το Ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος, που στη συνέχεια αποτέλεσαν το θέμα της διδακτορικής της διατριβής της στο Πανεπιστήμιο του Tübingen, όπου πήγε με υποτροφία του IKY και της Alexander von Humboldt Stiftung (1963-1969). Πολύ γρήγορα, αναγορεύτηκε μετά πολλῶν επαίνων διδάκτωρ και η ογκώδης διατριβή της (*Lakonische Elfenbein- und Beinschnitzereien*, (332 σελίδες+50 πιν.+228 εικόνες) εκδόθηκε το 1969 στο Tübingen, από τον εγκυρότερο εκδοτικό οίκο, Wasmuth.

Επιστρέφοντας στην Ελλάδα εργάστηκε στο Μουσείο Μπενάκη, με διευθυντή τον Μανόλη Χατζηδάκη και εξέδωσε ένα σύντομο οδηγό για τα κοπτικά υψώματα του μουσείου, ενώ με την παρότρυνσή του προχώρησε στη μελέτη της Συλλογής ελεφαντοστών του Λουκά Μπενάκη, η οποία εκδόθηκε το 1976, στο δεύτερο σπουδαίο βιβλίο της (*Bone Carvings from Egypt, I. Graeco-Roman Period*, Benaki Museum, Athens), από τον ίδιο γερμανικό οίκο, στο Tübingen. Η Λίλα, έγινε πολύ ενωρίς μέλος του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου και αργότερα κριτής υποτροφιών και ερευνητικών προγραμμάτων του Alexander von Humboldt Stiftung. Αξίζει να προστεθεί ότι είχε ήδη συνδεθεί με τον επιστήθιο φίλο των Καρούζων, τον σοφό διευθυντή του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, Emil Kunze (1901-1994) και τον κύκλο των γερμανών αρχαιολόγων στην Αθήνα οι οποίοι, ας σημειώσουμε, ήταν ένθερμοι φιλέλληνες και μιλούσαν τα ελληνικά, όπως ο D. Ohly, ο W. Fuchs και ο

W.-D. Heilmeyer. Περίφημη είχε γίνει και η φιλία της με τον Wolfram Hoerfner, τον αγαπητό «Βολφραμάκο», που βοήθησε όσο μπορούσε φίλους αρχαιολόγους τον καιρό της δικτατορίας.

Η διεθνής αναγνώριση του έργου της ήρθε επίσης πολύ γρήγορα με εγκωμιαστικές κρίσεις στο περιοδικό *Gnomon* και αλλού. Τα άρθρα της δημοσιεύτηκαν σε έγκυρα αρχαιολογικά περιοδικά— ένα από τα πρώτα της άρθρα της (Ptolemaische Fingerringe aus Bein) δημοσιεύτηκε στο *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts* (band 86, 1971, p. 163-171) και οι προσκλήσεις για διαλέξεις και σεμινάρια σε ξένα Πανεπιστήμια και κορυφαία Επιστημονικά Ιδρύματα, όπως το College de France στη Γαλλία, ήταν πολυάριθμες σε μια εποχή, που δεν υπήρχαν οι ενισχύσεις από το πλήθος των ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Η Λίλα έγινε η πρώτη επιστημονική υπεύθυνη του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης και μαζί με τον Χρήστο Ντούμα είχε την επιμέλεια της πρώτης έκθεσης των έργων της Συλλογής στο νεοαποκτηθέν κτήριο της Νεοφύτου Βάμβα. Ωστόσο, πολύ γρήγορα και πριν από την ίδρυση του Μουσείου, απέκτησε προσωπική φιλία διαρκείας με την ιδρύτρια, Ντόλλυ Γουλανδρή, και έγινε γρήγορα η αγαπητή προσκαλεσμένη σε ένα ευρύτερο κοινωνικό κύκλο. Τη θαύμασε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και αργότερα έγινε μέλος του Συμβουλίου του Ιδρύματος Κ. Καραμανλής, ενώ ο Ξενοφών Ζολώτας την καλούσε πάντοτε στο Χριστουγεννιάτικο τραπέζι καθώς και στις αποδράσεις του για κολύμπι στη Λίμνη Βουλιαγμένης.

Περίοδος της Χούντας

Δεν μπορώ να μην αναφερθώ στην τολμηρή αντιδικτατορική στάση της Λίλας στα δύσκολα χρόνια, και μάλιστα τον καιρό των διώξεων πολλών αρχαιολόγων της παρέας. Γράφει η ίδια στο *Ανθέμιον*, (2013-2014, σ. 50): «Στην δικτατορία μοιραστήκαμε πολλά, θαμάσαμε τὸν ἀγῶνα τοῦ σεμνοῦ, ἀληθινοῦ δημοκράτη Τάκη (Τουλούπα) καὶ τὴν ἀγωνία καὶ τὴν λεβεντιά τῆς Ἑβης (Τουλούπα), πὸ ὄχι μόνον ἄντεξε μὲ περισσὴ δύναμη καὶ ἀξιοπρέπεια συλλήψεις, φυλακές, ἐξορίες, ἐσκεμμένες ὑπηρεσιακὲς μετακινήσεις ...». Εκείνα τα

χρόνια ο κύκλος διευρύνθηκε με την λαμπερή προσωπικότητα της Αμαλίας Φλέμιγκ, που συγκέντρωνε στο σπίτι της μαζί με την παρέα των αρχαιολόγων—όπου είχε προστεθεί και ο Άγγελος με τη Μαρία Δεληβοριά—, και άλλους αντιδικτατορικούς φίλους όπως ο Γ.Α. Μαγκάκης και ο Χρήστος Σαρτζετάκης.

Η Λίλα στο κέντρο, ανάμεσα στον Gunther Grass και τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου. Πλάι τους η Αριέττα Ρούφου και άλλα μέλη της ΕΜΕΠ, στο σπίτι του Ρόδη Ρούφου, Μάρτιος 1972. Φωτ. Αρχείο οικογένειας Λίλας Μαραγκού

Η Λίλα τότε συνδέθηκε οικογενειακώς και δια βίου με κάποια από τα ιδρυτικά στελέχη της Εταιρείας Μελέτης Ελληνικών Προβλημάτων (ΕΜΕΠ), όπως ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου και ο Αλέξανδρος Ξύδης, και βοήθησε δραστικά στον αγώνα τους. Έχει μάλιστα καταγραφεί στο βιβλίο της Δ. Σαμίου (*Η Εταιρεία Μελέτης Ελληνικών προβλημάτων [ΕΜΕΠ] και η ιδιαιτέρα συμβολή της στον αντιδικτατορικό αγώνα 1970-1972*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα 2017, 25, 107, 279, 473, 487, ιδιαίτερα σελ. 279) το γεγονός ότι συνόδευσε τον Gunther Grass στην επίσκεψή του στους Δελφούς, χωρίς να φοβηθεί τη στρατιά των χαφιέδων που τους παρακολουθούσε, μετά από την ομιλία του, στις 30 Μαρτίου 1972, στην Αθήνα, η οποία είχε προκαλέσει σειρά πιέσεων και απειλών προς τα μέλη της ΕΜΕΠ που τον είχαν προσκαλέσει.

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Το 1975 άρχισε η τριακονταετής σταδιοδρομία της Λίλας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, όταν με πρόταση και ενθουσιώδη υποστήριξη του Σωτήρη Δάκαρη και του Φάνη Κακριδή, προσλήφθηκε ως ειδική επιστήμων. Το 1977 εξελέγη κατ' ευθείαν και ομόφωνα—πράγμα σπάνιο— τακτική καθηγήτρια κλασικής αρ-

χαιολογίας, στην ενιαία τότε Φιλοσοφική Σχολή, όπου δίδαξε συνεχώς έως τη συνταξιοδότησή της από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, το 2005.

Να πω εδώ ότι χάρη στην «πιεστική ενθάρρυνση» της Λίλας αποφάσισα να εργαστώ στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων ως ειδική επιστήμων (1977-1983) και ότι χωρίς την σθεναρή υποστήριξή της ούτε θα είχα γίνει ποτέ καθηγήτρια (1983-2011) αλλά ούτε και θα είχα αντέξει τον περίφημο πανεπιστημιακό βίο.

Στα μαθήματά της γινόταν συναγεμρός. Γέμιζε ασφυκτικά το αμφιθέατρο των 250 θέσεων, με ορθίους και μάλιστα έρχονταν ακροατές και από άλλες σχολές. Με οίστρο και μοναδική ευγλωττία, (ποτέ δεν είχε σημειώσεις), συνέδεε τέχνη, ιστορία και αποσπάσματα της αρχαίας γραμματείας που την κατάλληλη στιγμή απήγγελε απ' έξω. Μιλούσε μια γάργαρα καθαρή δημοτική εμπλουτισμένη με αναπάντεχο τρόπο με ανθηρές αφηγήσεις, αρχαία αλλά και λαϊκά γνωμικά κυρίως της πατρίδας της, της Αμοργού. Προέτρεπε επίμονα τους φοιτητές της να διαβάζουν στη Βιβλιοθήκη και να μαθαίνουν ξένες γλώσσες. Ένας παλιός της μαθητής, αρχαιολόγος σήμερα, θυμάται ότι στα πρώτα χρόνια των σπουδών του τον προέτρεπε να πηγαίνει στη Βιβλιοθήκη και στη διαμαρτυρία του «μα κυρία δεν ξέρω ξένες γλώσσες» του απαντούσε αυστηρά: «Να κοιτάς τις φωτογραφίες!» και συμπλήρωνε «εκ του οράν το εράν» (Φιλόστρατος) Καμάρωνε η ίδια γιατί η πρώτη διδακτορική διατριβή που επέβλεψε ήταν της Έβης Τουλούπα, (*Τα εναέτια γλυπτά του ναού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου στην Ερέτρια*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 220, Αθήνα 2002) που υποστηρίχθηκε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, το 1983. Στη συνέχεια πολλοί ήταν οι διδακτορικοί μαθητές της που σήμερα είναι είτε καθηγητές Πανεπιστημίου είτε αρχαιολόγοι με σπουδαίο ερευνητικό έργο.

Σαν επίλογος

Η Λίλα, άνθρωπος γενναιόδωρος, δόθηκε ολόψυχα στον έξω κόσμο και κέρδισε την αγάπη και την αναγνώριση όσων την γνώρισαν από κοντά και όσων δούλεψαν μαζί της. Το σπίτι της την ημέρα της γιορτής

της, του Ευαγγελισμού, γέμιζε με λουλούδια, και κάνιστρα με δώρα. Σκληρά και συνεχώς εργαζόμενη, ευαίσθητη στην ανέχεια, ευερέθιστη στην αδικία, άλλοτε, με «το συγχαίρειν και το συναλγειν» (Αριστοτέλους, Ηθικά Νικομάχεια), όπως έγραφε η ίδια στο *Ανθέμιον*, (2012-2013, σελ. 50) και άλλοτε ως αμειλικτος κριτής, σε μαθητές και φίλους, αφέθηκε στην τρικυμία των πλούσιων συναισθημάτων της και δεν φρόντισε πραγματικά ποτέ τον εαυτό της. Ένα καλοκαίρι στην Αμοργό, στη δεκαετία του '90, ενώ ήταν σοβαρά άρρωστη δεν σταμάτησε το εξουθενωτικό πρόγραμμα της ανασκαφής της, έως ότου η κατάστασή της επιδεινώθηκε τόσο ώστε ειδοποίησαν από το νησί την Ντόλλυ Γουλανδρή ότι κινδύνευε η ζωή της και εκείνη έστειλε αμέσως το ελικόπτερό της για να τη μεταφέρει στο νοσοκομείο Ερρίκος Ντυνάν στην Αθήνα. Εκεί διαγνώστηκε με βαριά πνευμονία και έμεινε για πολύ μεγάλο διάστημα για θεραπεία. Χρόνια αργότερα, όταν ετοιμαζόταν μια τιμητική εκδήλωση για την ίδια, στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης και μάλιστα ως μια ευχάριστη έκπληξη, μόλις το έμαθε τυχαία και την τελευταία στιγμή, χάλασε τον κόσμο, αποπήρε με τον γνωστό ανθηρό της λόγο όλους όσοι ετοίμαζαν την εκδήλωση και βέβαια την ματαίωσε!

Και ενώ η τόσο σημαντική συμβολή της Λίλας στην αρχαιολογία της Αμοργού και του Αιγαίου επισημαίνεται σε όλες τις δημοσιεύσεις των ημερών, ούτε ένα δικό της βιογραφικό σημείωμα δεν βρέθηκε στο διαδίκτυο πέραν κάποιων σύντομων αναφορών και μίας εργογραφίας που περιλαμβάνει μόνον τα βιβλία της, ενώ απουσιάζουν τα πολυάριθμα άρθρα της σε ελληνικά και ξένα επιστημονικά περιοδικά. Θα άξιζε στο μέλλον να γίνει καταγραφή και αυτών των δημοσιευμάτων της και μια αποτίμηση συνολικά τόσο της συμβολής της στην αρχαιολογική έρευνα, όσο και της συμβολής της στην επιστημονική συγκρότηση των δεκάδων μαθητών της στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Πολλοί, πολλά θα είχαν να διηγηθούν...

Βιβλία Λίλας Μαραγκού

Keros, Dhaskalio Kavos: The Investigations of 1987-88, editors, Colin Renfrew, Χρήστος Ντούμας, Λίλα Μαραγκού και Γιώργος Γαβαλάς, Βρετανική Σχολή Αθηνών, Λονδίνο 2007.

Markiani, Amorgos: an early Bronze Age fortified settlement, by Lila Marangou, Colin Renfrew, Christos Doumas, Giorgos Gavalas, The British School at Athens, Cambridge 2007.

Νησιά του Αιγαίου, εκδόσεις Μέλισσα, 2005. (επιμ. Α. Βλαχόπουλος, συλλογικό έργο).

Αμοργός II. Οι αρχαίοι πύργοι, έκδοση της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 2005.

Αμοργός I: η Μινώα: η πόλις, ο λιμήν και η μεζών περιφέρεια, έκδοση της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 2002.

Το Ίδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρή: Πεπραγμένα 1991-1999, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2000.

Αρχαία Ελληνική Τέχνη - Συλλογή Ν.Π. Γουλανδρή, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 1996.

Αρχαία ελληνική τέχνη από τη συλλογή Σταύρου Σ. Νιάρχου, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 1995.

L'eau et les hommes en Méditerranée et en Mer Noire dans l'antiquité, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1992.

Μινωικός και ελληνικός πολιτισμός - Από τη συλλογή Μητροτάκη, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 1992.

Το Ίδρυμα Νικολάου Πέτρου Γουλανδρή: από την ιδιωτική συλλογή στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 1991.

Κυκλαδικός Πολιτισμός. Η Νάξος στην 3η π.Χ. χιλιετία, Κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Γουλανδρή 1990.

Αμοργός: Μονή Παναγίας της Χοζοβιώτισσας, Υπουργείο Αιγαίου 1988.

Bone carvings from Egypt, I. Graeco-Roman Period, Benaki Museum - Wasmuth, Tübingen 1976 (224 σελίδες+38 πίνακες).

Κοπτικά υφάσματα / Coptic textiles (ελληνικά/αγγλικά), έκδοση των «Φύλων του Μουσείου Μπενάκη», 1971.

Lakonische Elfenbein- und Beinschnitzereien, Wasmuth, Tübingen 1969 (332 σελίδες+50 πιν.+228 εικόνες)

Μελίνα Μερκούρη, Λίλα Μαραγκού και Έβη Τουλούπα

Σ. Δάκαρας, Μ. Ποταμιάνου, Ε. Τουλούπα, J. Dassin και Λ. Μαραγκού

Ντόλλυ Γουλανδρή, Λίλα Μαραγκού και Μανόλης Ανδρόνικος

Πολυξένη Βελένη, Λίλα Μαραγκού και Χρύσα Μαλτέζου

Η τελευταία ομιλία της Λίλας Μαραγκού στην εκδήλωση της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως στη μνήμη της Ε. Τουλούπα, στις 20 Ιανουαρίου 2023

Αποχαιρετισμός στην Ισμήνη Τριάντη (1939-2025)

Η αρχαιολόγος Ισμήνη-Αλίκη Στυψιανού-Τριάντη, επίτιμη Έφορος των Αρχαιοτήτων και ομότιμη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, γεννήθηκε το 1939 στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου τελείωσε το Αβερώφειο Γυμνάσιο

Θηλέων. Σπούδασε Κλασική Αρχαιολογία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τη διδακτορική της διατριβή με θέμα «Ο γλυπτός διάκοσμος του ναού στο Μάζι της Ηλείας» υποστήριξε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και δημοσίευσε σε έκδοση της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Παντρεύτηκε τον γλύπτη Στέλιο Τριάντη, και απέκτησε μία κόρη, τη Μυρτώ Τριάντη και μια εγγονή, τη Στέλλα Κουονερέφ-Τριάντη.

Κατά την πολύχρονη διαδρομή της στην Αρχαιολογική Υπηρεσία εργάστηκε με αφοσίωση και συνέπεια για τη μελέτη, ανάδειξη και προστασία των μνημείων, με βαθιά γνώση και αγάπη για τη γλυπτική. Ξεκίνησε τη σταδιοδρομία της στη Συλλογή Γλυπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου επί διευθύνσεως της Σέμνης και του Χρήστου Καρούζου. Στη συνέχεια εργάστηκε στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Ολυμπίας και μαζί με τον αξέχαστο Στέλιο Τριάντη έφερε εις πέρας το εξαιρετικά δύσκολο έργο της επανέκθεσης των εναετιών γλυπτών του ναού του Διός στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας. Στην Εφορεία Κυκλάδων Σάμου και Ικαρίας, είχε πλούσιο ανασκαφικό και μουσειακό έργο, στα νησιά Μήλο, Δήλο, Σάμο κ.α.

Από το 1988 έως το 2000 υπηρέτησε στην Α' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως, της οποίας υπήρξε προϊσταμένη σε περίοδο καθοριστική για τα προγράμματα αναστήλωσης των μνημείων, τα οποία παρακολούθησε με αμείωτο ενδιαφέρον προτείνοντας λύσεις και συμβάλλοντας στην

ομαλή διεξαγωγή τους, όπως η αποσυναρμολόγηση της ζωφόρου του Ναού της Αθηνάς Νίκης και της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνα και η μεταφορά τους στο Μουσείο Ακροπόλεως. Παράλληλα ανέλαβε το σημαντικότερο έργο της αναδιοργάνωσης των αποθηκών και της συντήρησης των γλυπτών, με την ανανέωση του εργαστηρίου σε προσωπικό και σύγχρονο εξοπλισμό. Καρπός της δραστηριότητας αυτής ήταν η αποκατάσταση, ανάδειξη, μελέτη και δημοσίευση αρχαϊκών και κλασικών συνόλων από τις παλαιές ανασκαφές της Ακροπόλεως και από τον γλυπτό διάκοσμο των μνημείων, καθώς και η συγγραφή του τόμου «Το Μουσείο Ακροπόλεως» (εκδ. Ομίλου Λάτση 1998). Κατά την τελευταία ανακαίνιση του Μουσείου του βράχου, το 1998, η επανέκθεση των αρχαϊκών ιππέων και γραφέων, και η πρώτη συνολική έκθεση της ζωφόρου του ναού της Αθηνάς Νίκης εμπλούτισαν την έκθεση, συμβάλλοντας στην μακρόχρονη και επίπονη προετοιμασία της επανέκθεσης των γλυπτών στο κτήριο του νέου Μουσείου Ακρόπολης, σε συνδυασμό τη μελέτη σημαντικών γλυπτών από την ανασκαφή για την ανέγερσή του στο οικόπεδο Μακρυγιάννη. Επίσης, με το συνεργείο του εργαστηρίου της Ακρόπολης έφερε εις πέρας επανέκθεση των γλυπτών του Αρχαιολογικού Μουσείου της Ιουλίδας στην Κέα, όταν το νησί υπαγόταν στην ευθύνη της Α' Εφορείας Ακροπόλεως.

Έπειτα από την αφυπηρέτησή της από την Αρχαιολογική Υπηρεσία, δίδαξε στην έδρα της Κλασικής Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, στο διάστημα 2001-2007. Παράλληλα, με τους συνεργάτες και τους μαθητές της διεξήγαγε την ανασκαφή του ναού του Απόλλωνα στο Άκτιο Ακαρνανίας (2003 κ.ε.), που είχε ως αποτέλεσμα τη μελέτη των διαδοχικών φάσεων του ναού και την ανεύρεση δυο λατρευτικών αγαλμάτων του θεού, που σήμερα εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αγρινίου. Ύστερα από την ολοκλήρωση της θητείας της στο Πανεπιστήμιο συνέχισε το ερευνητικό της έργο, συμπληρώνοντας τις πολυάριθμες επιστημονικές της δημοσιεύσεις και ανακοινώσεις σε συνέδρια στην Ελλάδα και το εξωτερικό, καθώς και την επίβλεψη διδακτορικών διατριβών.

Η Ισμήνη θα μείνει στη μνήμη μας ως εξαιρετική επιστήμων, ακούραστη και πάντα αισιόδοξη, οργανωτική και αποτελεσματική στην αντιμετώπιση δύσκολων έργων και καταστάσεων, ευπροσήγορη και ενθαρρυντική προς τους συναδέλφους και τους συνεργάτες της, τρυφερή και υποστηρικτική προς την οικογένεια και τους φίλους, επιδραστική σε όλους τους τομείς του βίου της. Θα μας λείψουν το ήθος και η ευαισθησία της, η αφοπλιστική της ευγένεια, η ηρεμία και το χαμόγελό της, και το πιο ακριβό που τα συμπυκνώνει όλα: η μορφή της.

Χριστίνα Βλασσοπούλου

Ιωάννης Μπουρλογιάννης-Τσαγγαρίδης (1936-2026)

Ένας εκλεκτός «Φίλος», ο διακεκριμένος διπλωμάτης Ιωάννης Μπουρλογιάννης-Τσαγγαρίδης, έφυγε πρόσφατα από κοντά μας.

Ήταν διδάκτωρ της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Πίζας και πτυχιούχος των Πολιτικών Επιστημών

του Πανεπιστημίου της Γένοβας. Μέλος της Διπλωματικής Υπηρεσίας από το 1962, είχε υπηρετήσει στις Πρεσβείες της Σόφιας, της Βόννης, στην Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Διάσκεψης για την Ασφάλεια Στην Ευρώπη-ΔΑΣΕ και, ως Πρεσβευτής-Σύμβουλος, στην Πρεσβεία Βόννης. Υπήρξε Διευθυντής Βαλκανικών Υποθέσεων στην Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών, ενώ, ως Πρέσβης, είχε εκπροσωπήσει τη χώρα μας στη Σόφια, στη Μόνιμη Αντιπροσωπεία του ΝΑΤΟ και στην Βόννη.

Μετά την αφυπηρέτησή του, υπήρξε ο πρώτος Γενικός Γραμματέας Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και Διε-

θνών Σχέσεων του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και Διπλωματικός Σύμβουλος παρά τω Υπουργώ Εθνικής Άμυνας. Είχε διατελέσει επίσης Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου των Φίλων της Γενναδείου Βιβλιοθήκης και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Δημοκρατίας «Κωνσταντίνος Καραμανλής».

Ο Ιωάννης Μπουρλογιάννης-Τσαγγαρίδης ήταν ένας ευπατρίδης, που ξεχώριζε για την υψηλή αίσθηση καθήκοντος και το υπηρεσιακό του ήθος, την ευθυκρισία του, το θάρρος της εμπειριστατωμένης γνώμης, την ευρυμάθεια και την πολυγλωσσία του.

Ιδιαίτερη ήταν η αγάπη του για την τέχνη και τον πολιτισμό. Μετά την αφυπηρέτησή του σπούδασε Ιστορία της Τέχνης στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπου και εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή, με θέμα τον ζωγράφο Francesco Saverio Altamura. Το σχετικό βιβλίο του βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών.

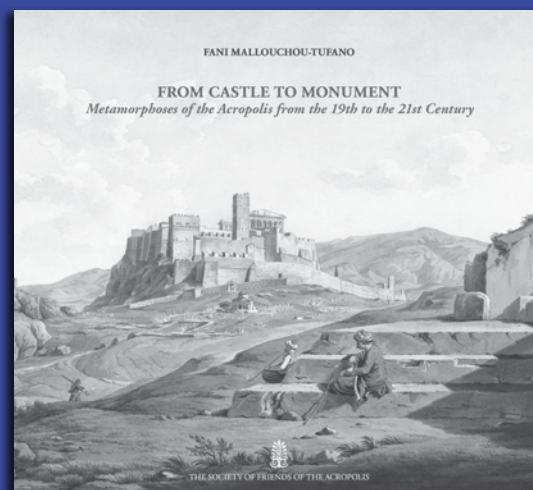
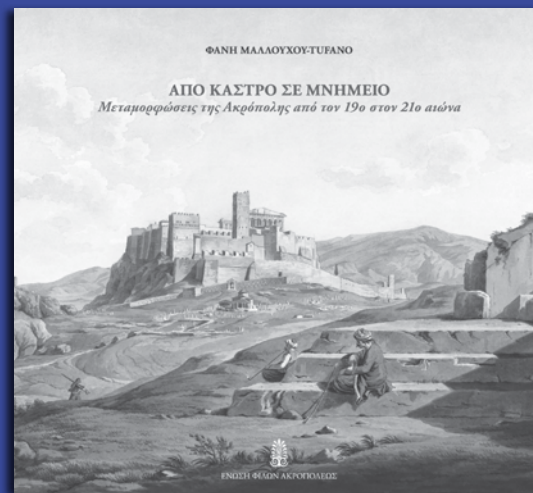
Ο Ιωάννης Μπουρλογιάννης-Τσαγγαρίδης ήταν πολύ κοντά στους «Φίλους» της Ακρόπολης, λόγω των ενδιαφερόντων του, αλλά και της στενής συγγενείας του με την ιδρύτριά μας, την αξέχαστη Έβη Τουλούπα, έχοντας νυμφευθεί την ανηψιά της Λόλα. Θα τον θυμόμαστε πάντα με σεβασμό και βαθιά εκτίμηση.

Με τη σύζυγό του είχαν αποκτήσει δύο παιδιά, την Χριστιάνα και τον Φώτη, ο οποίος συνεχίζει την οικογενειακή, διπλωματική παράδοση. Είχε επίσης τέσσερα εγγόνια.

Φανή Μαλλούχου-Tufano

ΦΑΝΗ ΜΑΛΛΟΥΧΟΥ-ΤΥΦΑΝΟ

*Από Κάστρο σε Μνημείο
Μεταμορφώσεις της Ακρόπολης από τον 19ο στο 21ο αιώνα*

Στα ελληνικά και αγγλικά

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ

(στα ελληνικά και αγγλικά)

Στο Μουσείο Ακρόπολης, στα πωλητήρια των αρχαιολογικών χώρων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών, σε βιβλιοπωλεία και στο Γραφείο της ΕΦΑ. Ο οδηγός «Ακρόπολη και Μουσείο» κυκλοφορεί σε επτά γλώσσες: ελληνικά, αγγλικά, ρωσικά, γαλλικά, ιταλικά, κινεζικά και ιαπωνικά

Επισκεφθείτε την ανανεωμένη ιστοσελίδα μας
www.acropolisfriends.gr

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΜΑΣ

Στο Μουσείο της Ακρόπολης, σε βιβλιοπωλεία και στο Γραφείο της ΕΦΑ